

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ISBN 978-83-967-529-4-9

MIGRACJE JAKO PROBLEM POLITYCZNY, SPOŁECZNY I EKONOMICZNY

Doskonała Nauka II - Wsparcie konferencji naukowych

**Migracje jako problem polityczny,
społeczny i ekonomiczny**

Migracje jako problem polityczny, społeczny i ekonomiczny

Rada Naukowa Konferencji
dr hab. Svyatlana Kul-Syalverstava
dr hab. Włodzimierz Strelcow,
dr Marek Waszkowiak

Redaktorzy monografii
Krzysztof R. Kupiński
Jacek Wiśniewski

ISBN 978-83-967529-4-9

Projekt okładki: *Andżelika Kielbowicz*

Wydanie monografii zrealizowane i sfinansowane przez Ministerstwo
Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach finansowania:
Moduł: Doskonała Nauka II – Wsparcie konferencji naukowych Tytuł
projektu: Migracje jako problem polityczny, społeczny i ekonomiczny

Przygotowanie do druku i druk
Firma Księgarska Mawi w Koninie
www.mawi.konin.pl
Redakcja – *Jacek Wiśniewski*
Skład – *Jacek Antoniewski*

Wydawca
Wyższa Szkoła Kadr Menedżerskich
ul. Zagórska 3 a, 62-500 Konin
tel.: 530 025 024
www.wskm.edu.pl

Spis treści

Wystąpienie Pawła Łatuszki na temat „Białorusini w Polsce” na konferencji „Migracja jako problem polityczny, społeczny i gospodarczy” 10.04.2024	11
Relokacja białoruskiego biznesu do polski: punkty wzrostu <i>Volha Bashlakova</i>	19
Kryzys i trauma białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego. Czynniki jego uzdrowienia	31
<i>Alena Hrybanava</i>	
Мігранцкі крызіс на ўсходніх межах ес	43
<i>Генадзь Коршунаў</i>	
Міграцыя з беларусі: куды і колькі беларусаў выехала?	65
<i>Генадзь Коршунаў</i>	
Праблемы і перспектывы вышэйшай адукацыі для беларусаў у польшчы	81
<i>Святлана Куль-Сяльверстава</i> <i>Sviatlana Kul-Sialverstava</i>	
The problem of social and psychological adaptation of migrants in europe	97
<i>Tetiana Bondarenko</i> <i>Maryna Vasylieva</i> <i>Roman Nesterenko</i>	
Дослідження факторів, що впливають на міграційну привабливість	107
<i>Ліліана Гораль Liliana Horal</i> <i>Уляна Андрусів Uliana Andrusiv</i> <i>Liliana Horal</i> <i>Uliana Andrusiv</i>	

The role of polish non-governmental organizations in helping ukrainian refugees: social and economic aspects of adaptation . . .	127
<i>Liudmyla Prykhodchenko</i>	
<i>Olena Ivashko</i>	
Aspekty karno-prawne polityki migracyjnej w czasie wojny: punkt Генадзь Коршунаўwidzenia ukraiński	149
<i>Oleksandr Sotula</i>	
The prospects for improving the level of social and economic security of ukraine	159
<i>Shvedun Viktoriia</i>	

SŁOWO WSTĘPNE

10 i 11 kwietnia 2024 r. w Ośrodku Szkoleniowo-Wypoczynkowym „Gwarek” w Ślesinie odbyła się konferencja pod tytułem „Migracje jako problem polityczny, społeczny i ekonomiczny”, w której wzięło udział około 60 naukowców z Polski, Białorusi, Ukrainy i Słowacji. Konferencja miała patronat Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Pawła Łatuszki przedstawiciela biura Swiatłany Cichanouskiej, która przewodzi strukturam opozycyjnym wobec reżimu Łukaszenki oraz Jacka Piechoty – prezesa Polsko-Ukraińskiej Izby Gospodarczej. Było to pierwsze tego typu wydarzenie, mające na celu stworzenie międzynarodowego środowiska badawczego, które nie tylko analizuje, ale również aktywnie wpływa na procesy i działania związane z problematyką migracyjną. W konferencji uczestniczyli naukowcy z Polski, Białorusi, Ukrainy i Słowacji, co podkreśla jej międzynarodowy charakter i znaczenie.

Problematyka migracji od wielu lat budzi zainteresowanie różnych środowisk – naukowych, politycznych, gospodarczych, organizacji pozarządowych oraz administracji. Wydarzenia ostatnich lat, takie jak kryzysy migracyjne i konflikty zbrojne, uczyniły tę kwestię szczególnie istotną w debacie publicznej. W Unii Europejskiej trwa nieustanna dyskusja na temat polityki migracyjnej i proponowanych rozwiązań, co wywołuje ogromne emocje i kontrowersje.

W Polsce szczególną uwagę poświęca się tzw. migracji „bliskiej”; obejmującej przepływy ludności z Białorusi i Ukrainy. Ostatnio zauważalne są również migracje z Mołdawii. Te ruchy ludności mają istotne znaczenie zarówno polityczne, jak i gospodarcze, wpływając na rynek pracy, edukację oraz działalność gospodarczą w kraju.

Konferencja skupiła się na szeregu kluczowych zagadnień związanych z migracją, w tym:

- Migracje spowodowane sytuacją polityczną.
- Migracje wynikające z konfliktów zbrojnych – analiza przyczynowo-skutkowa i skala problemu.
- Opieka nad migrantami w kraju przyjmującym w czasie wojny – zadania rządowe i samorządowe.
- Zatrudnianie cudzoziemców – analiza zmian w prawie polskim.

- Migracje pracowników naukowych i ich asymilacja.
- Migracja a działalność gospodarcza.
- Edukacja cudzoziemców w polskich szkołach.
- Eurosieroctwo – skala i skutki zjawiska.
- Znaczenie pomocy humanitarnej i wolontariatu.
- Współpraca międzynarodowa i praktyczne aspekty migracji

Jednym z kluczowych tematów była współpraca naukowców z Białorusi i Ukrainy z polskimi uczelniami, realizacja wspólnych projektów badawczych oraz działalność gospodarcza i zawodowa emigrantów z tych krajów w Polsce. Omówiono również współpracę między firmami polskimi a firmami białoruskimi i ukraińskimi, co wymaga uwzględnienia obecnych regulacji prawnych oraz wsparcia dla emigrantów.

Szczególną uwagę poświęcono problematyce studentów z Białorusi i Ukrainy na polskich uczelniach oraz pracy dydaktycznej naukowców z tych krajów. Nowa internacjonalizacja polskich uczelni wymaga nowego podejścia do nauczania i adaptacji do nieznanymi wcześniej wyzwań.

Konferencja stała się platformą wymiany doświadczeń oraz wypracowania nowych sposobów działania w obliczu dynamicznych zmian związanych z migracjami. Wyniki tej konferencji przyczynią się do lepszego zrozumienia i zarządzania zjawiskami migracyjnymi w przyszłości.

dr Marek Waszkowiak
Rektor Wyższej Szkoły Kadr Menedżerskich

POLSKO-UKRAIŃSKA IZBA GOSPODARCZA

Warszawa, 08.04.2024 r.

JM dr Marek Waszkowiak
Rektor Wyższej Szkoły Kadr Menadżerskich
w Koninie

Szanowny JM Panie Rektorze,

z okazji Konferencji Naukowej pt. "Migracje jako problem polityczny, społeczny i ekonomiczny" pragnę przekazać w imieniu Polsko-Ukraińskiej Izby Gospodarczej serdeczne życzenia udanych i owocnych obrad. W pierwszej kolejności zwracam się do organizatorów wydarzenia w osobie JM dr. Marka Waszkowiaka, Rektora Wyższej Szkoły Kadr Menadżerskich w Koninie, a także licznych panelistów i uczestników Konferencji.

Jestem głęboko przekonany, iż mertytoryczna i wielowektorowa dyskusja przyczyni się do pogłębionej analizy tematu zagadnienia migracji w kontekście politycznym, społecznym i ekonomicznym oraz wytyczy nowe kierunki ich rozwoju i poszukiwania optymalnych rozwiązań.

Polsko-Ukraińska Izba Gospodarcza jest również aktywna i zwraca szczególną uwagę na problematykę migracyjną, szczególnie po wybuchu pełnoskalowej wojny w Ukrainie. W 2018 roku powołaliśmy do życia Kampanie Społeczną "Partnerstwo i Zatrudnienie", której początkowym zadaniem był monitoring rozwijającego się dynamicznie zjawiska migracji, oraz przeciwdziałanie patologii występującej przy nielegalnym procederze zatrudnieniowym zarówno w Polsce jak i w Ukrainie. Potem, po wybuchu wojny, nasza rola zmieniła się, obejmując pomoc dla Ukrainy, a także jej obywatelom przybyłych do naszego kraju. Jesteśmy dziś organizatorem wielu wydarzeń poświęconych migracji, rynkowi pracy i aktywizacji zawodowej cudzoziemców, czego najlepszym przykładem służy organizacja we współpracy z samorządami cyklu ósmej już edycji konferencji pt: "Miasto-przestrzeń dla biznesu. Synergia dla odbudowy Ukrainy" w szeregu polskich miast. Prowadziliśmy również warsztaty i naukę specjalistycznego języka medycznego dla grupy ukraińskich kobiet z branży medycznej. Przykładów może być jeszcze więcej. Posiadamy komitety branżowe, współpracujemy z Diia.Business.Warsaw, posiadamy Ukrainian Business Center, wspomagające obywateli Ukrainy o obszarze zakładania i prowadzenia biznesów w Polsce.

Szanowny JM Rektorze, szanowni organizatorzy, paneliści i uczestnicy, jeszcze raz życzę intensywnych i analitycznych obrad oraz praktycznych wniosków z nich płynących, życzę udanej Konferencji "Migracje jako problem polityczny, społeczny i ekonomiczny"

Z wyrazami szacunku,

Jacek Piechota

Jacek Piechota

Prezes Polsko-Ukraińskiej Izby Gospodarczej

WYSTĄPIENIE PAWŁA ŁATUSZKI¹ NA TEMAT „BIAŁORUSINI W POLSCE” NA KONFERENCJI „MIGRACJA JAKO PROBLEM POLITYCZNY, SPOŁECZNY I GOSPODARCZY” 10.04.2024

To trudne czasy na Białorusi

Ogólna sytuacja na Białorusi staje się coraz gorsza. Około 1500 oficjalnie uznanych więźniów politycznych. Represje nie ustają, codziennie dochodzi do nowych aresztowań z powodów politycznych (średnio kilkadziesiąt dziennie, tylko w marcu 165 osób zostało skazanych z zarzutów karnych). Na Białorusi zlikwidowano wszystkie niezależne media i realnie opozycyjne partie polityczne, a likwidacja pozostałości niezależnych organizacji non-profit trwa (w sumie zlikwidowano około 1500 organizacji non-profit).

W ciągu ostatnich trzech lat reżim Łukaszenki przyjął szereg represyjnych „ustaw”, których celem jest prześladowanie dysydentów i pozbawianie ich obywatelstwa oraz mienia. Dyktator na przykład zakazał wymiany paszportów poza granicami Białorusi i unieważnił wszystkie zagraniczne pełnomocnictwa. Wprowadzono obowiązek powiadamiania przez obywateli Białorusi władz o posiadaniu zezwolenia na pobyt zagraniczny lub zezwolenia na pobyt stały oraz odpowiedzialności za niezastosowanie się do tego wymogu.

Obywatele Białorusi są regularnie zatrzymywani podczas przekraczania granicy po powrocie z innych krajów, a nawet podczas próby uzyskania wizy. Białorusini są prześladowani za datki na fundacje charytatywne, odbywa się szantaż emigrantów możliwością powrotu. Emigrantów politycznych można obecnie pozbawić nawet obywatelstwa białoruskiego nabytego przez urodzenie.

Powstały listy tzw. „ekstremistów” i „terrorystów”, na których znajdują się już tysiące obywateli Białorusi, społeczności lokalnych i mediów. Proces dodawania do tych list nie kończy się. „Ustawodawstwo” wprowadziło postępowanie karne zaocznie, a także przewiduje konfiskatę

¹ Paweł Łatuszka – białoruski prawnik i dyplomata. Działacz opozycyjny, który w 2023 roku został skazany przez białoruski sąd zaocznie na karę 18 lat więzienia.

zaoczną mienia emigrantów politycznych. Szczególnym celem są szkoły języków obcych na Białorusi, a także stowarzyszenia mniejszości etnicznych, zwłaszcza mniejszości polskiej. Co znamienne, niszczone są pomniki obywateli polskich.

Reżim tłumi działalność przedsiębiorców w kraju, de facto likwiduje się taką instytucję organizacyjno-prawną, jaką są indywidualni przedsiębiorcy, dla której znacznie zawężono katalog dozwolonych działań. Tylko w 2022 roku liczba indywidualnych przedsiębiorców na Białorusi spadła już o 4,2%. Łącznie planowana jest likwidacja około 120 tys. indywidualnych przedsiębiorców.

Oprócz białoruskiego biznesu na Białorusi cierpi także kapitał zagraniczny. Na przykład reżim Łukaszenki traktuje biznes z Polski, a także z innych krajów europejskich, jako biznes z „nieprzyjaznych” państw. Liczba spółek z polskim kapitałem w ostatnich latach systematycznie maleje (2019 – 345 spółek, 2020 – 328, 2021 – 322, 2022 – 303). Spółki z udziałem zagranicznym borykają się z przeszkodami w transferowaniu wypracowanych zysków za granicę. Na Białorusi obowiązuje 25% podatek z tytułu przeniesienia własności udziałów. Zagraniczny kapitał opuszcza Białoruś i szuka bezpiecznej przystani dla inwestycji i rozwoju.

Białorusini wyjeżdżają z kraju

W wyniku represji, a także pogorszenia sytuacji gospodarczej i prawnej w kraju Białorusini masowo opuszczają swoją ojczyznę. Tylko w zeszłym roku do Polski przyjechało około 60 tys. Białorusinów, a w czasie zaledwie 5 lat liczba Białorusinów w Polsce wzrosła co najmniej 6,5-krotnie. Na podstawie danych z rejestru PESEL łączną liczbę obywateli Białorusi mieszkających w Polsce na początku 2024 roku szacuje się na co najmniej 310 tys. osób. Oprócz zwykłych obywateli, z Białorusi uciekają i szukają możliwości inwestycyjnych w nowych miejscach, zarówno przedstawiciele kapitału zagranicznego, jak i – przede wszystkim – białoruskiego. Polska jest jednym z liderów. Jeśli w 2020 roku otwarto tu 469 nowych firm z białoruskim kapitałem, to w 2021 roku ich liczba niemal się podwoiła (886), a w 2022 roku pobity został rekord – na polskim rynku pojawiło się 1745 nowych firm z Białorusi.

Również branża informatyczna, która od dawna jest motorem wzrostu gospodarczego, przeżywa na Białorusi najtrudniejsze chwile w swojej historii. Firmy masowo przenoszą swoje siedziby i swoich pracowników.

W sumie od 2020 r. z Białorusi do UE przeniosło się ponad 2 tys. firm (80% z nich rezyduje się w Polsce).

Białoruskie firmy i pracownicy opuszczają Białoruś z trzech głównych powodów: po pierwsze, masowych represji zarówno wobec społeczeństwa obywatelskiego, jak i środowiska biznesowego; a po drugie, ze względu na ryzyko związane z wojną między Rosją i reżimem Łukaszenki przeciwko Ukrainie. Trzecim powodem jest niezdolność i niechęć reżimu Łukaszenki do skutecznego zarządzania gospodarką, co prowadzi do pogorszenia poziomu życia ludności Białorusi bez istnienia podstaw do naprawienia tej sytuacji w ramach obecnego reżimu politycznego. Tym samym większość Białorusinów, którzy opuścili dom, znalazło się w Polsce. Chcą legalnie pracować, studiować, płacić podatki, rozwijać swój biznes, przyczyniając się do rozwoju gospodarczego Polski, która jest otwarta na imigrantów z Białorusi.

Wkład w rozwój polskiej gospodarki

W 2023 roku w Polsce działało ponad 6 tys. przedsiębiorstw, których jednym z udziałowców jest białoruska spółka lub osoba fizyczna posiadająca obywatelstwo białoruskie, a ich łączne przychody przekraczają 1 miliard euro rocznie. Jak dotąd pod tym względem Białoruś ustępuje jedynie Ukrainie i Niemcom. Białoruskie firmy są reprezentowane w następujących sektorach polskiej gospodarki: handel hurtowy i detaliczny, logistyka, budownictwo, branża informatyczna. Tym samym białoruski biznes w Polsce dynamicznie się rozwija. Jednocześnie w 2023 r. działalność jednoosobową (JDG) w Polsce prowadziło 12 tys. obywateli Białorusi. Oznacza to, że prawie co czwarty zagraniczny JDG zarejestrowany w Polsce jest obywatelem (obywatelką) Białorusi.

Od początku 2023 roku uruchomiono 12 projektów inwestycyjnych o białoruskich korzeniach, co stawia Białorusinów na pierwszym miejscu wśród inwestorów zagranicznych w Polsce. Inwestorzy z Białorusi planują także realizację kolejnych 33 projektów o wartości około 48 mln euro. Wykwalifikowani specjaliści z Białorusi (lekarze, inżynierowie, budowlancy i informatycy) również przenoszą się do Polski i przyczyniają się do rozwoju polskiej gospodarki. W 2023 r. składki na ubezpieczenia społeczne w Polsce opłacało 122 tys. obywateli Białorusi, stając się drugą co do wielkości grupą oficjalnie zatrudnionych cudzoziemców w kraju. Studenci z Białorusi stanowią także jedną z trzech największych grup

obcokrajowców studiujących na polskich uczelniach w Polsce (w Polsce studiuje ponad 12 tys. studentów z Białorusi).

Wdzięczność dla Polski

Białorusini zmuszeni do opuszczenia Białorusi są wdzięczni polskiemu społeczeństwu i polskim władzom za wsparcie i pomoc, a także możliwość bezpiecznego życia. Status uchodźcy, ochrona międzynarodowa, zezwolenia na pobyt ze względów humanitarnych, wizy humanitarne, wizy Poland Business Harbor – to niepełna lista podstaw legalnego pobytu Białorusinów, jakie udostępnia dziś Polska. Od sierpnia 2020 r. samym Białorusinom wydano ponad 113 tys. wiz „Poland Business Harbor”.

Mamy nadzieję, że ten program wizowy zostanie wznowiony po wprowadzeniu środków poprawiających kontrolę nad jego realizacją. Warto zaznaczyć, że 90% odpowiedzi na wnioski Białorusinów o zezwolenie na pobyt w Polsce jest pozytywnych. W latach 2021–2023 Białorusini złożyli w Polsce ponad 80 tys. takich wniosków o pobyt czasowy, stały i długoterminowy w Unii Europejskiej.

Mamy nadzieję, że białoruscy przedsiębiorcy i specjaliści będą mogli wnieść swój wkład w polską gospodarkę. Po pierwsze, dają zatrudnienie, po drugie, nadal tworzą dodatkowe miejsca pracy, a ponadto nie żądają ulg, ale sami zwiększają wpływy podatkowe.

Problemy legalizacji, pobytu i prowadzenia działalności gospodarczej przez Białorusinów oraz propozycje ich eliminacji

Prawie cztery lata nieustannych represji sprawiły, że w Polsce są studenci, emeryci, biznesmeni, kierowcy, lekarze, prawnicy, noworodki i dorośli na imigracji, a także osoby nieposiadające dokumentów. Po prostu tysiące Białorusinów pozbawionych prawa do pracy, wykonywania swojego zawodu, majątku, środków do życia oraz zdolności do spełnienia wymogów polskiego ustawodawstwa w zakresie legalizacji i procedur administracyjnych. Białorusini nie proszą o świadczenia, ale chcieliby mieć możliwość bezpiecznego życia i pracy dla dobra państwa polskiego, dopóki nie zmieni się sytuacja w ich ojczyźnie. Bez strachu przed dyskryminacją lub, co gorsza, wydaleniem z powodów formalnych w ręce reżimu.

Dlatego prosimy o pomoc i wsparcie w kilku kluczowych kwestiach. Prosimy polskie władze, aby nie uznawały decyzji o pozbawieniu obywatelstwa i traktowały n białoruskie paszporty, których termin się skończył, jako ważne dokumenty tożsamości. Prosimy również o uznanie paszportu Nowej Białorusi jako dokumentu tożsamości uprawniającego do bezwizowego pobytu na terytorium Polski. Uproszczenia wymaga także mechanizm legalizacji dzieci Białorusinów urodzonych lub osiągających pełnoletność w państwie przyjmującym, czyli w Polsce.

Należy rozważyć zapewnienie możliwości przedłużenia zezwoleń na pobyt ze względów humanitarnych wydanych w Polsce po okresie trzech lat; oraz przyznawania wiz humanitarnych nie tylko osobom, które doświadczyły represji, ale także ich bliskim. Prosimy o rozważenie wydawania polskich dokumentów podróży ważnych trzy lata (a nie jednego), tak jak to zrobiła ostatnio Litwa. Prosimy także o rozważenie możliwości ochrony w państwach trzecich interesów osób, które uzyskały w Polsce ochronę międzynarodową, na równych zasadach z obywatelami polskimi. Bo dziś nie ma innego państwa, które mogłoby się nimi zająć w sytuacjach krytycznych: konfliktach zbrojnych, klęskach żywiołowych, czy – po prostu – w przypadku utraty dokumentów.

W najtrudniejszej sytuacji znaleźli się Białorusini, uciekający przed represjami do krajów objętych ruchem bezwizowym, jak na przykład: Gruzji, Czarnogóry czy Zjednoczonych Emiratów Arabskich. Aby uniknąć tortur i więzienia, wsiedli do pierwszego dostępnego samolotu, a obecnie nie mogą uzyskać wiz humanitarnych w kraju zamieszkania i grozi im powrót na Białoruś. Prosimy o rozpoczęcie wydawania polskich wiz humanitarnych Białorusinom w krajach trzecich.

Należy zwrócić uwagę na stworzenie obywatelom Białorusi warunków do swobodnego korzystania z prawa do prywatnego życia rodzinnego poprzez wyeliminowanie konieczności przedkładania dokumentów uzyskanych wyłącznie na Białorusi na rzecz podobnych dokumentów zawierających istotne informacje, które można uzyskać bez konieczności przyjazdu na Białoruś (np. uproszczenie procedura składania wniosku o rejestrację małżeństwa lub o rozwód).

Konieczne jest także rozwiązanie problemów związanych z zabezpieczeniem emerytalnym osób, zarówno objętych ochroną międzynarodową, jak i z innych powodów. Reżim Łukaszenki odwołał odroczenia w wojsku obywateli kształcących się na zagranicznych uczelniach. W związku z tym, że młodzi ludzie z Białorusi wyjeżdżają zaraz po ukończeniu szkoły, aby nie ryzykować powołania do wojska i często nie mają możliwości

powrotu na Białoruś po dokumenty pod groźbą aresztowania, proponujemy zmniejszenie wymogów dotyczących dostarczania przez studentów białoruskich dokumentów wydawanych przez organy rządowe Białorusi w celu przyjęcia i kontynuacji studiów; zapewnienie białoruskim studentom ochrony międzynarodowej na podstawie informacji o próbie powołania do wojska lub groźbie pociągnięcia do odpowiedzialności karnej za uchylanie się od powołania.

Wnioskujemy także, aby polskie uniwersytety i agencje rządowe nie udostępniały dokumentów dotyczących studentów na żądanie białoruskich agencji rządowych w celu zapobiegania dalszym prześladowaniom politycznym. Konieczne jest także rozszerzenie działań MSWiA mających na celu utrudnienie identyfikacji posiadaczy kart Polaka posiadaczom wiz humanitarnych i zezwoleń na pobyt ze względów humanitarnych.

Otrzymując wnioski od białoruskich organów ścigania w ramach umów o pomoc prawną o udzielenie informacji na temat obywateli Białorusi, ważne jest, aby nie udzielać informacji, jeżeli występują oznaki prześladowań politycznych, w tym w formie „procesów zaocznych”. Biorąc także pod uwagę fakt, że Białorusini przyczyniają się do rozwoju polskiej gospodarki, konieczne jest stworzenie warunków dla rozwoju białoruskiego biznesu w Polsce.

Ważne jest także nawiązanie komunikacji pomiędzy samorządami lokalnymi a przedstawicielami białoruskiego biznesu w Polsce w celu informowania tego ostatniego o rządowych programach wspierania przedsiębiorców. W szczególności obiecujące wydaje się stworzenie programu edukacyjnego na wzór istniejących polskich programów dla osób pragnących rozpocząć nową działalność gospodarczą w Polsce na temat zasad prowadzenia działalności gospodarczej i form wsparcia ze strony państwa.

Wskazane byłoby także utworzenie jednego źródła informacji (portalu informacyjnego) dla białoruskich przedsiębiorców o możliwościach i wymaganiach samorządów lokalnych w zakresie otwierania i prowadzenia działalności gospodarczej. Znacząco uprościłoby to działalność białoruskich przedsiębiorców w Polsce.

Ponadto w celu wsparcia projektów biznesowych, a także projektów kulturalnych, edukacyjnych i społecznych wskazane jest odblokowanie środków w ramach współpracy transgranicznej programu UE Partnerstwo Wschodnie i skierowanie ich na realizację projektów Białorusinów już nie na Białorusi, ale na terytorium UE, wspierając białoruską mniejszość etniczną i diasporę. Całkowite finansowanie UE na rzecz programów z Białorusią przed zawieszeniem współpracy transgranicznej wyniosło 257 mln euro.

Wiele problematycznych kwestii można rozwiązać bez globalnych zmian legislacyjnych, na poziomie doprecyzowania i organizacji procedur. Dlatego ważne jest wyeliminowanie dyskryminacji na wszystkich poziomach i we wszystkich formach interakcji, na przykład przy otwieraniu rachunków bankowych. Kolejną stosunkowo łatwą kwestią jest wymiana praw jazdy i rejestracja pojazdów Białorusinów. Należy wyeliminować wymóg potwierdzania ważności białoruskiego prawa jazdy. Białorusini nie chcą za to płacić skarbowi Łukaszenki 45 euro. Zastąpmy to podpisaniem deklaracji o niepoparcu wojny i reżimów Łukaszenki i Putina. W niektórych regionach konieczne jest po prostu skrócenie czasu oczekiwania na wydanie dokumentów (kart pobytu i dokumentów podróży), aby uczniowie i studenci mogli odbyć pełnoprawne staże i praktyki, a ich rodzice mogli znaleźć, a w niektórych przypadkach, odzyskać, utraconą pracę.

Jak widać lista problematycznych kwestii związanych z pobytem różnych kategorii obywateli Białorusi w Polsce jest ogromna. A będzie się rozwijać jedynie dzięki działaniom reżimu Łukaszenki. Dlatego opowiadamy się za koniecznością ich kompleksowego i systemowego rozwiązania poprzez przyjęcie odrębnej ustawy o Białorusinach. I wyrażamy gotowość włączenia się do tych działań wszelkimi dostępnymi nam środkami.

Spojrzenie w przyszłość

Doświadczenia polskiego samorządu, polskich organizacji non-profit i polskich środowisk biznesowych działających w demokratycznych, wolnorynkowych warunkach dają nam przykład organizowania tych instytucji na wolnej Białorusi. Dyktatura na Białorusi nie będzie trwać wiecznie. Pokazuje nam to też przykład Polski. W przypadku upadku reżimu Łukaszenki Białoruś jest zainteresowana inwestycjami z Polski, współpracą w zakresie samorządu lokalnego oraz dalszą współpracą z polskim biznesem i polskimi organizacjami non-profit. Polska może stać się naszą bramą na Zachód. Jesteśmy zainteresowani, aby Polska stała się strategicznym partnerem demokratycznej Białorusi w Europie, zarówno w polityce, jak i ekonomii. Łączy nas głęboka wspólna historia, brak konfliktów w przeszłości, bliskie kultury i tradycje, co daje korzyści w przyszłości.

Dziękuję bardzo za uwagę!

RELOKACJA BIAŁORUSKIEGO BIZNESU DO POLSKI: PUNKTY WZROSTU

Volha Bashlakova¹

Wyższa Szkoła Kadr Menedżerskich, dr n. ekon.

Wstęp

Wszystkie najbardziej wydajne gospodarki na świecie opierają się na rozwoju małych firm – ta zasada praktycznie nie zna wyjątków. Wszelkie stosowane przez badaczy kryteria wydajności – wskaźniki PKB, w tym na mieszkańca, wydajność pracy, tempo wzrostu agregatów makroekonomicznych pokazują, że światowi i regionalni liderzy w rankingu krajowym mają rozwinięty sektor małych przedsiębiorstw, ponad 2/3 PKB, miejsc pracy i dochodów skonsolidowanego budżetu przypada na ten sektor gospodarki². Pomimo faktu, że udział małych firm w danym kraju zależy od cech bazy zasobów, istniejącej struktury sektorowej i przejawów korzyści skali, kluczową rolę małych firm określają takie czynniki, jak: wysoka elastyczność małych firm; zdolność do tworzenia konkurencyjnego środowiska w branżach o dowolnym poziomie koncentracji produkcji; niskie zużycie zasobów; maksymalna motywacja w podejmowaniu skutecznych decyzji itp.

Szczególną rolę małych przedsiębiorstw w efektywnej gospodarce określa ich innowacyjność. Procesy kształtowania społeczeństwa postindustrialnego są zasadniczo oparte na innowacjach³, co samo w sobie determinuje znaczącą rolę małych firm w rozwoju gospodarczym wiodących krajów świata. Na przykład w Stanach Zjednoczonych liczba wdrożonych innowacji na jednego działającego w sektorze małych firm

¹ Dr n. ekon., ekonomistka, wykładowca w Wyższej Szkole Kadr Menedżerskich na kierunku Administracja i Ekonomia. Badaczka powstawania i rozwoju przedsiębiorczości na Białorusi. Autorka i współautorka ponad dwustu publikacji naukowych.

² О. Башлакова, *Малый бизнес как императив устойчивого экономического развития*, Центр исследования институтов рынка, Минск 2010.

³ *Small Business Checkpoint: In good shape and handling hurdles*, [dostęp: 16.05.2024] <https://institute.bankofamerica.com/economic-insights/small-business-checkpoint-january-2024.html>.

jest dwa razy większa niż w przypadku dużych przedsiębiorstw⁴. W ciągu ostatnich dwóch do trzech dekad małe firmy ugruntowały swoją pozycję lidera przełomowych technologii naukowych⁵.

Relokacja białoruskiego biznesu do Polski jako nadzieja na odrodzenie go na Białorusi

Poziom rozwoju małych przedsiębiorstw na Białorusi dla małej wyspecjalizowanej gospodarki jest bardzo niski – udział małych przedsiębiorstw w agregatach makroekonomicznych w porównaniu z krajami sąsiadującymi jest 2–3 razy niższy. Wyjątkiem jest gospodarka Rosji, zbudowana prawie w całości na sowieckim kompleksie wojskowo-przemysłowym i czynszu surowcowym.

Tradycyjnie kluczowymi problemami rozwoju małych firm na Białorusi były (i nadal są): ograniczony dostęp do kredytów bankowych, nierówne warunki udzielania pożyczek małym firmom i przedsiębiorstwom państwowym; nieskuteczność udzielonego wsparcia finansowego państwa; nieskuteczność działalności podmiotów wspierających infrastrukturę małych przedsiębiorstw; postrzeganie przez władze publiczne małych przedsiębiorstw jako destrukcyjnego elementu istniejącego modelu prowadzenia i planowania gospodarki; obawy władz przed procesami demokratyzacji społeczeństwa i formowania klasy średniej itp.

W Polsce poziom rozwoju małych przedsiębiorstw jest znacznie wyższy niż na Białorusi. W 2022 r. ich udział w PKB wyniósł (bez sektora usług publicznych i podatków pośrednich) 68,6 proc.⁶, podczas gdy na Białorusi tylko 26,6 procent⁷. Liczba miejsc pracy w małych firmach wy-

⁴ *Основные программы поддержки инновационного бизнеса в США*, [dostęp: 16.05.2024] <https://allmedia.ru/newssitem.asp?id=867311>.

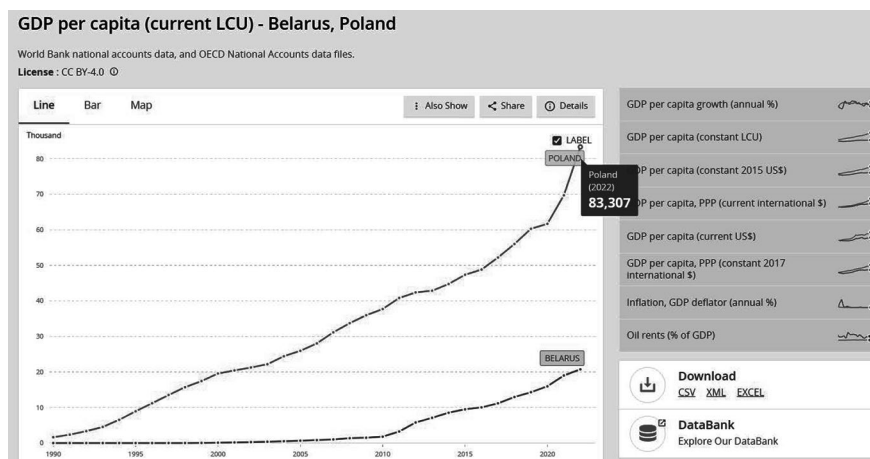
⁵ *Big money for small business Financing the Sustainable Development Goal. International Trade Centre 2019*, [dostęp: 17.05.2024] http://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/SMECO2_019.pdf.

⁶ *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, [dostęp: 16.05.2024] https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/ROSS_2023_scalony_ost_akt.pdf.

⁷ *Малое и среднее предпринимательство в Республике Беларусь 2021 год в цифрах*, [dostęp: 16.05.2024] https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/strukturnaja_statistika/statisticheskie-izdaniya/

niosła w 2022 roku w Polsce – 68 proc., a na Białorusi – 30,5 proc. Polska w procesie reformowania gospodarki kładła nacisk właśnie na rozwój przedsiębiorczości, Białoruś zaś na zachowanie elementów dowodzenia i administracji w ramach wyznaczonego społeczno-rynkowego modelu rozwoju.

Różnica w poziomie rozwoju małych przedsiębiorstw w Polsce i na Białorusi w pełni ilustruje opóźnienie białoruskiej gospodarki. W szczególności dynamika realnego PKB na mieszkańca obu krajów w latach 1990–2022 (Wykres 1) wskazuje na ponad czterokrotne opóźnienie Białorusi w stosunku do Polski w czasie ostatnich 30 lat.

Wykres 1. Dynamika realnego PKB per capita Białorusi i Polski w latach 1990–2022

Państwo białoruskie faktycznie rozpoczęło „walkę” z podmiotami małych przedsiębiorstw, której kwintesencja wyraża się słowami ministra ds. podatków i opłat: „Niestety, przez wiele lat obserwowaliśmy, że te specjalne reżimy nie są wykorzystywane do stawania na nogi, ale do uzyskania bezprawnych korzyści podatkowych nad podmiotami gospodarczymi w dobrej wierze. Dlatego postanowiono najpierw zmniejszyć rodzaje działalności dla jednoosobowej przedsiębiorczości, które można przeprowadzić przy użyciu uproszczonego systemu podatkowego, a od bieżącego roku całkowicie odejść od tych rodzajów działalności”⁸.

index_39556/.

⁸ МНС: изменения в налогообложении для бизнеса были объективно

W praktyce takie podejście wyjaśnia „walkę” państwa z przedsiębiorczością jako środowiskiem sprzyjającym demokratyzacji społeczeństwa białoruskiego i odejściu od administracyjno-zespołowego modelu zarządzania w gospodarce.

W latach pseudobudowy modelu rynkowego administracji Łukaszenki nie udało się osiągnąć wkładu małych przedsiębiorstw w PKB na poziomie co najmniej 50% (choć zgodnie z prognozą rozwoju społeczno-gospodarczego Białorusi miało to zostać osiągnięte jeszcze w 2005 roku).

Próby rozwoju małych przedsiębiorstw na Białorusi z wykorzystaniem narzędzi budżetowych, podatkowych i kredytowo-finansowych bodźców były naprzemiennie etapami prawdziwej walki z biznesem. Tak więc jednym z najważniejszych aspektów stymulowania inicjatywy przedsiębiorczej było przyjęcie dyrektywy nr 4 „O rozwoju inicjatywy przedsiębiorczej i stymulowaniu działalności gospodarczej na Białorusi”, a także dekretu nr 7 z 23 listopada 2017 r. „O rozwoju przedsiębiorczości”, który przewidywał radykalną zmianę mechanizmów interakcji między organami państwowymi a biznesem.

Po wydarzeniach z 2020 roku, które spowodowały zniszczenie społeczeństwa obywatelskiego na Białorusi i choć niewielkie, ale kiełki demokratyzacji, a także nałożenie sankcji na białoruski reżim po poparciu wojny na Ukrainie, wszystkie pozytywne aspekty wprowadzenia dekretu nr 7 zostały po prostu zniszczone. Doszło do „wypychania” biznesu od właścicieli, wzrostu obciążenia podatkowego, migracji białoruskiego kapitału za granicę (do Polski, Litwy, Uzbekistanu i innych krajów), emigracji aktywnej części ludności (będącej podstawą małych i średnich przedsiębiorstw).

Podobny los czekał na dekret nr 8 „O rozwoju gospodarki cyfrowej”, który obiecał stać się przełomowym w dziedzinie rozwoju sektora IT na Białorusi. Dokument stworzył bezprecedensowe warunki dla rozwoju branży IT i początkowo dał krajowi poważną przewagę konkurencyjną w tworzeniu gospodarki cyfrowej XXI wieku, ale z tych samych powodów cały ten proces zakończył się odpływem wysoko wykwalifikowanych specjalistów z sektora IT z kraju, relokacją całych firm do Polski, Litwy i Uzbekistanu, a właściwie zniszczeniem sektora IT w kraju.

необходимы с учетом ситуации на рынке, [dostęp: 17.05.2024] <https://www.belta.by/economics/view/mns-izmeneniya-v-nalogooblozhenii-dlja-biznesa-by-li-objektivno-neobhodimy-s-uchetom-situatsii-na-rynke-558329-2023/>

W ten sposób na Białorusi planowano utworzenie potężnego klastra IT, który pozwoliłby rozwiązać niestabilną sytuację gospodarczą w kraju i wpłynąć na rozwój wszystkich gałęzi działalności małych przedsiębiorstw (a w pierwszych latach dekretu nr 8 udało się nawet osiągnąć roczny wzrost PKB o ponad 1,5 mld USD), jednak niezgodność paradygmatu rozwoju politycznego kraju z paradygmatem rozwoju gospodarczego, na tle wojny Rosji na Ukrainie zniszczyły również tę możliwość rozwoju biznesu high-tech na Białorusi.

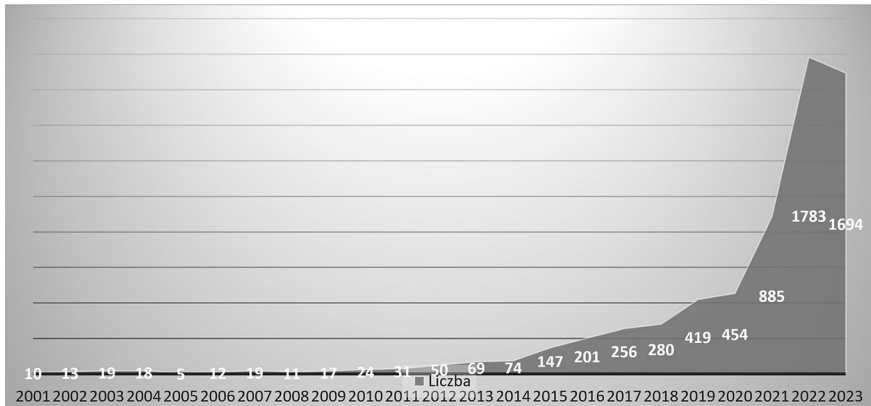
Pogorszenie sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej na Białorusi, represje wobec demokratycznie nastawionej ludności i biznesu doprowadziły do jednej z najbardziej masowych emigracji we współczesnej historii Białorusi na terytorium krajów Unii Europejskiej, a przede wszystkim do Polski⁹. Nie ma oficjalnych białoruskich statystyk, które wiarygodnie ilustrują procesy emigracji biznesowej. Państwo ukrywa skalę zarówno represji, jak i emigracji.

Białoruski biznes za granicą, utworzony w wyniku relokacji, zaczął budować swoje instytucje rynkowe, w tym w Polsce utworzono Centrum Badań Naukowych i Stowarzyszenie białoruskiego biznesu za granicą (ABBA). Według badania ABBA z sierpnia 2023 r. w Unii Europejskiej zarejestrowano 8103 białoruskie firmy, z czego 43 proc. pochodziło właśnie z Białorusi. Osobliwością takich firm jest to, że z utworzonych 17 216 miejsc pracy co najmniej połowa pracowników i pracownic to również Białorusini. Większość (24 proc.) respondentów pracuje w branży IT.

Głównym krajem rejestracji takich firm w Unii Europejskiej jest Polska (74 proc.), Estonia (9 proc.), Litwa (8 proc.) i Łotwa (5 proc.). Wybór Polski wiąże się z dostępnymi ulgami podatkowymi, dostępnością do zasobów kredytowych, bliskością mentalności, języka i transgranicznym położeniem. Gwałtowny wzrost liczby zarejestrowanych w Polsce spółek z białoruskim kapitałem rozpoczął się po 2020 roku. Tylko w 2022 roku w Polsce zarejestrowano 1783 firmy z białoruskim kapitałem (z 1933 firm zarejestrowanych w 2022 roku na terytorium UE), w 2023 roku 1694 firmy (wykres 2).¹⁰

⁹ А. Стефанович, *Польша выиграла региональную конкуренцию за белорусский бизнес*, «Белорусы и рынок», [dostęp: 16.05.2024] <https://belmarket.by/news/news-54798.html>.

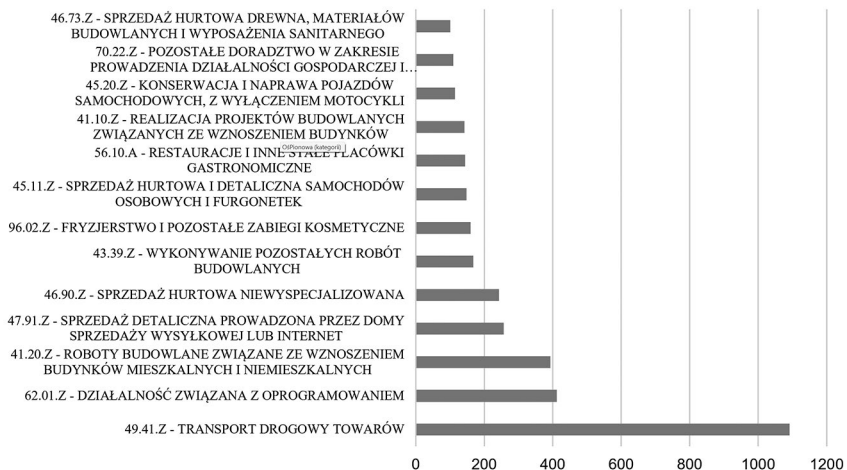
¹⁰ Firmy z białoruskim kapitałem działające w Polsce, [dostęp: 12.05.2024] https://www.coig.com.pl/wykaz_lista_firm-z-bialoruskim-kapitałem_w_polsce.php.

Wykres 2. Firmy z białoruskim kapitałem działające w Polsce 31.12.2023¹⁰

W Polsce działa 6491 spółek, w których jednym z udziałowców jest białoruska firma lub osoba fizyczna posiadająca białoruskie obywatelstwo (lub jest beneficjentem rzeczywistym).

Charakterystyczną cechą relokacji białoruskiego biznesu do Polski jest to, że głównymi rodzajami działalności są transport ciężarowy, IT-branża i budownictwo (wykres 3).

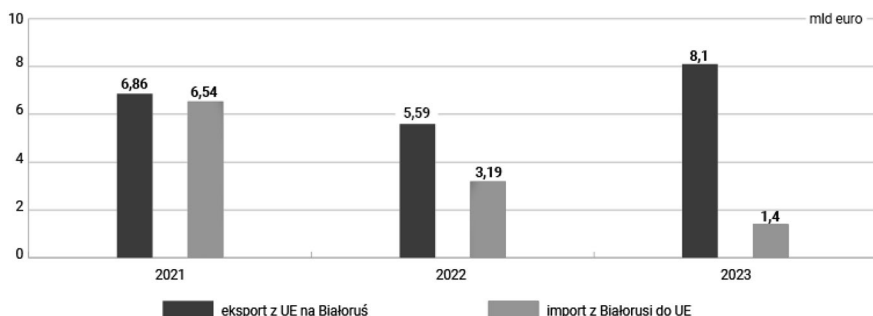
Wykres 3. Liczba firm z kapitałem białoruskim działających w Polsce ze względu na główną branżę działalności (31.12.2023)¹¹

Wysokie są również wskaźniki rejestracji w Polsce jednoosobowych przedsiębiorców (JDG) – spośród 41 184 JDG zarejestrowanych przez cudzoziemców w Polsce w 2023 roku, 19 proc. należy do Białorusinów. Według PIE obywatele Białorusi od stycznia 2022 r. do końca czerwca 2023 r. założyli w Polsce 11 716 JDG, z których 66 proc. działa w informatyce i komunikacji.¹¹

Na koniec września 2023 r. w ZUS zarejestrowanych było 1,1 mln obcokrajowców wobec 1,063 mln na koniec 2022 r., w tym:

- 68 proc. Ukraińcy;
- 11 proc. Białorusini;
- 2 proc. Gruzini.

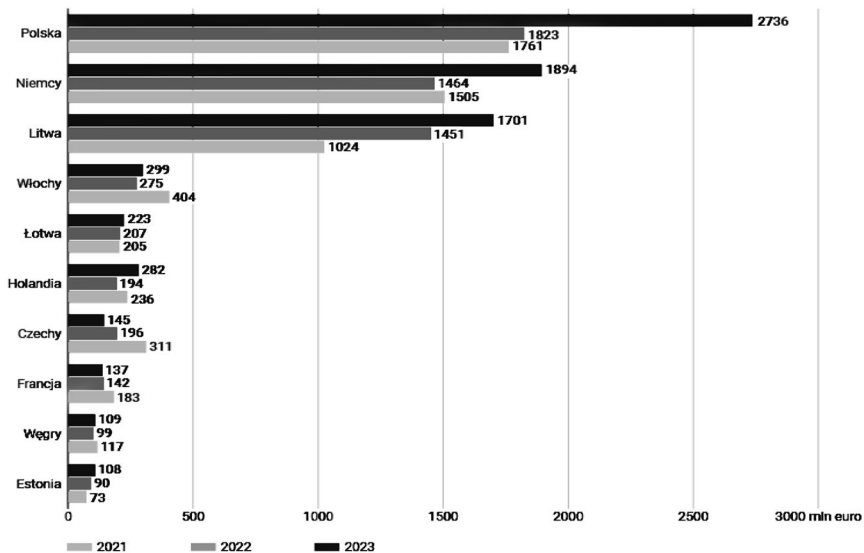
Reżim totalitarny na Białorusi nie sprzyja rozwojowi prywatnej inicjatywy i przedsiębiorczości, walczy z wszelkimi przejawami prywatnej własności i inicjatywy, stara się podporządkować sobie wszystkie źródła wolności, w tym własność prywatną. Relokacja białoruskiego biznesu do Polski jest okazją do utrzymania dla Białorusi biznesu, miejsc pracy w firmach high-tech, rozwoju potencjału ludzkiego, zachowania potencjału gospodarczego i rynków zbytu. Jednak niektóre z tych firm są tworzone w celu obejścia sankcji Unii Europejskiej w zakresie eksportu i importu szeregu towarów i usług do Rosji i Białorusi, o czym świadczą dane podane na wykresie nr 4.

Wykres 4. Wymiana towarowa Białoruś–UE w latach 2021–2023 (źródło: Eurostat)

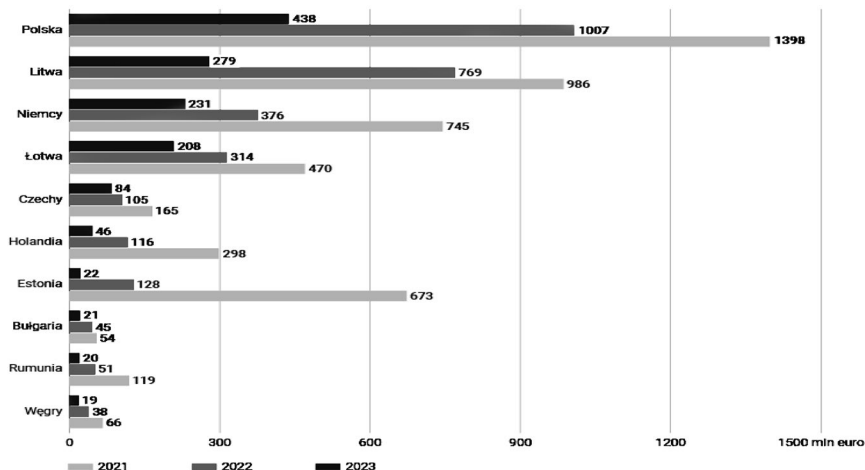
¹¹ Firmy z białoruskim kapitałem działające w Polsce, [dostęp: 12.05.2024] https://www.coig.com.pl/wykaz_lista_firm-z-bialoruskim-kapitałem_w_polsce.php.

W latach 2021–2023 eksport z krajów Unii Europejskiej na Białoruś wzrósł z 6,86 mld euro do rekordowych 8,1 mld EUR (Eurostat), natomiast import spadł z 6,54 mld EUR do 1,4 mld EUR. Dlatego kwestia kontroli przestrzegania sankcji musi być traktowana priorytetowo. Głównymi eksporterami z krajów Unii Europejskiej na Białoruś w latach 2021–2023 były: Polska, Niemcy i Litwa (wykres 5). Jednocześnie Polska zwiększyła swój eksport na Białoruś o ponad 55 proc. – z 1761 mln EUR w 2021 roku do 2736 mln EUR w 2023 roku.

Wykres 5. Najwięksi unijni eksporterzy na Białoruś w latach 2021–2023 (źródło: Eurostat)

Polska jest również głównym importerem z terytorium Białorusi (wykres 6), z tendencją do spadku wielkości importu, co wiąże się z sankcjami.

Wykres 6. Najwięksi unijni importerzy z Białorusi w latach 2021–2023 (źródło: Eurostat)

Głównymi problemami rozwoju białoruskiego biznesu w Polsce są:

- trudność legalizacji pobytu Białorusinów na terytorium Polski (długa procedura uzyskiwania kart pobytu czasowego i stałego, która może sięgać 3 lat);
- ograniczony dostęp do środków finansowych na rozwój (trudności w uzyskaniu kredytów rozwojowych);
- brak rejestracji JDG dla obywateli Białorusi, którzy przybyli na wizę humanitarną;
- niemożność prowadzenia niezarejestrowanej działalności gospodarczej dla obywateli Białorusi, którzy przybyli na podstawie wizy humanitarnej i tymczasowego zezwolenia na pobyt;
- brak bezpłatnych usług doradczych dla nowych firm w zakresie podatków, ubezpieczeń społecznych, sprawozdawczości statystycznej;
- brak portalu informacyjnego dotyczącego aktualnych zagadnień rejestracji i prowadzenia działalności gospodarczej dla Białorusinów w Polsce;
- wpływ sankcji w sektorze finansowym nałożonych na białoruski reżim na prowadzenie legalnego biznesu przez wyjeżdżających Białorusinów. W szczególności Bank Santander wprowadził w czerwcu 2024 r. ograniczenia dotyczące korzystania z działającego gabinetu

internetowego dla swoich klientów z Białorusi, którzy nie mają w rękach kart czasowego pobytu itp.

Zakończenie

Białoruski prywatny biznes ma perspektywy rozwoju, ale aktywnie na całym etapie transformacji przeszkadzało mu polityczne przywództwo kraju. Teraz sytuacja jeszcze się pogorszyła, co doprowadziło nie tylko do emigracji najbardziej aktywnej części ludności, ale także do relokacji biznesu, odpływu zachodnich inwestycji, jeszcze większej zależności kraju od Rosji i jej woli wojskowo-politycznej.

Mamy nadzieję, że kielki białoruskiego biznesu za granicą w przyszłości pozwolą ożywić krajowy biznes na samej Białorusi. W końcu to mały biznes jest źródłem rozwoju nie tylko gospodarki, ale oraz demokratycznej części społeczeństwa, z którego Białoruś nie może zrezygnować ani teraz, ani w przyszłości.

Relokacja białoruskiego biznesu do Polski: punkty wzrostu

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, małe firmy, relokacja, imigracja, rozwój, regulacje rządowe, efektywność.

Streszczenie

W artykule omówiono trendy i doświadczenia relokacji białoruskiego biznesu do Polski na fali emigracji politycznej i gospodarczej po wyborach w 2020 roku. Wyciągnięto wniosek, że skala relokacji Białorusinów jest najbardziej znacząca od momentu uzyskania niepodległości w 1991 roku, przy czym emigracja wpłynęła w większym stopniu na inteligencję i sferę IT-technologii. Korzystne warunki dla rozwoju biznesu w Polsce, bliskość mentalności i kultury, powiązania gospodarcze w przeszłości były decydującymi czynnikami, że ponad 70 procent relokowanych z Białorusi do krajów Unii Europejskiej przedsiębiorstw jest zarejestrowanych właśnie w Polsce. Podsumowano doświadczenia i zidentyfikowano problemy rozwoju białoruskiego biznesu w Polsce.

Relocation of Belarusian business to Poland: growth points

Keywords: entrepreneurship, small business, relocation, immigration, development, government regulation, efficiency.

Abstract

The article discusses the trends and experience of the relocation of Belarusian business to Poland in the wake of political and economic emigration after the 2020 elections. It was concluded that the scale of relaxation of Belarusians is the most significant since independence in 1991, while emigration has had a greater impact on the intelligentsia and the IT sector. Favorable conditions for business development in Poland, the proximity of mentality and culture, and economic ties in the past were decisive factors in the fact that more than 70 percent of enterprises that moved from Belarus to the countries of the European Union were registered in Poland. The experience is summarized and the problems of the development of Belarusian business in Poland are identified.

Bibliografia

1. Башлакова О., *Малый бизнес как императив устойчивого экономического развития*, Центр исследования институтов рынка, Минск 2010.
2. *Small Business Checkpoint: In good shape and handling hurdles*, [dostęp: 16.05.2024] <https://institute.bankofamerica.com/economic-insights/small-business-checkpoint-january-2024.html>.
3. *Основные программы поддержки инновационного бизнеса в США*, [dostęp: 16.05.2024] <https://allmedia.ru/newsitem.asp?id=867311>.
4. *Big money for small business Financing the Sustainable Development Goal. International Trade Centre 2019*, [dostęp: 17.05.2024] <http://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/SME-CO2 019.pdf>.
5. *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, [dostęp: 16.05.2024] https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/ROSS_2023_scalony_ost_akt.pdf.
6. *Малое и среднее предпринимательство в Республике Беларусь 2021 год в цифрах*, [dostęp: 16.05.2024] <https://www.belstat.gov.by/>

- ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/strukturnaja_statistika/statisticheskie-izdaniya/index_39556/.
7. МНС: изменения в налогообложении для бизнеса были объективно необходимы с учетом ситуации на рынке, [доступ: 17.05.2024] <https://www.belta.by/economics/view/mns-izmeneniya-v-nalogooblozhenii-dlja-biznesa-byli-objektivno-neobhodimy-s-uchetom-situatsii-na-rynke-558329-2023/>
 8. Стефанович А., Польша выиграла региональную конкуренцию за белорусский бизнес, «Белорусы и рынок», [доступ: 16.05.2024] <https://belmarket.by/news/news-54798.html>.
 9. Даследаванні беларускага бізнесу за мяжой, Цэнтр новых ідэй, 29 студзеня 2024, [доступ: 12.05.2024] <https://newideas.center/dasledavanne-belaruskaga-biznesu-za-myazhoj/>.
 10. Firmy z białoruskim kapitałem działające w Polsce, [доступ: 12.05.2024] https://www.coig.com.pl/wykaz_lista_firm-z-bialoruskim-kapitałem_w_polsce.php.

KRYZYS I TRAUMA BIAŁORUSKIEGO SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO. CZYNNIKI JEGO UZDROWIENIA

Alena Hrybanava

Wprowadzenie

Sytuacja spowodowana wydarzeniami z 2020 r. w Republice Białorusi i rozpoczętymi po nich represjami politycznymi dotknęła setki tysięcy pokojowo nastawionych obywateli tego kraju. Wszyscy ci ludzie, reprezentujący progresywne społeczeństwo obywatelskie, znaleźli się w trudnej sytuacji, wielu zostało zmuszonych do opuszczenia kraju, wielu zostało uwięzionych, a wielu, którzy nadal przebywają na Białorusi, żyje w ciągłym strachu. Niestety, fala represji stosowanych przez dyktatorski reżim rośnie z każdym rokiem.

Kilka statystyk. Na Białorusi działacze na rzecz praw człowieka odnotowali (oficjalnie) 1615 więźniów politycznych. Spośród tej liczby 188 to kobiety, 6 to nieletni, a 19 osób zostało wysłanych na przymusowe leczenie psychiatryczne. 208 więźniów politycznych to osoby, które mają w domu nieletnie dzieci, a zdarzają się przypadki, gdy oboje rodzice są uwięzieni. Według danych organizacji praw człowieka, rzeczywista liczba więźniów politycznych jest znacznie wyższa – ponad 5000 osób. Na początku 2023 r. (według badań Instytutu Rozwoju i Rynku Społecznego dla Białorusi i Europy Wschodniej) z Białorusi wyjechało od 350 do 500 tys. osób, czyli 10% osób aktywnie zaangażowanych w gospodarkę kraju. Jednocześnie, w przypadku braku pozytywnych zmian wewnątrz państwa i pobytu w innym kraju przez okres dłuższy niż 5 lat, przewiduje się, że udział osób, które wrócą na Białoruś, nie przekroczy 2%¹.

Obecnie ogromna liczba obywateli Białorusi doświadczyła urazów fizycznych i psycho-emocjonalnych w wyniku wyżej wymienionych

¹ Linki do raportów ONZ, [dostęp: 09.03.2022] <https://www.ohchr.org/ru/press-releases/2022/03/belarus-un-report-details-scale-and-patterns-human-rights-violations>, [dostęp: 05.05.2023] <https://www.ohchr.org/ru/press-releases/2023/07/belarus-human-rights-situation-still-catastrophic-un-expert-says>, Link do raportu Centrum Praw Człowieka „Viasna”, [dostęp: 15.03.2024] <https://spring96.org/ru/news/114770>

wydarzeń i pilnie potrzebuje różnego rodzaju pomocy: medycznej, psychologicznej, społecznej, prawnej itp. Niestety, wielu z nich napotyka trudności w adaptacji w innych krajach, traci wiarę we własne siły i doświadcza oznak dezintegracji społecznej i psychicznej. Zaostrzające się z roku na rok represje wobec ludności cywilnej na Białorusi zwiększają negatywny wpływ na stan psychiczny zarówno tych, którzy pozostają w kraju, jak i tych, którzy już znaleźli się na emigracji.

Kryzys białoruskiego społeczeństwa stawia przed nami dość poważne i globalne zadanie: czy możliwe jest oszacowanie poziomu traumatyzacji białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego? W jaki sposób możemy i powinniśmy pomóc dziesiątkom tysięcy ludzi, którzy zostali zmuszeni do opuszczenia swoich domów i emigracji w wyniku masowych represji i przemocy po wydarzeniach 2020 roku na Białorusi?

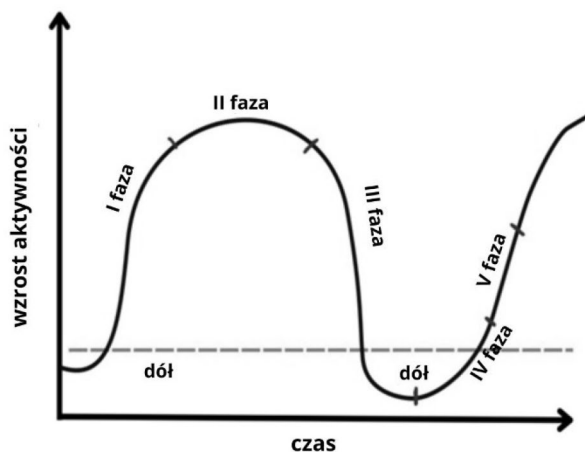
Aby zrozumieć skalę trwających procesów traumatyzacji białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego, należy rozważyć etapy lub fazy kryzysu społecznego i ich wpływ, zarówno w wymiarze społecznym, jak i psychologicznym.

Fazy kryzysu społecznego na Białorusi po 2020 r.

Okres przedwyborczy, wybory w 2020 r. oraz późniejsze wydarzenia są bardzo wyraźnie widoczne w fazach kryzysu społecznego zachodzącego w Republice Białorusi.

Fazy kryzysu społecznego na Białorusi w 2020 r.

1. Faza heroizmu lub entuzjazmu rozpoczęła się podczas pandemii COVID-19, obejmowała kampanię przedwyborczą i była krótkotrwała. W tym przypadku kluczowym czynnikiem była bezczynność władz w obliczu zagrożenia zdrowia i życia podczas pandemii, a także procesy społeczne zachodzące w społeczeństwie. Charakteryzowała się ona wzrostem aktywności obywatelskiej, altruizmem, heroicznymi zachowaniami spowodowanymi chęcią niesienia pomocy ludziom. Fazie tej towarzyszył wysoki poziom wolontariatu oraz organizowanie się niezależnych społeczności i inicjatyw. W tej fazie pojawiły się fałszywe założenia o sprawczości społeczeństwa obywatelskiego.

Wykres kryzysu społecznego na Białorusi w 2020 r.

2. Faza „miesiąca miodowego” nastąpiła po masowym fałszowaniu wyborów i trwała od 6 do 9 miesięcy. Fазie tej towarzyszyły masowe protesty społeczeństwa obywatelskiego (strajki w przedsiębiorstwach, marsze protestacyjne we wszystkich większych miastach Białorusi i wiele innych działań pokojowych). W tej fazie ci, którzy uciekli przed niebywałą skalą represji obecnych władz, odczuwali silne poczucie dumy, że pokonali wszystkie niebezpieczeństwa i pozostali wolni. W tej fazie kryzysu społecznego ludzie mieli nadzieję i wierzyli, że wszystkie problemy i trudności zostaną wkrótce rozwiązane.
3. Faza rozczarowania, która dotyczy również okresu obecnego (w większym stopniu – tej części białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego, która znajduje się na Białorusi) ze względu na niemożność wykazania inicjatywy obywatelskiej w warunkach sztywniej dyktatury. Faza trwa zazwyczaj od pół roku do kilku lat. Silne uczucia rozczarowania, gniewu, oburzenia i goryczy powstają w wyniku załamania się nadziei na zmiany.
4. Faza regeneracji rozpoczyna się, gdy ludzie zdają sobie sprawę, że muszą sami rozwiązywać problemy i brać odpowiedzialność za te zadania. Obecnie przejście do tej fazy jest charakterystyczne przede wszystkim dla białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego, które znajduje się na emigracji politycznej w innych krajach.
5. Faza podniesienia zaczyna się od znaczących przemian w społeczeństwie, powstających w odpowiedzi na produktywnie działania postępowej społeczności.

Czynniki pogłębiające traumę na każdej fazie kryzysu socjalnego białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego

Faza 1

Brak jasnej organizacji, strukturyzacji i przygotowania społeczeństwa obywatelskiego. Emocjonalny kierunek działań. Początek represji i przemocy ze strony obecnego rządu.

Faza 2

Wysoki poziom przemocy i traumatyzacji ludności cywilnej, iluzoryczne postrzeganie przez społeczeństwo obywatelskie możliwości szybkiego rozwiązania sytuacji, emocjonalne kierowanie działaniami, początek przymusowej emigracji i podział w społeczeństwie.

Faza 3

A. Czynniki społeczne i polityczne:

- wzrost represji i przemocy na Białorusi,
- brak poczucia bezpieczeństwa wewnątrz kraju,
- „hybrydowa” interwencja Federacji Rosyjskiej,
- wojna w Ukrainie,
- wpływ agresywnej propagandy na Białorusi,
- masowy odpływ ludności z kraju,
- podział społeczeństwa wewnątrz Białorusi,
- utrata lub ograniczenie więzi rodzinnych/przyjacielskich,
- poczucie winy neurotycznej, często narzucane przez media,
- konflikty w strukturach opozycyjnych poza Białorusią,
- inne.

B. Czynniki kliniczne:

- duża liczba osób z oznakami i ryzykiem PTSD² i innych stanów klinicznych w wyniku doświadczania przemocy,

² PTSD (ang. post-traumatic stress disorder) – zespół stresu pourazowego

- duża liczba osób z objawami zaburzonej adaptacji społecznej na emigracji,
- formowanie się „wtórnej korzyści” ofiar w części przymusowych emigrantów,
- „syndrom sztokholmski”, zmniejszenie krytycznego myślenia i oznaki kształtowania się myślenia mitologicznego u osób na Białorusi.

Faza 4

- Negatywny charakter „agendy informacyjnej” niezależnych mediów;
- niewystarczające lub brak kompleksowego podejścia do pomocy w adaptacji w krajach emigracji.

A. Niewystarczająca (a w niektórych krajach jej brak) pomoc społeczna (prawna, społeczno-zawodowa, społeczno-pracownicza, społeczno-środowiskowa).

B. Trudności w uzyskaniu opieki medycznej (zwłaszcza psychiatrycznej).

C. Ograniczony dostęp do kompleksowej pomocy psychologicznej.

W związku z tym istnieje duża liczba traumatyzujących czynników negatywnie wpływających na stan białoruskiego społeczeństwa i zakładających wysoki poziom jego psychologicznej traumatyzacji.

Kryzys czy trauma zbiorowa?

Zacznijmy od porównania definicji. Czym jest kryzys traumatyczny i trauma zbiorowa? Czy ważne jest rozdzielenie tych pojęć, czy może są one tym samym? I dlaczego ważne jest uzdrowienie społeczeństwa?

Traumatyczny kryzys to:

- punkt odniesienia, podział na „przed” i „po”,
- intensywnie stresująca sytuacja, która wymaga znacznej zmiany postrzegania świata i siebie w ciągu krótkiego czasu,
- silne emocje, które pojawiają się, gdy aktywność życiowa jest blokowana przez różne czynniki zewnętrzne,

- zawsze dokonanie wyboru spośród kilku możliwych opcji, dokonanie wyboru regresywnej lub progresywnej decyzji w dalszym rozwoju³.

Istnieje wiele podejść do definiowania traumy zbiorowej. Oto niektóre z nich.

Zbiorowa trauma to:

- „Istotne doświadczenie niedopasowania między zagrażającymi czynnikami sytuacyjnymi a indywidualnymi zdolnościami radzenia sobie, któremu towarzyszy poczucie bezradności i niepewności oraz skutkujące trwałymi wstrząsami w postrzeganiu siebie i świata” (Fisher i Riedesser, 2009, s. 79).
- „Z ekonomicznego punktu widzenia trauma charakteryzuje się przytłaczającym przepływem bodźców, który przekracza odporność podmiotu i jego zdolność do radzenia sobie z tymi bodźcami” (Laplanche i Pontalis, 1999, s. 513).
- „Trauma to ‚cierpienie bezsilnych’. Rozwija się w sytuacjach, w których ofiara jest bezradna i narażona na przytłaczającą siłę” (Herman, 1992).

Tak więc kryzys wydarzeń 2020 roku na Białorusi jest z pewnością traumatyczny w różnych aspektach (politycznym, gospodarczym, społecznym, psychologicznym) i zawiera oznaki traumy zbiorowej. Charakteryzuje się takim stanem społeczeństwa obywatelskiego, w którym niemożliwe jest dalsze funkcjonowanie jednostki i społeczeństwa w ramach dotychczasowego modelu funkcjonowania. Kryzys wymaga zmiany poprzedniego modelu i zbudowania całkowicie nowych strategii (być może różniących się od innych krajów).

³ F.E. Vasilyuk, *Psychologija pierieżywanija: Analiz prieodolenija kriticzeskich situacyj* [Psychologia doświadczenia: Analiza radzenia sobie w sytuacjach krytycznych], 1984.

Ryzyko związane z używaniem terminu „trauma zbiorowa”

Proces leczenia i wychodzenia z kryzysu zakłada pewne postawy i priorytety. Dlaczego „etykietowanie” białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego wspólną zbiorową traumą jest niebezpieczne? Po pierwsze, mechanizmów społecznych i politycznych nie można rozpatrywać z punktu widzenia stanu psychicznego ludzi. Po drugie, diagnoza kliniczna pociąga za sobą pewne postawy, takie jak „choroba”, „pacjent” itp., co zamienia ogromną liczbę ludzi w „ofiary” represji politycznych i przemocy. Pozycja „ofiary” jest zawsze bierna i zależy od pomocy z zewnątrz. Po trzecie, pojęcie „zbiorowości” wymazuje wyjątkowość doświadczenia każdej jednostki, jej unikalne strategie przezwycięzania sytuacji kryzysowej. Po czwarte, zaciera się różnica między sprawcą a ofiarą przemocy, osobą postronną a aktywistą, który wystąpił przeciwko systemowi.

Kiedy definicja „traumy zbiorowej” jest odpowiednia i użyteczna? W kontekście kwestii prawnych, wymiaru sprawiedliwości, gromadzenia bazy dowodowej przy składaniu wniosków do międzynarodowych sądów i komisji w celu przywrócenia sprawiedliwości, przy otrzymywaniu odszkodowania za spowodowane cierpienie itp.

Wyjście z kryzysu lub sposoby „uzdrowienia” białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego

Od czego zaczyna się uzdrawianie? Przede wszystkim wychodzenie z kryzysu zaczyna się od zaakceptowania indywidualnej odpowiedzialności każdego członka społeczeństwa i opracowania nowych strategii funkcjonowania, zarówno indywidualnie, jak i zbiorowo.

Co może pomóc?

1. Pomoc międzynarodowych i publicznych organizacji, fundacji, inicjatyw obywatelskich w organizowaniu działań mających na celu indywidualne i zbiorowe/narodowe przezwycięzanie traumy i pracę nad nią (zapewnienie kompleksowego podejścia do pomocy: organizacja pomocy socjalnej, psychologicznej, medycznej dla przedstawicieli białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego; wsparcie publicznych inicjatyw obywatelskich i organizacji w krajach emigracji).

2. Szkolenie specjalistów, podnoszenie kwalifikacji (zwłaszcza w sferze „zawodów pomocniczych”: psychologów, prawników, pracowników socjalnych) przedstawicieli białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego w zakresie europejskiego podejścia opartego na wartościach demokratycznych na platformach instytucji edukacyjnych, stowarzyszeń zawodowych krajów europejskich w celu pełnego zaangażowania tych kategorii w pracę nad przezwycięzeniem skutków traumatycznego kryzysu.
3. Publiczne/krajowe rozwiązania problemu przemocy: uznanie ofiar, wymiar sprawiedliwości, odszkodowania itp. Kroki te są niezbędne, aby społeczeństwo mogło „wyleczyć się” po wojnie, konflikcie i przemocy i wkroczyć w pokojową przyszłość.
4. Prace nad zebraniem dowodów przemocy i represji oraz maksymalne zaangażowanie ofiar represji w ten proces.
5. Już trwające prace nad zapobieganiem wewnętrznym napięciom między indywidualnymi potrzebami ocalałych (uznanie, wymiar sprawiedliwości, pamięć, rekompensata) a politycznymi celami procesów pojednania (integracja sprawców, jasne ramy czasowe postępowania z przestępstwami z przeszłości itp.).

Podsumowanie

Tak więc, wykorzystując nie tylko psychologiczny (kliniczny), ale także społeczno-polityczny kontekst traumatycznego kryzysu, możemy zdefiniować ogólne strategie jego przezwyciężenia:

1. Uznanie kryzysu i traumy nie tylko za fakt dokonany, ale także za proces, który implikuje tworzenie zasadniczo nowych strategii w społeczeństwie obywatelskim.
2. Traktowanie traumatycznego kryzysu nie tylko jako doświadczenia indywidualnego, ale także społecznego i politycznego.
3. Stworzenie warunków dla możliwości przezwyciężenia konsekwencji traum psychologicznych, stosując kompleksowe podejście.
4. Wspieranie białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego, zarówno indywidualnie, jak i zbiorowo.
5. Stworzenie warunków do wymierzenia sprawiedliwości osobom odpowiedzialnym za masowe represje polityczne i przemoc.

Kryzys i trauma białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego. Czynniki jego uzdrowienia

Słowa kluczowe: traumatyczny kryzys, kryzys społeczny Białorusi, białoruska trauma zbiorowa, traumatyczne czynniki białoruskiego kryzysu społecznego, wyjście z kryzysu, białoruskie społeczeństwo obywatelskie, fazy kryzysu 2020 roku.

Streszczenie

Wydarzenia z 2020 roku na Białorusi wywołały masowe represje, traumę społeczną i emigrację. Fazy kryzysu jaki objął białoruskie społeczeństwo obejmują entuzjazm, „miesiąc miodowy”, rozczarowanie i regenerację. Kluczowe jest wsparcie międzynarodowe, szkolenie specjalistów i opracowanie nowych strategii uzdrowienia społeczeństwa obywatelskiego.

Crisis and Trauma of Belarusian Civil Society. Factors for its recovery

Keywords: emigration, disappointment, civil society, crisis, trauma.

Abstract

Events in Belarus in 2020 triggered mass repression, social trauma, and emigration. The phases of the crisis that affected Belarusian society include enthusiasm, the „honeymoon” period, disappointment, and recovery. International support, training of specialists, and the development of new strategies for the healing of civil society are crucial.

Bibliografia

1. Akimow D.I., *Socyjalnaja biezopasnost' i rol socyjalnogo markietinga w jeje obiespieczennii*, Akimow D.I., *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: збірник наукових праць*. Вип. 16. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2010, s. 290–292.
2. Burmistrowa J.W., *Sistiema okazaniya psichologiczeskoj pomoszczi w kriezisnoj situacyi*, *Psichol. nauka i obrazowanie*. 2003, № 3, s. 16–24.

3. Fiszer J., *Iscelenije fragmentirovannykh licznostej pierieżywszych trawmu. Prieodolenije wnutrienniego samooczuzdienija*, Dialektyka, 2009, s. 45–64.
4. Herman J.L., *Trauma and Recovery. From Domestic Abuse to Political Terror*, SOO „Wydawnictwo Eksmo”, 2022, s. 20–37.
5. Osuchowa N.G., *Psichologiczeskaja pomoszcz w trudnykh i ekstriemalnykh situacyjach*, Akademia, 2005, 288, s. 10.
6. Pierszyn J.J., 2003, Cytat: 1–8 Łapłansz Ż., Pontalis Ż.B., *Słowar’ po psi-choanalizu*. Wyższa Szkoła, 1996, s. 512–513.
7. Romiek W.G., Kontrowicz W.A., Krukowicz J.I., *Psichologiczeskaja pomoszcz w krizisnykh situacyjach*, Petersburg, wystąpienie, 2004, s. 256.
8. Vasilyuk F.E., *Psichologija pierieżywanija: Analiz prieodolenija kriticzeskich situacyj* [Psychologia doświadczenia: Analiza radzenia sobie w sytuacjach krytycznych], Moskwa, Uniwersytet państwowy, 1984, s. 200.

Netografia

9. Link do raportów ONZ, [dostęp: 09.03.2022] <https://www.ohchr.org/ru/press-releases/2022/03/belarus-un-report-details-scale-and-patterns-human-rights-violations>
10. Link do raportów ONZ, [dostęp: 05.05.2023] <https://www.ohchr.org/ru/press-releases/2023/07/belarus-human-rights-situation-still-catastrophic-un-expert-says>
11. Link do raportu Centrum Praw Człowieka „Viasna”, [dostęp: 15.03.2024] <https://spring96.org/ru/news/114770>

Notka o autorce

Alena Hrybanava – magister, psycholog kryzysowy, doradca, specjalista w pracy z traumą psychiczną z ponad 20-letnim doświadczeniem praktycznym. Posiada bogate doświadczenie praktyczne w pracy psychologicznej w sytuacjach kryzysowych (ponad 15 lat pracy jako psycholog zespołu ratowniczego Ministerstwa Sytuacji Nadzwyczajnych Republiki Białorusi), a także w prowadzeniu procesów negocjacyjnych w próbach samobójczych ludności cywilnej. Założycielka Centrum Kryzysowej Pomocy Psychologicznej w Mohylewie „Pomoc w pobliżu”, autorka i prowadząca kursów doskonalenia zawodowego dla psychologów, a także programów rehabilitacji i adaptacji społeczno-psychologicznej.

Od sierpnia 2020 r. aktywnie udziela pomocy psychologicznej ofiarom represji politycznych i przemocy na Białorusi, a po rozpoczęciu wojny – przymusowym uchodźcom z Ukrainy. Koordynator pomocy

psychologicznej dla organizacji NGO, superwizor, trener grup psychologicznych, wykładowca. Prowadzi swoją działalność na bazie różnych organizacji, których sfera działalności ma na celu ochronę praw człowieka (NGO CAPC, NGO Charkowska Grupa Praw Człowieka „Memoriał”, NGO „Naród Liderów” itp.).

Zainteresowania zawodowe: psychologia kryzysowa i psychoterapia, praca z traumą psychologiczną, psychologia społeczna.

МІГРАНЦКІ КРЫЗІС НА ЁСХОДНІХ МЕЖАХ ЕС

Генадзь Коршунаў

*кандыдат сацыялагічных навук,
праграмны дырэктар АІ «Беларуская акадэмія»,
старшы даследчык Цэнтра новых ідэй*

Уводзіны

Калі 2022 год для Еўропы праходзіць пад знакам чарговага этапу расійска-ўкраінскай вайны, то галоўнай падзеяй 2021 года можна смела называць мігранцкі крызіс (які безумоўна папярэднічаў вайне), на ўсходніх межах Еўрасаюза. Пад выялікім ціскам апынуліся ўсе межы паміж Еўропай і Беларуссю – беларуска-літоўская, беларуска-польская і беларуска-латвійская.

Шмат хто з экспертаў эксперты сыходзяцца ў меркаванні аб штучнай прыродзе гэтага феномена, бачачы ў ім беларуска-расійскую спробу стварыць напружанне і падарваць адзінства Еўрапейскага саюза. І калі ў 2021 годзе гэтае меркаванне трэба было адстойваць у дэбатах, то пасля пачатку шырокамаштабнай агрэсіі Расіі супраць Украіны патрэба ў такіх спрэчках знікла. Інспіраваны беларускімі ўладамі мігранцкі крызіс сёння бачыцца тым інструментам «гібрыднай агрэсіі», з дапамогай якога «братэрскія» аўтарытарныя рэжымы Беларусі і Расіі прамацвалі гатоўнасць Еўропы функцыянаваць у стрэсавым рэжыме і супрацьдзеінічаць шантажу рознага кшталту, прымусу да дыялогу ў невыгодных для сябе ўмовах.

У гэтым матэрыяле мы аналізуем мігранцкі крызіс на межах ЕС і Беларусі як працяглы працэс, вылучаючы ў ім паслядоўныя этапы і даследуючы іх арганізацыю. З прыцягненнем спадарожнай інфармацыі выкрываем ўнутраную структуру крызісу і даказваем яго штучнае паходжанне.

Мігранцкі крызіс «per se» (2021 год)

Звычайна пачатковай кропкай мігранцкага крызісу лічаць выступ Лукашэнкі перад беларускім парламентам пасля рэакцыі краін Захаду на пасадку самалёта Ryanair. Менавіта тады Лукашэнка агучыў

свае пагрозы аслабіць кантроль за міграцыяй і наркатрафікам на беларускіх межах.¹ Але гэта толькі «афіцыйны» старт першага этапу мігранцкага крызісу, якому папярэднічала стадыя падрыхтоўкі да міграцыйных нападаў.

Калі мы гаворым пра латэнтную ці падрыхтоўчую стадыю мігранцкага крызісу, то маем на ўвазе перыяд да лета 2021 года, падчас якога адбывалася павелічэнне колькасці парушэнняў межаў Еўрасаюза з пікамі ў сакавіку, красавіку і траўні. Найперш гэта тычыцца беларуска-літоўскай мяжы. Па афіцыйных паведамленнях, за першыя 5 месяцаў 2021 года літоўскімі памежнікамі было затрымана 189 мігрантаў, якія пратачыліся на літоўскую тэрыторыю з боку Беларусі (беларускі бок пацвярджаў факты актывізацыі спроб незаконнага руху ў краіны Еўрасаюза праз Беларусь). Пры гэтым за ўвесь 2020 г. такіх затрыманняў было ўсяго 81, у 2019-м – 46, у 2018 – 104, а ў 2017 – 72.² То-бок ужо да афіцыйнага старту мігранцкага крызісу сярэднегадавая «квота» чатырох папярэдніх гадоў была перавышана больш за ў 2 разы.

Тут неабходна зрабіць агаворку, што размова ідзе аб колькасці тых мігрантаў, якіх удалося затрымаць сіламі пагранічнікаў і правахоўных органаў. Дакладныя аб'ёмы нелегальнай міграцыі, якія б улічвалі і незатрыманых мігрантаў, вызначыць не ўяўляецца магчымым.

У той жа час загадзя атрымліваюць сваё афармленне базавыя пасылкі, на якіх у далейшым будзе будавацца ўвесь «міграцыйны наратыў» як Лукашэнкі, так і беларускіх дзяржаўных медыяў. Гэта ў пэўным сэнсе класічныя для беларускай улады ўстаноўкі: галоўным вінаватым малюецца «калектыўны Запад», які прыніжае і здзекуецца з людзей па ўсім свеце, не выконвае правы чалавека і здзяйсняе правакацыі для эскалавання сітуацыі ў «мірных» краінах. У выпадку мігранцкага крызісу на нашых межах дадаецца некалькі тэхнічных момантаў: мігранты прынцыпова называюцца «уцекачамі», педалюецца тэма гвалту з боку замежных памежнікаў

¹ Лукашэнко – Западу: Мы останавлівалі наркотики и мигрантов – теперь будете сами их есть и ловить. <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2021/05/26/7294923/>

² 1098 мигрантов, незаконно следовавших из Беларуси, задержали литовские пограничники за полгода. <https://mediazona.by/number/2021/07/04/migrant>

у адносінах да «уцекачоў», рспавядаецца пра дапамогу «уцекачам», якую яны атрымліваюць ад беларускага боку. У апошнім выпадку маецца на ўвазе ўмоўна-гуманітарны клопат, але ніяк не дапамога ў нелегальным перасячэнні межаў Беларусі з сумежнымі краінамі. Тэма дапамогі мігрантам з боку беларускіх сілавікоў у прынцыпе не паднімаецца дзяржаўнымі медыя. Падобныя абвінавачванні, напрыклад, з боку літоўскіх ці польскіх памежнікаў, з'яўляюцца ў СМІ на ўсіх этапах мігранцкага крызісу і заўсёды ўзмацнена адмаўляюцца беларускім бокам, выклікаючы «сіметрычныя» абвінавачванні ў бок памежнікаў «з таго боку».

Яшчэ некалькі тэм, якія прысутнічаюць у медыя з лета 2021 года і з'яўляюцца прадметам спрэчкі паміж прадстаўнікамі беларускай і суседніх памежных службаў (адпаведна, і медыя гэтых краін). Па-першае, гэта выпадкі смерці мігрантаў на мяжы, у якіх бакі абвінавачваюць адзін аднаго (першы такі кейс адзначаны 4 жніўня³; па дадзеных Міжнароднай арганізацыі па міграцыі (МАМ) за перыяд 2021–2022 гг. на межах Еўрасаюза з Беларуссю загінулі як мінімум 23 чалавекі)⁴. Другая тэма – недапушчэнне мігрантаў на сваю тэрыторыю з дапамогай сілавога процідзеяння. Зразумела, што ўжыванне гвалту ў дадзеным выпадку таксама абмяркоўваецца і асуджаецца, але зноў жа ў фокусе ўвагі выключна «другі» бок.

Улетку, ужо пасля заявы Лукашэнкі, пачынаецца працяглы этап яўнага крызісу, які адкрываецца літоўскім перыядам. Гэта два летнія месяцы (чэрвень і ліпень), на працягу якіх асноўны ціск з боку Беларусі на мяжу ЕС прыпадаў на яе літоўскую частку. Літоўскі перыяд сапраўды можна пачынаць з першых дзён чэрвеня, калі і міністр унутраных спраў Літвы, і кіраўнік Службы аховы дзяржаўнай мяжы зрабілі заявы аб магчымым дачыненні афіцыйных беларускіх асоб да дастаўкі нелегальных мігрантаў да мяжы⁵ пра магчымасці прыцягнення да аховы мяжы сіл і літоўскага войска, і памежнага агенцтва

³ Госпрогранкомитет подтверждает информацию о гибели молодого человека на границе с Литвой. https://t.me/belta_telegramm/62422.

⁴ МОМ: за последние семь лет на пути в Европу погибли 29 тысяч мигрантов. <https://news.un.org/ru/story/2022/10/1433882>

⁵ За сутки на границе с Беларусью задержаны 52 нелегальных мигранта. <https://www.delfi.lt/ru/news/live/za-sutki-na-granice-s-belarusyu-zaderzhany-52-nelegalnyh-migranta.d?id=87381739>

Еўрасаюза⁶. Таксама было анансавана будаўніцтва 500-кіламетравага плота на мяжы з Беларуссю коштам прыкладна 15 мільёнаў еўра⁷.

За два летнія месяцы беларуска-літоўскую мяжу нелегальна перасеклі больш за 4000 мігрантаў (большасць – з Іраку). Іх колькасць нарошчвалася хвалепадобна, пікі выпалі на другі і апошні тыдні ліпеня (785 і 1108 чалавек адпаведна). Самай складанай датай аказалася 1 жніўня 2021 года, калі былі затрыманыя 294 нелегальных мігранта.

Заканчэннем літоўскага перыяду трэба лічыць 3 жніўня 2021 г., калі ўступіла ў сілу рашэнне кіраўніка літоўскага МУС Агне Біла-тайце, што дазваляла супрацоўнікам пагранічнай службы Літвы прымяняць сілу ў дачыненні да нелегальных мігрантаў з боку Беларусі для недапушчэння іх у Літву. Гэта ў корані змяніла сітуацыю, прымусіўшы мігрантаў шукаць новыя шляхі накіравання ў ЕС.

⁶ Глава погранслужбы: к охране границы с Беларусью планируется привлечь и армию. <https://www.delfi.lt/ru/news/live/glava-pogransluzhby-k-ohrane-granicy-s-belarusyu-planiruetsya-privlech-i-armiyu.d?id=87387671>

⁷ Литва анонсировала строительство 500-километрового забора на границе с Беларусью. <https://censor.net/ru/n3272110>

Сапраўды, пасля ўзмацнення жорсткасці рэжыму на беларуска-літоўскіх межах у мігранцкім крызісе пачаўся перыяд, які можна назваць часам «пошуку варыянтаў». З храналагічнага пункту гледжання, гэта жнівень 2021 года, падчас якога ціску з боку нелегальных мігрантаў падвяргалася ўжо не толькі Літва, але і Латвія з Польшчай. У гэты час мігранцкія плыні, спыненыя на літоўскай мяжы 3 жніўня, пачалі шукаць слабыя месцы на ўсіх іншых межах Беларусі з Еўразвязам. Так у першы тыдзень жніўня мігранты яшчэ па інерцыі рухаліся пераважна ў бок Літвы, потым шматразова ўзмацніўся ціск на латвійскую мяжу. Паралельна з гэтым пачасціліся спробы нелегальнага перасячэння і беларуска-польскай мяжы.

Даведка: даўжыня беларуска-латвійскай мяжы – 173 км, даўжыня беларуска-літоўскай мяжы – 679 км, даўжыня беларуска-польскай мяжы – 399 км.

Аднак Літва, прыняўшы рашэнне супрацьдзеінічаць нелегальнаму пранікненню на сваю тэрыторыю, жорстка прытрымлівалася свайго рашэння. Латвія ўзяла прыклад з заходняй суседкі і з 11 жніўня ўвяла рэжым надзвычайнай сітуацыі ў прыгранічных рэгіёнах. У выніку колькасць спробаў парушэння яе межаў таксама знізілася. За гэты час на беларуска-латвійскай мяжы было затрымана ці не дапушчана ў краіну больш за 1100 нелегальных мігрантаў, на беларуска-літоўскай

– больш за 2200 чалавек. А на беларуска-польскай мяжы было спынена больш за 3400 спробаў нелегальнага перасячэння мяжы.

Назваць дакладную колькасць затрыманняў нелегальных мігрантаў або колькасць спыненых спроб парушэння межаў менавіта на гэтым этапе дастаткова складана – адпаведныя службы краін-суседак Беларусі статыстычную інфармацыю аб стане спраў на межах пачалі сістэмна выкладваць не адразу (Латвія – з 13 жніўня, Польшча – з 24) і ў розных фарматах (Латвія дае справаздачу аб колькасці чалавек, якія здзейснілі спробы перасячэння мяжы⁸; Літва – да 3 жніўня давалася інфармацыя аб затрыманнях на мяжы⁹, а пазней гаварылася аб колькасці парушальнікаў мяжы з беларускага боку¹⁰; Польшча прадстаўляе інфармацыю аб спробах парушэння мяжы, часта – групавых)¹¹.

Да канца лета новы напрамак атак мігрантамі ўсё ж вызначыўся. Ім стала Польшча, у выніку практычна ўсю восень 2021 года, калі галоўныя ўдары нелегальнай міграцыі засяродзіліся на беларуска-польскім участку мяжы Еўразвяза, можна пазначыць як польскі этап міграцыйнага крызісу. У гэты час колькасць нелегальных спроб патрапіць у Польшчу ў патыднёвым разрэзе ў пяць і больш разоў пераўзыходзіла колькасць мігрантаў, прыпыненых на літоўскай мяжы, і ў 10–15–30 разоў – на латышскай. З прычыны такога разгортвання падзей 2 верасня прэзідэнт Польшчы быў вымушаны падпісаць распараджэнне аб увядзенні надзвычайнага становішча на трохкіламетровай прыгранічнай тэрыторыі на мяжы з Беларуссю¹².

Статыстычная інфармацыя, якая маецца ў адкрытым доступе,

⁸ Гл. Афіцыйны сайт памежнай службы Латвіі (напрыклад, Notikumi uz valsts robežas un valsts iekšienē – 2021. gada 13. Augusts. <https://www.rs.gov.lv/lv/jaunums/notikumi-uz-valsts-robez-as-un-valsts-iek-siene-2021-gada-13-augusts>).

⁹ Registruoti neteisėti migrantai per parą. <https://ls-osp-sdg.maps.arcgis.com/apps/dashboards/9b0a008b1fff41a88c5efcc61a876be2>

¹⁰ Погранслужба: за сутки на границе с Литвой развернули 29 мигрантов. <https://www.delfi.lt/ru/news/live/pogransluzhba-za-sutki-na-granice-s-litvoj-ravzvernuli-29-migrantov.d?id=88913487>

¹¹ Гл. афіцыйны твітар польскай памежнай службы (https://twitter.com/Straz_Graniczna) за адпаведны перыяд.

¹² Сейм Польши поддержал режим ЧП на границе с Беларусью. <https://www.dw.com/ru/parlament-polshi-podderzhal-vvedenie-rezhima-chp-na-granice-s-belarusju/a-59106081>

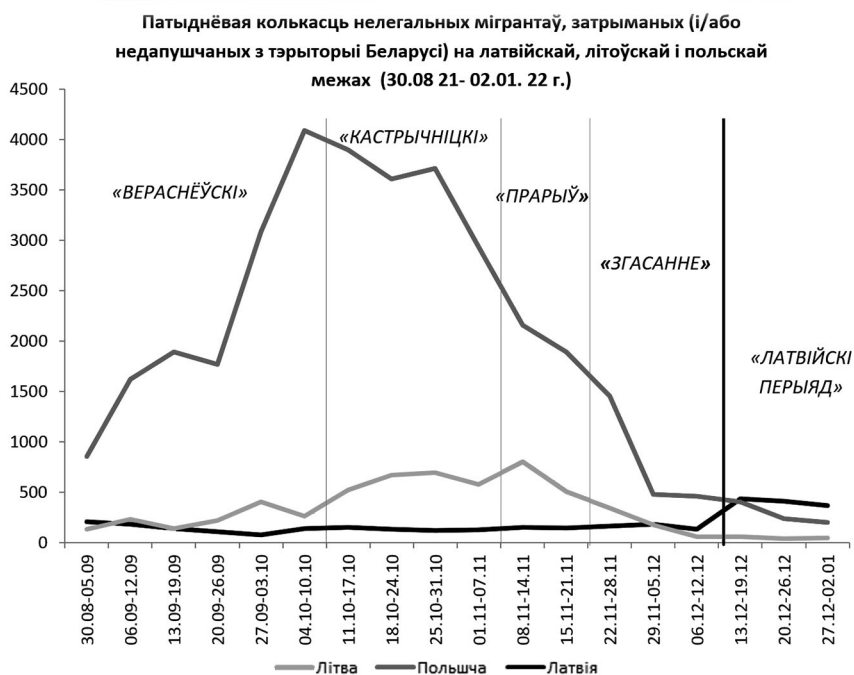
дазваляе польскі этап гібрыднага ўздзеяння на ЕС з боку Беларусі падзяліць на некалькі перыядаў:

1. з 30 жніўня па 10 кастрычніка («вераснёўскі») – гэта перыяд паэтапнага ўзмацнення ціску мігрантаў на польскую мяжу. Ён складаецца з двух паслядоўных і нарастальных «міграцыйных хваль». Так, у першы тыдзень верасня было 853 спробы перасячы беларуска-польскую мяжу, у другі – 1623, у трэці – 1889. Пасля чаго адбыўся невялікі спад актыўнасці, з якога пачалася другая хваля – з 20 па 26 верасня было спынена 1767 выпадкаў парушэння мяжы, на наступным тыдні – 3087, а з 4 па 10 кастрычніка – 4093 (максімальная колькасць за гісторыю назіранняў).
2. з 11 кастрычніка па 7 лістапада («кастрычніцкі») – гэта перыяд даўжынёй у чатыры тыдні, калі падчас першых трох тыдняў ціск на польскую мяжу ажыццяўляўся на ўзроўні 3600–3900 спробаў прарыву мяжы, а ў апошні тыдзень перыяду адбыўся спад да менш чым 3000 спробаў нелегальнага пераходу. Верагодна, тады было прынята рашэнне аб тым, што тактыка веернай атакі мяжы малалікімі групамі не прынесла жаданага поспеху (які б ён ні быў) і трэба было нешта мяняць. Таму з 1 па 7 лістапада і адбылося такое 20% зніжэнне колькасці замахаў на перасячэнне мяжы, якое можна пазначыць як своеасаблівае назапашванне рэсурсаў перад выршальным «кідком на Захад».
3. з 8 лістапада па 21 лістапада («прарыўны») – перыяд, пачатак якому быў пакладзены шматтысячным маршам мігрантаў у бок беларуска-польскай мяжы, у выніку чаго ў раёне кантрольна-прапусчнага пункта «Кузня – Брузгі» з беларускага боку засяродзілася некалькі тысяч мігрантаў (па розных ацэнках, ад 2¹³ да 5¹⁴ тысяч чалавек).

¹³ Афіцыйны тэлеграм-канал памежнага камітэта Беларусі. <https://t.me/gp-kgovby/800>

¹⁴ В связи с движением колонны мигрантов в сторону Польши литовские пограничники передислоцируют силы. <https://www.delfi.lt/ru/news/live/v-svyazi-s-dvizheniem-kolonny-migrantov-v-storonu-polshi-litovskie-pogranichniki-peredislociruyut-sily.d?id=88615013>

Адметнай асаблівасцю гэтага перыяду стала кардынальная змена тактыкі прарываў спроб мяжы – на напады, якія ажыццяўляліся і ў светлы час сутак, пайшлі вялікія масы людзей, якія налічвалі некалькі сотняў чалавек¹⁵. Напружанне на мяжы дасягнула свайго піку 16 лістапада (спроба некалькіх сотняў мігрантаў прарвацца ў Польшчу была купіравана толькі з дапамогай светлашумавых гранат, вадамёта і слэзатачывага газу). Да гэтага часу з пачатку мігранцкага крызісу Польшча зафіксавала больш за 30 000 спробаў нелегальнага перасячэння свайёй мяжы з боку Беларусі. Масіраваны ціск на Польшчу працягваўся да 18 лістапада, пакуль польскі бок не вылучыў ультыматум, пагражаючы закрыць чыгуначны пункт пропуску ў Кузніцы, калі да 21 лістапада сітуацыя на мяжы не стабілізуецца.

Цягам гэтага часу еўрапейскія палітыкі праводзілі перамовы з краінамі, адкуль пачыналіся міграцыйныя плыні, што праходзілі праз Беларусь. Былі званкі і паміж вышэйшымі службовымі асобамі

¹⁵ Гл. афіцыйны твітар польскай памежнай службы. https://twitter.com/Straz_Graniczna/status/1461226765137948672

Еўропы і прадстаўнікамі беларускай улады (Меркель/Лукашэнка, Барэль/Макей). У выніку ўсіх гэтых і шэрагу іншых мерапрыемстваў мігрантаў ад мяжы адвялі ў гандлёва-лагістычны цэнтр і пачалі арганізоўваць іх вяртанне ў краіны паходжання спецыяльнымі авіярэйсамі.

Прыкладна тады ж МУС Украіны звярнулася¹⁶ да жыхароў сваіх прымежных раёнаў праз сітуацыю з мігрантамі ў Беларусі. Украінцаў, якія пражывалі ў раёнах, што мяжуюць з Беларуссю, прасілі інфармаваць праваахоўныя органы аб магчымым з’яўленні незнаёмых асоб. У сувязі з міграцыйным крызісам у Беларусі ўкраінскія спецслужбы і структуры МУС былі прыведзены ў падвышаную баявую гатоўнасць, чакаючы эскалацыі крызісу ў любы момант.

Асобнай увагі заслугоўвае пытанне аб тым, як на міграцыйны крызіс на граніцах сваёй дзяржавы рэагавалі беларусы. У нас ёсць магчымасць адказаць на гэтае пытанне з апорай на дадзеныя сацыялагічнага даследавання¹⁷, што праводзілася незалежнай ініцыятывай «Народнае апытанне» якраз на піку напружання на беларуска-польскай мяжы (тут трэба мець на ўвазе, што дадзеныя «Народнага апытання» рэпрэзентуюць не ўсё грамадства, а толькі яго пратэстную частку).

Вынікі гэтага інтэрнэт-апытання паказваюць, што практычна ўсе пратэстна накіраваныя беларусы былі ў той ці іншай ступені ў курсе тых падзеяў, што разгортваліся на межах. У прыватнасці, амаль ¾ казалі, што ўважліва назіраюць за міграцыйным крызісам, яшчэ трэць – сочаць за ім разам з іншымі навінамі.

З крызісам мігрантаў беларусы былі знаёмыя не толькі дзякуючы сродкам масавай інфармацыі – 58% рэспандэнтаў сутыкаліся з гэтымі людзьмі на вуліцах сваіх гарадоў і пасёлкаў. Безумоўным лідэрам па кантактах з мігрантамі з’яўляецца сталіца Беларусі, амаль

¹⁶ В МВД обратились к жителям приграничных районов из-за ситуации с мигрантами в Беларуси. <https://www.unian.net/society/v-mvd-obratilis-k-zhityam-prigranichnyh-rayonov-iz-za-situacii-s-migrantami-v-belarusi-novosti-ukrainy-11605819.html>

¹⁷ Інтэрнэт-апытанне ініцыятывы «Народнае апытанне» праводзілася 11-12 лістапада, аб’ём выбаркі – 1437 чалавек. Рэпрэзентаваная сукупнасць – пратэстна настроеная частка беларускага грамадства. Migrants in Belarus_2021-11. By narodny_opros on 14 Nov 2021. https://public.flourish.studio/story/1038996/?fbclid=IwAR3Lt9l3-3P0rhGDkJ4lxA8VU1avvagWGmrFK_QzLbaih-DMsZpPQHlQEk

80% апытаных мінчан указалі, што мінімум разоў сутыкаліся з прыезджымі ў горадзе. Другое месца па рэгіёнах займае Гродзенская вобласць. Там з мігрантамі перасякаліся больш за палову рэспандэнтаў.

Як вынік такога шчыльнага «знаходжання ў тэме», да лістапада 2021 года ў беларускім грамадстве (прынамсі, у пратэстнай яго частцы) ужо сфармавалася ўстойлівае меркаванне, што крызіс – гэта штучны феномен. Адказнасць за яго апытаныя ўскладалі на беларускія ўлады (98 працэнтаў). Акрамя таго, больш за палову рэспандэнтаў (53%) сцвярджалі, што расейская вярхушка таксама змяшаная ў прымежным канфлікце. Зыходзячы з гэтага, у мігранцкім крызісе апытаныя былі схільныя больш падтрымліваць еўрапейскі бок, чым беларускі (падтрымка польскіх уладаў – 77%, польскіх памежнікаў – 65%, палітыкаў Еўрасаюзу – 51%, падтрымка як беларускіх, так і расійскіх уладаў – менш за 1%).

З прычыны ўпэўненасці ў штучнай прыродзе мігранцкага крызісу ў беларусаў склалася дастаткова складанае стаўленне да саміх мігрантаў. Відавочна, што з аднаго боку была ў наяўнасці праблема гуманістычнага характару і захавання правоў чалавека, а з другога – насцярожанасць, магчыма, нават з негатывным падтэкстам, якую можна было назіраць у сацсетках і ў тых каментарых пад публікацыямі ў медыя, што тычыліся мігрантаў. У выніку можна канстатаваць, што ў большасці сваёй мігранты ўспрымаліся хутчэй як інструмент рэжыму Лукашэнкі і хутчэй не выклікалі эмпатыі ў беларусаў (у апытанні спачуванне мігрантам выказалі 36% апытаных). А найлепшым спосабам вырашэння крызісу беларусы бачылі варыянт вяртання мігрантаў на радзіму (76%).

Падзенне эскалацыі або «згасанне крызісу» – пасля 21 лістапада 2021 г. пачынаецца своеасаблівае «згасанне» крызісу; польскі ультыматум, датычна стабілізацыі сітуацыі на мяжы да 21 лістапада, спрацаваў. Але спрацаваў толькі часткова. Мігранты былі адведзены ад мяжы, аднак спробы яе прарываў працягнуліся, хоць і колькасць саміх такіх спроб, і колькасць мігрантаў, якія прымалі ў іх удзел, з кожным тыднем зніжалася. Гэта цудоўна бачна па той статыстыцы, якую публікавалі польскія памежнікі: з 22 па 28 лістапада ў справаздачах усё яшчэ гаворыцца пра сотні людзей мігрантаў у «групях прарыву», на наступным тыдні – пра дзясяткі, пасля – ужо фактычна пра адзінкавыя спробы. У сярэдзіне снежня інфармацыя аб спробах групавых прарываў знікае ўвогуле, далей гавораць ужо толькі аб колькасці чалавек, якія спрабавалі незаконна перасекчы

беларуска-польскую мяжу. Ды і польскія афіцыйныя асобы пачынаюць казаць, што польскі кірунак стаў страчваць папулярнасць сярод мігрантаў¹⁸.

Сумарна да таго часу Польшчай года было спынена больш за 35 000 спробаў нелегальнага перасячэння дзяржаўнай мяжы, у Літву з Беларусі за год трапіла амаль 4200 нелегальных мігрантаў, не было дапушчана больш за 7600 чалавек; у Латвію з пачатку жніўня з Беларусі не было дапушчана больш за 3000 чалавек... Адносна канчатковай кропкі (як заяўляла частка мігрантаў) вялікага беларуска-германскага трыпу – са жніўня па канец лістапада праз Беларусь да Германіі дабралася больш за 10500 чалавек.

Нягледзячы на такія значныя лічбы, відавочная дынаміка на іх зніжэнне ў лістападзе-снежні дала магчымасць палітыкам падвесці нейкія станоўчыя вынікі. Так, у прыватнасці, Жазэп Барэль¹⁹ назваў спыненне патоку мігрантаў з Беларусі ў ЕС «галоўным поспехам еўрапейскай дыпламатыі» ў 2021 г.²⁰. І ў пэўным сэнсе ён меў рацыю. Калі мэтай стварэння міграцыйнага крызісу на ўсходніх межах ЕС было правакаванне росту напружання паміж краінамі-сябрамі Еўрасаюза (напрыклад, паміж Польшчай і Германіяй), стымуляванне дэзарганізацыі і актуалізацыі нацыянальных інтарэсаў у процівагу агульнаеўрапейскім (пра што пачалі гаварыць па выніках першых хваляў каранавіруса), то, відавочна, гэтыя мэты не былі дасягнуты. Здарылася адваротнае – перад знешняй пагрозай краіны ЕС згуртаваліся і кансалідаваліся, адпрацавалі каналы і механізмы крызіснай камунікацыі, актывізавалі свае санкцыйныя інструменты.

¹⁸ Польскае МУС: Папулярнасць міграцыйнага шляху праз Беларусь і Польшчу падае. <https://www.polskieradio.pl/396/7817/Artykul/2877608,%d0%9f%d0%be%d0%bb%d1%8c%d1%81%d0%ba%d0%b0%d0%b5-%d0%9c%d0%a3%d0%a1-%d0%9f%d0%b0%d0%bf%d1%83%d0%bb%d1%8f%d1%80%d0%bd%d0%b0%d1%81%d1%86%d1%8c-%d0%bc%d1%96%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%86%d1%8b%d0%b9%d0%bd%d0%b0%d0%b3%d0%b0-%d1%88%d0%bb%d1%8f%d1%85%d1%83-%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b7-%d0%91%d0%b5%d0%bb%d0%b0%d1%80%d1%83%d1%81%d1%8c-%d1%96-%d0%9f%d0%be%d0%bb%d1%8c%d1%88%d1%87%d1%83-%d0%bf%d0%b0%d0%b4%d0%b0%d0%b5>

¹⁹ Вярхоўны прадстаўнік Еўрапейскага Саюза па замежных справах і палітыцы бяспекі

²⁰ ЕС пообещал «твердый подход» к режиму в Беларуси в 2022 году. <https://charter97.org/ru/news/2021/12/28/449083/>

Безумоўна, разам з тым гэты крызіс выявіў цэлы шэраг балючых пытанняў (напрыклад, тая ж праблема захавання правоў чалавека ў адносінах да мігрантаў), але і на нацыянальным, і на міжнародным узроўнях гэтыя праблемы з тым ці іншым поспехам усё ж вырашаліся²¹.

Пры ўсёй павазе да тагачаснага аптымізму спадара Барэля, у той час хутчэй трэба было б прыслухацца да слоў міністра замежных спраў Украіны Дзмітрыя Кулебы, які раіў глядзець на міграцыйны крызіс на беларускіх межах у комплексе з канцэнтрацыяй расейскіх войскаў каля Украіны²².

Еще в декабре 2021 года госсекретарь США Энтони Блинкен заявлял, что геополитическая стратегия России включает в себя три составляющие: миграционный кризис, военная угроза Украине и давление в сфере энергетики. А мигранты используются Кремлем в качестве политического оружия, что позволяет «посеять хаос и нестабильность». Источник: <https://reform.by/novuj-migracionnyj-krizis-s-uchastiem-rf-mozhet-udarit-i-po-belarusi>

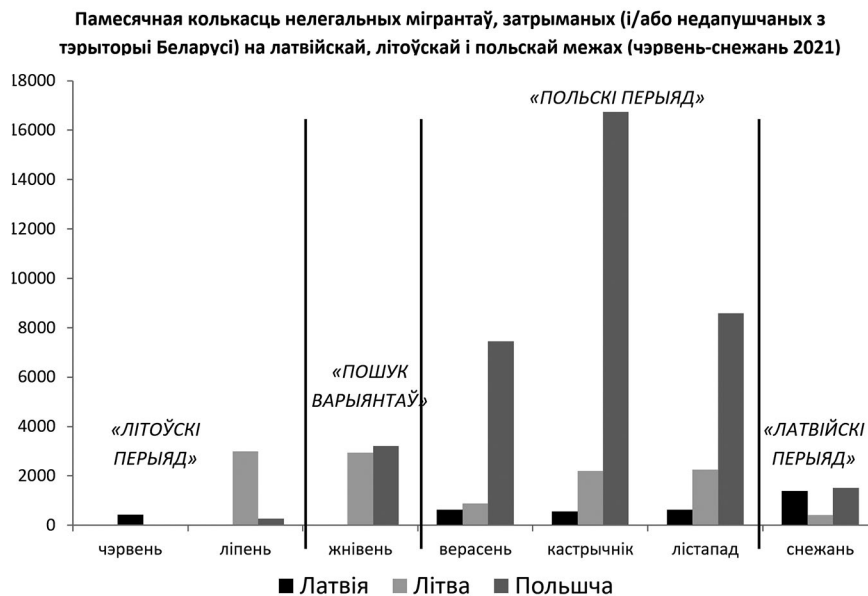
Бо за некалькі тыдняў пасля 18 лістапада самалётамі з Беларусі было вывезена больш за 4,5 тысячы мігрантаў²³, у Беларусі іх заставалася яшчэ дастаткова, толькі ў таварна-лагістычным цэнтры «Брэміна-Брузгі» ў снежні знаходзілася крыху менш за тысячу патэнцыйных парушальнікаў межаў²⁴.

²¹ Эфир Delfi: кризис мигрантов на восточных границах ЕС – преодолен или все впереди? <https://www.delfi.lt/ru/news/live/efir-delfi-krizis-migrantov-na-vostochnyh-granichah-es-preodolen-ili-vse-vpered-i-d?id=91651989>

²² Украина консолидирует партнеров для противодействия гибридной агрессии России. <https://ukranews.com/news/814371-ukraina-konsolidiruet-partnerov-dlya-protivodejstviya-gibridnoj-agressii-rossii-kuleba>

²³ Зь Менску ў Ірак вылецеў яшчэ адзін самалёт для эвакуацыі мігрантаў, іх вывезлі ўжо каля 4,5 тысячы. <https://www.svaboda.org/a/31601164.html>

²⁴ В логистическом центре «Бремино-Брузги» остается около 800 мигрантов. <https://news.zerkalo.io/life/7156.html#c>

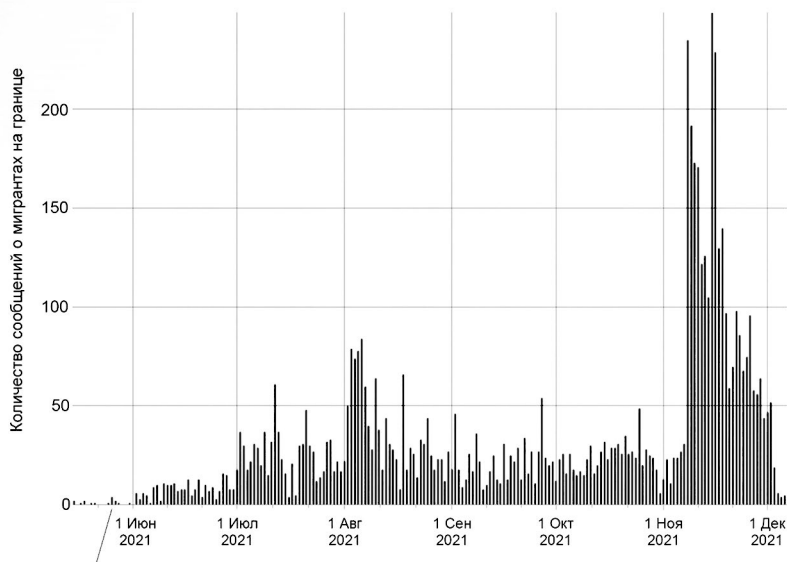

Між тым і сапраўды, падчас наступных зімовых месяцаў інтэнсіўнасць мігранцкіх нападаў на межы ЕС усё больш і больш зніжалася: снежань – крыху больш за 3300 спроб, студзень – крыху больш за 2500, люты – крыху больш за 1500.

Варта адзначыць, што паралельна зніжэнню агульнай колькасці атак на межы адбываецца страта цікавасці да праблематыкі міграцыйнага крызісу ў СМІ, прынамсі, у беларускіх. Пасля лістападаўскага крызісу літаральна на працягу 2–3 тыдняў прадстаўленасць тэмы мігрантаў-бежанцаў упала да таго ўзроўню згадак, які быў у самым пачатку лета (пасля тэма бежанцаў-мігрантаў на беларускіх межах амаль знікае, саступаючы месца ўкраінскім уцекачам – іх становішчу як у Еўропе, так і ў Беларусі; тэма мігранцкага крызісу вяртаецца ў беларускія дзяржаўныя СМІ толькі к восені 2022 года).

Внимание белорусских источников информации к миграционному кризису

Крыніца: ФБ-група «Навуковае меркаванне»²⁵

Акрамя падзення²⁵ інтэнсіўнасці крызісу яшчэ адной адметнай асаблівасцю гэтага перыяду стала пераарыентацыя мігранскіх патокаў на Латвію, што дае нам магчымасць зіму 2021–2022 гадоў пазначыць як **латвійскі перыяд** крызісу. Колькасць спробаў перасячэння польскай мяжы ў параўнанні з папярэднім перыядам упала ў 8–10 разоў, на мяжы з Латвіяй – вырасла больш як удвая. Мы бачым, што і па абсалютных значэннях у студзені і лютым па колькасці мігрантаў Латвія апырэджвала Польшчу (колькасны максімум ціску на беларуска-латвійскую мяжу прыпаў менавіта на студзень). Аб тым, што Латвія стала асноўнай мэтай атакі мігрантаў, заявіў і дзяржсакратар МУС Латвіі Дзмітрый Трафімаў²⁶.

²⁵ <https://www.facebook.com/photo/?fbid=442533730916112&set=gm.628602378474925>

²⁶ Госсекретарь МВД: Латвия сейчас стала основной целью гибридной атаки Беларуси. <https://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/gossektetar-mvd-latviya-sejchas-stala-osnovnoj-celyu-gibridnoj-ataki-belarusi.d?id=53885573>

Дарэчы, на літоўскім напрамку інтэнсіўнасць ціску на мяжу таксама істотна знізілася, прыкладна ў 5–6 разоў. Зніжэнне было настолькі адчувальным, што ў студзені 2022 году ўлады Літвы адмянілі рэжым надзвычайнага становішча ў сувязі з мігранцкім крызісам на сваіх межах.

А вось Польшча ў студзені пачала будаўніцтва агароджы на беларуска-польскай мяжы нават нягледзячы на зніжэнне колькасці спробаў прарыву на сваю тэрыторыю. Як паказала будучыня, гэта было хоць і спрэчнае, але дастаткова эфектыўнае рашэнне. Асабліва ў святле таго, што пасля пачатку новага этапа расійска-ўкраінскай вайны ў мігранцкім крызісе на межах Еўропы таксама пачаўся новы перыяд.

Крызіс з мігрантамі на фоне фэйны (2022 г.)

Пачатак новага года ў мігранцкім крызісе не супала з каляндарным пачаткам года. Адлік новага перыяду ў крызісе – **перыяду падтрымкі ўварвання** – таксама запазніўся і адносна пачатку вайны.

24 лютага Расійская Федэрацыя без аб'яўлення вайны ўварвалася на тэрыторыю Украіны, выкарыстоўваючы ў якасці плацдарма ў тым ліку і тэрыторыю Беларусі. З затрымкай прыкладна на тыдзень²⁷ беларускі рэжым арганізаваў своеасаблівую падтрымку гэтаму ўварваньню ў выглядзе фарсіраванага ціску на ўсходнія межы Эўразьвязу, павялічыўшы сумарныя тыднёвыя колькасці спробаў незаконнага перасячэння межаў больш чым у два разы. Пры гэтым напрамак міграцыйных патокаў быў чарговы раз зменены – з Латвіі на Літву і Польшчу. Калі тыднёвая колькасць спробаў перасячы беларуска-латвійскую мяжу за месяц упала з сотняў да адзінак, то на беларуска-літоўскай мяжы яна вырасла больш чым у 7 разоў, на беларуска-польскай – амаль у 2,5 разы.

Паказальна, што спроба выкарыстоўваць мігрантаў як гібрыдную зброю супраць Еўропы і ў падтрымку расейскай агрэсіі працягнулася нядоўга. Ужо ў пачатку красавіка, пасля таго як калі расейскія войскі

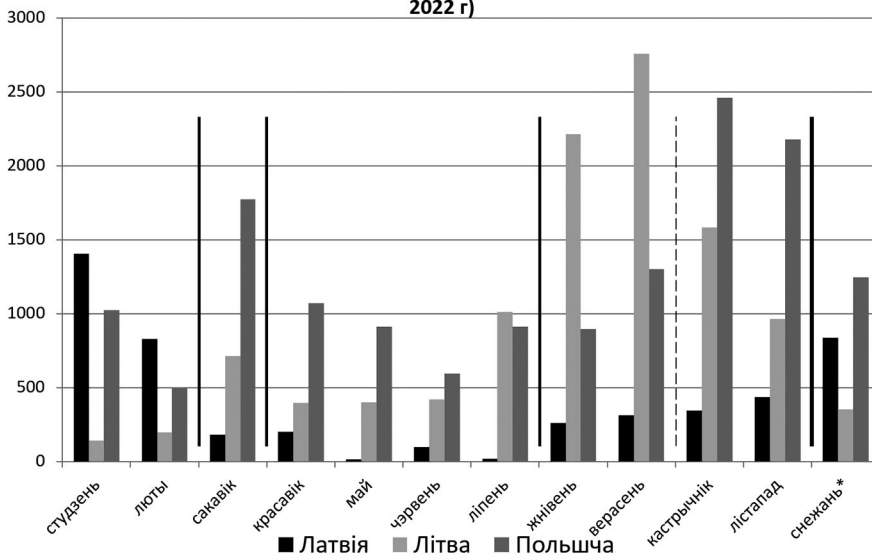
²⁷ Тут можна асцярожна высунуць думку, што беларускія ўлады хутчэй за ўсё не былі падрыхтаваныя да таго, што 24 лютага адбудзецца расейскае ўварваньне ва Украіну.

пакінулі поўнач Украіны, рэжым Лукашэнкі знізіў ціск мігрантамі і на Польшчу, і на Літву (колькасць спроб нелегальнага перасячэння беларуска-латвійскай мяжы ўвесь гэты час была мінімальнай).

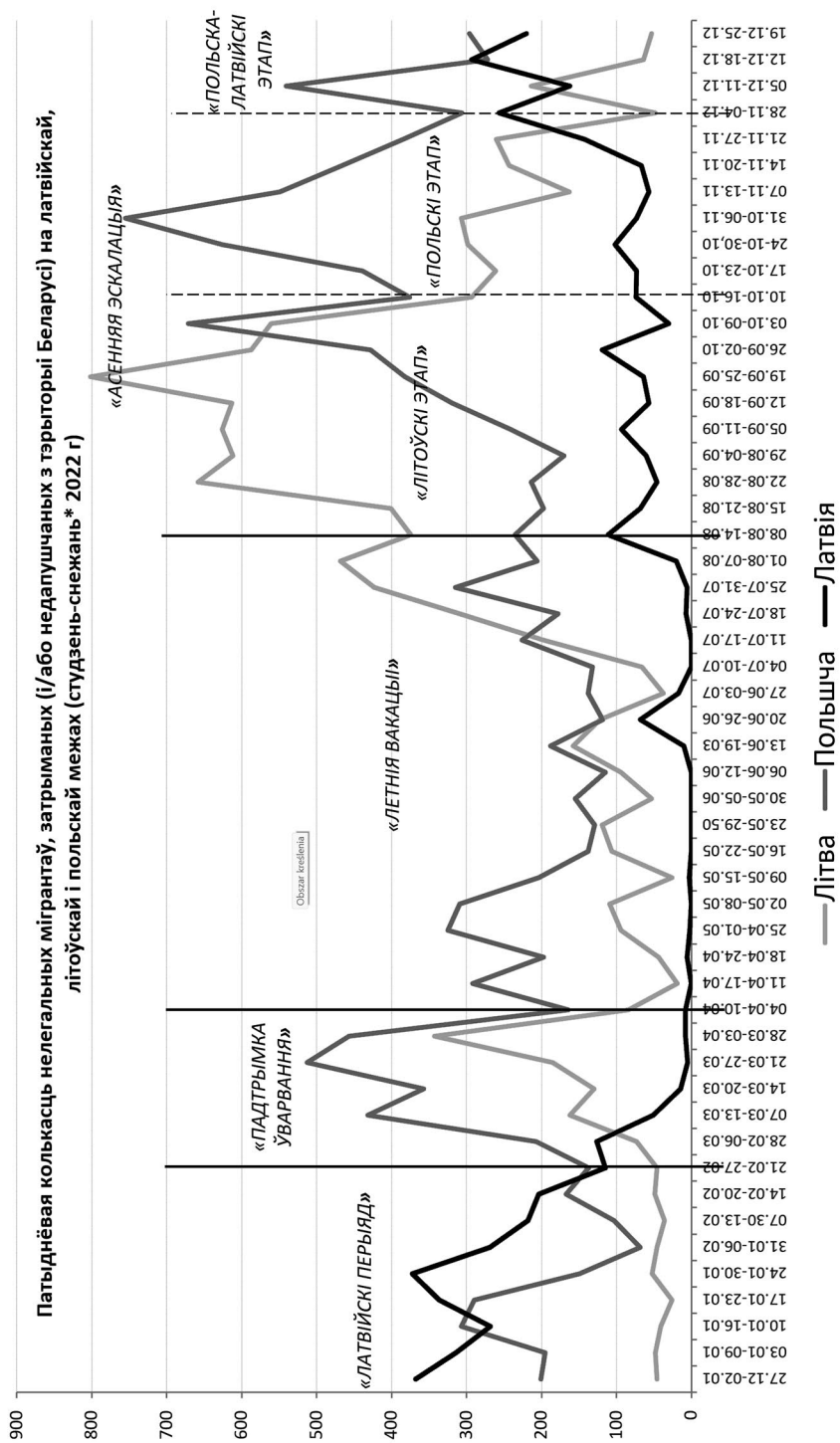
Летнімі «вакацыямі» можна вобразна назваць перыяд з пачатку красавіка да канца ліпеня, калі сумарная тыднёвая колькасць спроб незаконнага перасячэння межаў Еўрасаюза з боку Беларусі вагалася ў раёне 250–500 выпадкаў (фактычна гэта ўзровень аб'ёмаў аднаго дня ў лістападзе 2021 года). На беларуска-латвійскіх межах былі дні, калі спробаў прарыву ўвогуле не фіксавалася. На працягу амаль усяго гэтага перыяду лідэрам па спыненні спроб нелегальнай міграцыі была Польшча, аднак да другой паловы ліпеня па гэтым паказчыку ў лідэрах аказалася Літва.

Наогул, другая палова жніўня стала пераломным момантам – пераходам да перыяду восеньскай эскалацыі мігранцкага крызісу. Верагодна на той час расейскаму кіраўніцтву стала відавочнай пагроза контрнаступу з боку ўкраінскіх войскаў, што стала падставай для чарговага фармавання нападаў на межы Еўразвязу.

Памесячная колькасць нелегальных мігрантаў, затрыманых (і/або недапушчаных з тэрыторыі Беларусі) на латвійскай, літоўскай і польскай межах (студзень-снежань* 2022 г)

Заўвага: дадзеныя за снежань 2022 году даюцца па стану на 24 снежня.

Як і ў канцы папярэдняга перыяду, асноўнай мэтай атакі ў верасні стала Літва – на яе межах колькасць нелегальных спроб адзначалася ў 2,5–3 разы вышэй, чым на беларуска-польскіх. 20 верасня літоўскія памежнікі зафіксавалі гарадавы рэкорд – за суткі 135 чалавек паспрабавалі незаконна перасекчы беларуска-літоўскую мяжу. Да гэтага рэкордам 2022 года было 125 чалавек (27 жніўня). А агульны сутачны рэкорд за два гады крызісу быў 12 лістапада 2021 года, калі мяжу спрабавалі перасекчы 144 чалавекі. Як бачым, да таго рэкорду заставалася зусім няшмат.

У кастрычніку і лістападзе прыярытэтам для мігранцкіх плыняў зноў стала Польшча. Адзначым, што гэта кастрычніцкае ўзмацненне атак мігрантамі стала найбольшым для 2022 году. Гэта добра відаць па тым, як на працягу кастрычніка змяняліся гатовыя «рэкорды» па спыненні спроб незаконнага перасячэння мяжы: 1 кастрычніка – 120 чалавек, 5-га – 122, 27-га – 130, 31-га – 148. Паказальна, што з другой паловы кастрычніка да праблематыкі «ўцекачоў-мігрантаў» вяртаюцца беларускія дзяржаўныя медыі, якія амаль не згадвалі пра іх з пачатку года на фоне праблемы бежанцаў з Украіны.

Зрэшты, наратыўная рамка адносна мігрантаў з краін Усходу застаецца ранейшай, распрацаванай яшчэ ў 2021 годзе: парушэнне правоў чалавека, збіццё замежнымі пагранічнікамі, смерці на мяжы і сілавое выцісканне ў Беларусь.

Напрыканцы году (польска-латвійскі этап), у снежні сітуацыя на беларуска-еўрапейскіх межах зноў змянілася. Амаль як і летась, хвалі мігрантаў пераарыентаваліся з захаду на ўсход – на беларуска-латвійскія межы. Пры гэтым, праўда, асноўным напрамкам шляху мігрантаў ўсё роўна працягвала заставацца Польша. Цягам толькі аднаго тыдня колькасць спробаў парушэння латвійскай мяжы перавышала лічбу парушэнняў мяжы Польшчы (з 12 па 18 снежня).

Калі вярнуцца да лічбаў, то, вядома, што восеньскія (і тым больш снежаньскія) дадзеныя 2022 году выглядаюць не вельмі ўражальнымі на фоне мінулага года, калі ў разавых спробах прарыву межаў удзельнічалі сотні чалавек, а сярэдне тыднёвыя паказчыкі перавышалі планку ў 4000 спроб (у тым ліку групавых).

Аднак і ў 2021 годзе ўсё таксама не ў адзін дзень вырашылася і арганізавалася. Падрыхтоўка да тысячных атак межаў ішла месяцамі. І сёння людзі ў Беларусі адзначаюць, што колькасць мігрантаў з паўднёвых краін на вуліцах гарадоў расце: «Паводле крыніц, у параўнанні з летам, іх стала нашмат больш на рынках і проста на

вуліцах, дзе яны, як і раней, шукаюць магчымасці набыць танныя. тэлефоны, сім-латкі і паўэрбанкі. Характэрна, што зараз сярод іх пераважаюць выхадцы з Егіпта»²⁸. Іншымі словамі, да завяршэння крызісу на межах Беларусі і Еўрапейскага саюза пакуль, відаць, далёка.

Падводзячы вынікі 2022 году адзначым, што за гэта час Латвія прыпыніла амаль 5 тысяч спроб парушэння сваёй мяжы з Беларуссю; Літва – больш за 11 тысяч такіх спроб; Польшча – больш за 15 з паловай тысяч; агулам – больш за 31 з паловай тысяч спроб нелегальнага перасячэння межаў Еўрапейскага саюза з Беларуссю.

Высновы

Прагназаваць далейшае развіццё мігранцкага крызісу на ўсходніх межах Еўрасаюза дастаткова складана. Многія фактары з'яўляюцца вельмі валацільнасць, а часцяком і проста нерацыянальнымі. Разам з тым ёсць пазіцыі, па якіх можна выказацца дастаткова ўпэўнена і дакладна.

1. Мігранты на беларускіх межах – гэта гібрыдная зброя ў руках Лукашэнкі і яго ўсходняга партнёра па аўтарытарным лагеры.

Статыстыка паказвае, што мігранскія патокі былі кіруемыя. Больш за тое, відавочна сінхранізацыя напрамкаў і інтэнсіўнасці патокаў мігрантаў з палітыкай беларускіх уладаў – як на першым этапе 2021 года (які фактычна пачаўся як адказ на санкцыі Захаду за несанкцыянаваную пасадку свайго самалёта з грамадзянамі ЕС на борце), так і на стартавай стадыі 2022 года, што практычна супала з пачаткам ваеннай агрэсіі Расіі супраць Украіны.

2. Міграцыйны крызіс 2021 года і яго працяг у 2022 годзе мелі сваёй задачай ціск на Еўрапейскі саюз з мэтай яго дэстабілізацыі – перад і паралельна з уварваннем Расіі ва Украіну.

Тут можна спрачацца аб тым, на колькі такія дзеянні Лукашэнка ўзгадняе са сваім калегам Пуціным (заходнія эксперты і палітыкі ў

²⁸ *Мігрантов в Минске стало намного больше?* <https://t.me/motolkohelp/28853>

гэтым упэўненыя). Але насамрэч гэта не прынцыпова. Важна іншае – штучны мігрансцкі крызіс не дасягнуў сваіх мэт. Калі ініцыятары крызісу планавалі перанос праблем з усходніх межаў Еўразвяза ва ўнутр яго тэрыторыі, то яны памыліліся.

3. Нягледзячы на тое, што самы пік крызісу прыпаў на лістапад 2021 года, патэнцыял яго разгортвання не варта недаацэньваць.

Пакуль ва ўладзе як Беларусі, так і Расіі стаяць антыдэмакратычныя рэжымы, якія бачаць сваімі ворагамі краіны Еўропы, пагроза эскалацыі на межах Еўрасаюза будзе захоўвацца. Як мінімум таму, што межы Беларусі з Расіяй адкрыты, а ваенны суверэнітэт Беларусі больш як пад пытаннем. Заўсёды застаецца магчымасць расійскай «дапамогі» для транзітнага падвозу і назапашвання мігрантаў, напрыклад, з краін Сярэдняй Азіі, Афганістана ці Ірака. А назапасіўшы іх неабходную колькасць «бежанцаў» будзе проста зноў сунуць гэтых людзей на межы Беларусі з Польшчай-Літвой-Латвіяй. Што мы бачылі ўвесну і ўвосень 2022 года. Альбо накіраваць мігрантаў на правыў мінных палёў уздоўж беларуска-украінскай мяжы

Такі варыянт развіцця падзей зусім не выключаны. Аўтарытарныя рэжымы шукаюць і знаходзяць усе новыя магчымасці для адказаў на «экзістэнцыйныя» пагрозы свайму існаванню ўвогуле і на эканамічныя санкцыі ў прыватнасці. Таму, напэўна, галоўным урокам гэтага крызісу павінна стаць разуменне таго, што толькі дэмакратычныя дзяржавы могуць гарантаваць бяспеку сваім суседзям.

Kryzys migracyjny na wschodnich granicach UE

Słowa kluczowe: kryzys migracyjny, społeczeństwo białoruskie.

Streszczenie:

Analiza kryzysu migracyjnego na wschodnich granicach UE w latach 2021–2022, spowodowanego sztucznymi działaniami władz Białorusi. Omówiono etapy kryzysu, jego wpływ na kraje sąsiadujące z Białorusią oraz reakcję białoruskiego społeczeństwa.

Migration crisis on the eastern borders of the EU

Keywords: migration crisis, Belarusian society.

Abstract

Analysis of the migration crisis on the eastern borders of the EU in 2021–2022, caused by artificial actions of the Belarusian authorities. The stages of the crisis, its impact on the countries neighboring Belarus and the reaction of Belarusian society were discussed.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. censor.net
2. charter97.org
3. ls-osp-sdg.maps.arcgis.com
4. mediazona.by
5. news.un.org
6. news.zerkalo.io
7. rus.delfi.lv
8. t.me/belta_telegramm/
9. t.me/gpkgovby
10. t.me/motolkohelp
11. twitter.com/Straz_Graniczna
12. ukranews.com
13. www.belta.by
14. www.delfi.lt
15. www.dw.com
16. www.lrt.lt
17. www.polskieradio.pl
18. www.rs.gov.lv
19. www.svaboda.org
20. www.unian.net

МІГРАЦЫЯ З БЕЛАРУСІ: КУДЫ І КОЛЬКІ БЕЛАРУСАЎ ВЫЕХАЛА?

Генадзь Коршунаў

Кантэкст

Жнівеньскія падзеі 2020 года неймаверным выбухам ўзрушылі Беларусь. Тады рэжым Аляксандра Лукашэнка чарговы раз сфальсіфікаваў вынікі прэзідэнцкіх выбараў, што выклікала чарговую хвалю пратэстаў сярод прадэмакратычнай часткі беларускага грамадства. Тады, у адрозненне ад мінулых разоў, на вуліцы выйшлі не сотні і не тысячы, а сотні тысяч беларусаў, а мільёны іх падтрымалі. Пачалася Беларуская рэвалюцыя, шматсоттысячныя пратэсты трывалі некалькі месяцаў. Але брутальны гвалт і неабмежаваная сваволя сілавікоў рэжыму задушылі знешнія праявы пратэсту. У краіне распачаліся рэпрэсіі, маштабу якіх Беларусь ня ведала з сярэдзіны XX стагоддзя. Пад пераслед трапілі як незалежныя медыя і структуры грамадзянскай супольнасці, цэлыя сектары эканомікі і шараговыя грамадзяне, якія толькі думалі пра дэмакратычныя перамены ў Беларусі. Рэпрэсіі не сціхаюць дасюль, дасюль не зніжаецца іх імпат і напал¹.

Гвалтоўнае падаўленне Беларускай рэвалюцыі выклікала першую маштабную хвалю міграцыі – ад палітычнага пераследу ўцякалі ахвяры рэпрэсій, ратаваліся грамадзянскія актывісты, рэлакаваліся НДА. Гэта міграцыйная хваля (больш правільна – уцякацтва) мела выключна палітычны характар, яна моцна падсілкавала беларускую дыяспору, што вылучылася і асэнсавала сябе ў 2020 годзе².

Другая вялікая хваля міграцыі распачалася ў 2022³ – годзе пасля таго, як расейскія ўзброеныя сілы ўварваліся на ўкраінскую зямлю, выкарыстоўваючы ў тым ліку і беларускую тэрыторыю, то бок калі

¹ Г. Коршунаў, *Барометр рэпрэсій*. No. 1, 2024;

² Н. Korshunau. «*Entwicklungen in der belarusischen Diaspora 2020*» in Aus Belarus-Analysen Nr. 61 vom 26.07.2022, S. 2–6

³ Ž. Dambrauskaitė, *Migration from Belarus and economic, social and political integration of immigrants in Lithuania* (Eastern Europe Studies Centre, November 2022), [dostep: 23.04.2024] <https://www.eesc.lt/wp-content/uploads/2022/10/EESC-research-Migration-from-Belarus-and-economic-social-and-political-integration-1.pdf>.

Беларусь стала суэгрэсарам у гэтай вайне. Новы этап расейска-украінскай вайны суправаджаўся новым пратэстным уздымам у Беларусі, а з другога боку – новым павелічэннем рэпрэсіўнага ціску на беларускае грамадства⁴, асцярогамі перад магчымай мабілізацыяй і ўступам у ваенныя дзеянні беларускай арміі, а таксама маштабнымі санкцыямі супраць не толькі расейскага, але і беларускага бізнесу. У выніку нарадзілася новая хваля міграцыі, якая мела ўжо змешаны – палітычна-эканамічны – характар.

Трэба адзначыць, што і палітычная, і эканамічная міграцыя з Беларусі была заўсёды. Палітычны яе складнік звычайна павялічваўся кожныя 5 гадоў, што прымеркавана да беларускага электаральнага цыклу. Перад і пасля кожных прэзідэнцкіх выбараў у Беларусі распачынаўся чарговы рэпрэсіўны ціск на актывістаў і грамадскую супольнасць, ад якога людзі ратаваліся за мяжой.

Эканамічная міграцыя мела не такі выразны профіль, як палітычная. Ды й дакладныя яе памеры вызначыць складана, бо доўгі час яе дамінуючым кірункам быў усходні. А з-за асаблівасцяў беларуска-расейскіх зносін сабраць якую-небудзь уцямноую статыстыку ў гэтым рэчышчы складана.

Сітуацыя з беларускай эканамічнай міграцыяй пачала мяняцца з другой паловы 2010-х гадоў⁵. Тут склалася некалькі чыннікаў. Па-першае, эканамічныя прычыны, звязаныя з падзеямі ва Украіне ў 2014 годзе і анэксіяй Крыма, што выклікала ўвядзенне санкцый супраць Расіі і абрынанне курсу расійскага рубля⁶. Па-другое, спрашчэннем працэдур легалізацыі для працоўных мігрантаў у шэрагу краін ЕС, то бок дасяжнасць еўрапейскага рынку працы для пэўных груп насельніцтва (у тым ліку беларускага насельніцтва)⁷.

⁴ Н. Korshunau, *The dynamics of war and civil society* “Belarus change tracker” No. 1, 2022, pp. 23–25.

⁵ Y. Petrakova, *Belarus in the Eurasian Migration System: The Challenges of the Last Decade and Their Consequences* “Central and Eastern European Migration Review” Vol. 11, No. 1, 2022, pp. 125–144.

⁶ Тренды меняются. Google отследили, как трудовые мигранты из Беларуси переключились с России на Польшу, [dostęp: 23.04.2024] <https://nashaniva.com/?c=ar&i=218489&lang=ru>.

⁷ A. Kazakevich, *Migration from Belarus to Estonia, Germany, Latvia, Lithuania, Poland: Before and after 2020*, [dostęp: 26.04.2024] https://drive.google.com/file/d/1FCW0YR93I1ylH_oVhoaSgJB99V9LaPxd/view?pli=1.

У выніку кірункі і эканамічнай, і палітычнай міграцыі з Беларусі зараз зарыентаваны пераважна ў заходнім напрамку.

Гэты тэзіс трэба разглядаць як абгрунтаваную, але гіпотэзу. Мы кажам менавіта “гіпотэза” па факту адсутнасці дакладных звестак пра памеры беларускай міграцыі на ўсходнім і паўднёвым кірунку. Тут маюцца на ўвазе перш за ўсё, зразумела, Расея і Украіна.

Што датычна першай – памеры эканамічнай міграцыі ў тым напрамку хаця і знізіліся, але не зніклі; адносна Украіны – да 2022 года яна была адной з першых краін, куды з’езджалі палітуцекачы з Беларусі. Але нават да пачатку чарговага этапа расейска-украінскай вайны дакладная колькасць беларусаў ва Украіне была невядомая, а пасля вайны тым больш невядома, колькі беларусаў там засталася.

Праблемы і дыяпазоны

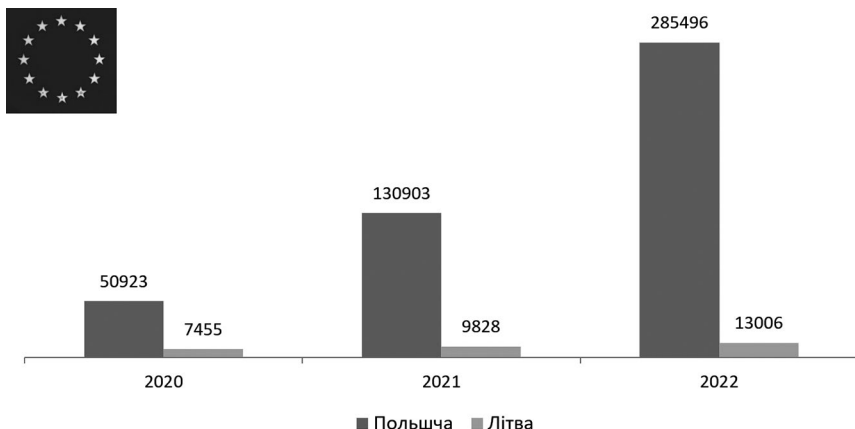
Праз адсутнасць звестак пра міграцыю беларусаў у Расію, Украіну, краіны Сярэдняй Азіі і шэраг іншых, пра агульныя памеры міграцыі мы можам разважаць таксама толькі гіпатэтычна. Бо да пытання недахопу статыстычных звестак дадаюцца наступныя метадычныя пытанні:

1. Эміграцыя з Беларусі мае комплексны характар – гэта як палітычная бежанства, так і працоўная міграцыя (у тым ліку маятнікаявая).
2. Эміграцыя з Беларусі – гэта перманентны працэс, які яшчэ не скончыўся (і падстаў для яго заканчэння, на жаль, не назіраецца);
3. Унутрыбеларускай статыстычнай інфармацыі пра памеры эміграцыі няма (у тым ліку праз тое, што палітычнае ўцякацтва робіцца патаемна ад уладаў).
4. «Знешняя» статыстычная інфармацыя мае частковы характар (і праз спазненне адносна перасоўвання беларусаў, і праз спецыфіку падлікаў у кожнай краіне),
5. Па некаторых краінах, з якімі працуе безвізавы ражым, яна прынцыпова адсутнічае (галоўным чынам, гэта Украіна і Расія, таксама некаторыя краіны Цэнтральнай Азіі).

Такім чынам, вызначыць памеры беларускай эміграцыі мы можам толькі праз дыяпазон лічбаў.

Тэарэтычна, верхнюю планку патэнцыяльнага памера беларускай эміграцыі ў кірунку Еўропы можна паспрабаваць акрэсліць

па колькасці першасных дазволаў на пражыванне за 2020–2022⁸ гг. – гэта амаль 520 тысяч⁹. Безумоўнымі лідарамі тут з’яўляюцца Польшча і Літва: Польшчы агулам належыць 467 тыс. дазволаў для беларусаў, Літве – 32 тыс.

Малюнак 1. Колькасць выданных беларусам першасных дазволаў на пражыванне за 2020–2022 гг.

Вышэй прыведзеныя лічбы ў 500 000 чалавек даюць нам менавіта верхні магчымы дыяпазон міграцыйнай плыні, бо, па-першае, не кожны такі дазвол быў выкарыстаны, а па-другое – адзін і той жа чалавек мог адтрымаць некалькі такіх дазволаў. Але менавіта гэтыя лічбы былі агучаныя на паседжанні камітэта ПАСЕ па міграцыі, уцекачам і перамешчаным асобам на пачатку 2023 г.¹⁰

Падаецца, у рэчаіснасці памер беларускай эміграцыі ў Еўропу будзе ўсё ж ніжэйшы.

⁸ На момант напісання артыкула звестак па 2023 годзе ў вольным доступе яўчэ не было.

⁹ *Residence permits – statistics on first permits issued during the year*, [dostęp: 26.04.2024] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Residence_permits_-_statistics_on_first_permits_issued_during_the_year&oldid=611391#First_residence_permits_.E2.80.94_an_overview.

¹⁰ *ПАСЕ назначила спецдокладчика по проблемам белорусов в эмиграции. Чем он будет заниматься*, [dostęp: 26.04.2024] <https://news.zerkalo.io/economics/31403.html?c>.

Меньшыя лічы называлі і беларускія афіцыйныя асобы. Так, у прыватнасці, характэрызуючы памеры эміграцыі з Беларусі за 2021–2022 гг., начальнік дэпартамента грамадзянства і міграцыі МУС Беларусі А. Бягун адзначыў “больш за 200 000”¹¹. У верасні 2023 года намміністра МУС Беларусі М. Карпенкоў памеры палітычнай міграцыі пасля 2020 года акрэсліў у інтэрвале 350 000 чалавек¹². Прыкладна такі ж дыяпазон лічбаў у 250–350 тысяч¹³, але толькі датычна краін, дзе беларусам патрэбныя візы (то бок за выключэннем Расіі, Украіны і шэрагу іншых), называлі спецыялісты беларускага даследчыцкага цэнтра BEROС, калі ў сакавіку 2024 г. характэрызавалі маштабы беларускай міграцыі.

Як бачна, усе гэтыя ацэнкі за крыху розныя інтэрвалы часу і датычаць розны міграцыйных кірункаў.

Гэтыя ацэнкі можна часткова ўдакладніць, прынамсі, калі звярнуцца да тых лічбаў, якія вядомыя дакладна.

Польшча

Дзякуючы звесткам афіцыйных устаноў Польшчы, мы ведаем, што на люты 2024 г. у сістэме Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS¹⁴) зарэгістравана амаль 130 000 беларусаў¹⁵, а рознага кшталту дазволы на пражыванне мелі таксама крыху каля 130 000 чалавек¹⁶.

Таксама вядома, што ў 2020 годзе беларусаў, якія мелі дазволы на пражыванне ў Польшчы, было крыху меней за 17 000. Такім чынам

¹¹ *Больш за 200 тысяч чалавек. Столькі з’ехала з Беларусі за два гады па афіцыйных звестка*, [dostęp: 30.04.2024] <https://nashaniva.com/334391>.

¹² Эксклюзів «Зеркала»: *мы палучылі запіс выступлення Карпенкова в часті 3214. Он оцeнивает число уехавших из Беларусі в сотні тысяч*, [dostęp: 30.04.2024] <https://news.zerkalo.io/life/52010.html?c>.

¹³ «Статыстыка ня ўлічвае эмігрантаў». *Што гавораць сьвежыя дадзеныя Белстату пра скарачэньне жыхароў Беларусі*, [dostęp: 30.04.2024] <https://www.svaboda.org/a/32881212.html>.

¹⁴ Аналаг беларускага Фонда сацыяльнай абароны насельніцтва.

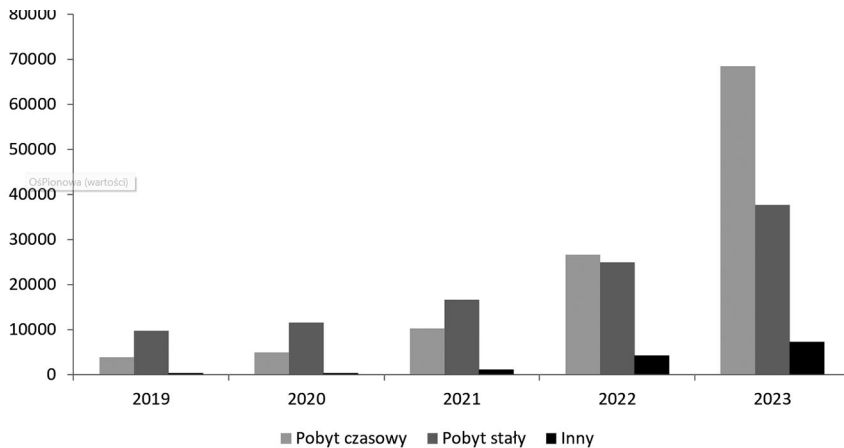
¹⁵ R. Ditrich, *GUS opublikował dane demograficzne za 2023 rok. Nie jest źle. Jest tragicznie*, [dostęp: 27.04.2024] <https://forsal.pl/gospodarka/demografia/artykuly/9419396.gus-opublikowal-dane-demograficzne-za-2023-rok-nie-jest-zle-jest-tra.html>.

¹⁶ *Mapy i dane statystyczne Imigranci i służby migracyjne Polski*, [dostęp: 27.04.2024] <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/>.

праз розніцу звестак за 2024 (люты) і 2020 гг. мы атрымліваем памер міграцыі Беларусаў у Польшчы – 113 тысяч чалавек.

То бок колькасць ў 113 000 чалавек можна лічыць базавай для адліку актуальнага беларускай міграцыі ў Польшчу. Базавай, бо сапраўдны памер міграцыі будзе вышэйшы – як мінімум праз тую колькасць беларусаў, што яшчэ знаходзяцца ў працэсе атрымання “дэцызіі”.

Тэарэтычна, гэтая “дадатковая” колькасць можа складаць нават некалькі дзесяткаў тысяч. І з прычыны вялікай колькасці заяў, што зацягвае час разглядання спраў у адпаведных дзяржорганах, і праз тое, што на зараз Польшча з’яўляецца рэцыпіентам не толькі беларусаў з Беларусі, але і з іншых краін, дзе па розных прычынах стаўленне да беларусаў хужэйшае, чым у Польшчы.

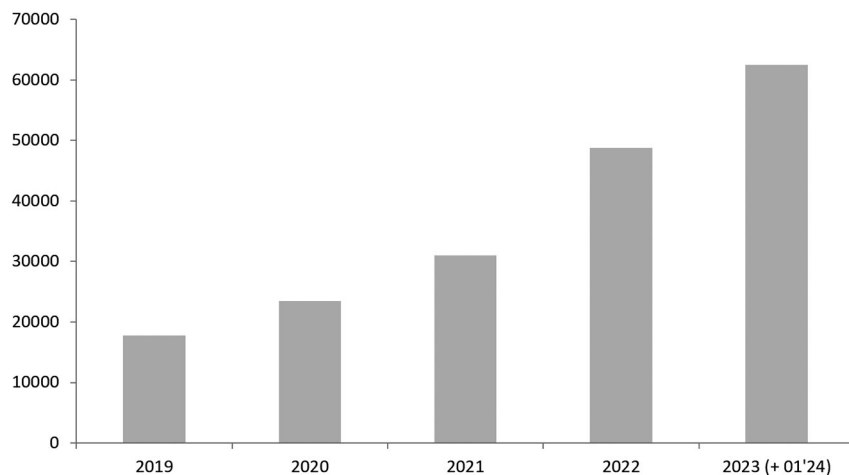
Малюнак 2. Колькасць беларусаў, якія мелі рознага кшталту дазволы на пражыванне ў Польшчы за 2019–2023 гг.

Літва

Адной з такіх краін, дзе цягам апошняга часу назіраецца пэўнае пагаршэнне стаўлення да беларусаў, з’яўляецца Літва. Там прычынай такога пагаршэння з’яўляецца не столькі саўдзел Беларусі ў расейскага нападу на Украіну ў 2022 г., колькі распачатая ў 2023 г. прапагандысцкая кампанія па безпадстаўнаму абвінавачванню беларусаў у “агрэсіўным ліцвінізме”¹⁷.

¹⁷ Н. Korshunau, *Belarusians abroad: their impact on Belarus’s image*, [dostęp: 30.04.2024] <https://newideas.center/belarusy-zamezhzha-uplyu-na-vobraz-belarusi/>.

Між тым, хаця тэмпы міграцыі беларусаў у Літву апошнім часам істотна знізіліся, на люты 2024 года дазвол на пражыванне ў Літве мелі 63 000 беларусаў¹⁸, афіцыйна працавалі – 48 000¹⁹.

Малюнак 3. Колькасць беларусаў, якія мелі рознага кшталту дазволы на пражыванне ў Літве за 2019–2023 гг.

Калі ж казаць пра ”даміграцыйны” перыяд, то да 2020 года ў Літве жыло меней за 18 тыс беларусаў²⁰. Такім чынам розніца паміж лічбамі 2020 і 2024 года дае нам памер беларускай міграцыі ў Літву ў пачатку каля 45 000 чалавек. І гэта таксама хутчэй мінімальны планка.

Іншыя краіны

¹⁸ Глава ДМ: *поток прибывающих в Литву белорусов сокращается*, [dostęp: 27.04.2024] <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/2206091/glava-dm-potok-pribyvaiushchikh-v-litvu-belorusov-sokrashchaetsia>.

¹⁹ *Po didinamoju stiklu – baltarusių migracija: jei bėga nuo režimo, kodėl grįžta 7 kartus per metus?* [dostęp: 28.04.2024] <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2198949/po-didinamoju-stiklu-baltarusiu-migracija-jei-bega-nuo-rezimo-kodel-grizta-7-kartus-per-metus>.

²⁰ А. Казакевіч, В. Величкайте, *Собирая факты: миграция из Беларуси в Литву до и после кризиса 2020 года*, [dostęp: 28.04.2024] <https://palityka.org/2023/03/sobiraja-fakty-migracija-iz-bjelarusi-v-litvu-do-i-poslje-krizisa-2020-hoda/>.

Па колькасці выданных беларусам першасных дазволаў на пражыванне трэцяй краінай ЕС у 2022 годзе была Германія²¹. У 2023 годзе Германія пачала больш інтэнсіўна даваць беларусам і візы²², і дадатковую абарону²³. Праз тое можна чакаць павелічэнне беларускай міграцыі ў Германію, але пакуль колькасць атабарыўшыхся там пасля 2020 года беларусаў пакуль хутчэй за ўсё не перавышае 6000–8000 чалавек²⁴.

Збольшага вядомая колькасць беларусаў, якія пасля 2020 года – а менавіта цягам 2021–2022 гадоў перабраліся ў Ізраіль. Гэта як мінімум 3600 чалавек²⁵. Здаецца, за кошт 2023 года гэтую лічбу можна павялічыць па пару тысяч.

Яшчэ адна краіна, адносна якой ёсць больш-менш задавальнаючыя звесткі аб памеры беларускай міграцыі, – гэта Грузія. Вельмі верагодна, што на канец 2023 года там знаходзілася крыху болей за 11 000 беларусаў²⁶. Інфармацыі аб тым, каб да апошняга часу ў Грузіі існавалаб значная беларуская дыяспара, няма.. Праз тое можна амаль цалкам колькасць беларусаў, якія зараз знаходзяцца ў гэтай краіне, залічыць на рахунак міграцыі апошніх гадоў. Гэта таксама дае нам 10 000–11 000 чалавек.

Дададзім, што колькасць беларусаў у Грузіі з цягам часу будзе зніжацца. Галоўным чынам гэта будзе адбывацца праз не вельмі станоўчае стаўленне да беларусаў грузінскіх уладаў – з 2020 па 2023 гады ніводзін беларус у гэтай краіне не атрымаў ні статуса ўцекача, ні дадатковай абароны.

²¹ *Residence permits – statistics on first permits issued during the year*, [dostęp: 28.04.2024] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Residence_permits_-_statistics_on_first_permits_issued_during_the_year&ol-did=611391#First_residence_permits_E2.80.94_an_overview.

²² М. Сакавік, *Белорусы вошли в топ-5 получателей немецких виз*, [dostęp: 28.04.2024] <https://www.dw.com/ru/rekordnyj-2023j-belorusy-vosli-v-top5-polucatelej-nemeckih-viz/a-68860275>.

²³ *Число беженцев в ФРГ выросло до нового максимума – это самый высокий показатель с 50-х годов*, [dostęp: 28.04.2024] https://t.me/dw_belarus/9622.

²⁴ *Migrationsbericht der Bundesregierung 2022*, [dostęp: 28.04.2024] https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Forschung/Migrationsberichte/migrationsbericht-2022.pdf?__blob=publicationFile&v=14.

²⁵ *Хваля эміграцыі ў 2021–2023 гадах – самая вялікая ў гісторыі Беларусі*, [dostęp: 28.04.2024] <https://nashaniva.com/316049>.

²⁶ *Количество белорусов в Грузии за год уменьшилось на 15%*, [dostęp: 28.04.2024] <https://pozirk.online/ru/news/61662/>.

Дарэчы, падобнае (хай і не такое жорсткае) стаўленне да беларусаў деманструюць шмат якія краіны Еўропы. Так, напрыклад, улады Чэхіі пасля 2022 года адмаўляюць беларусам у атрыманні візаў; улады Швецыі часцяком адмаўляюць беларусам у статусе уцекача праз тое, што, нібыта, сітуацыя ў нас у краіне “стабілізувалася”. Улады Албаніі адмаўляюць беларусам у падаўжэнні ДНЖ, такія ж адмовы беларусы атрымліваюць і ў Турцы. А ва Украіне за ўвесь час статус уцекача атрымалі толькі 45 чалавек²⁷.

Абапіраючыся на такое стаўленне да беларусаў, можна з паўнай імавернасцю спрагназаваць, што ў краіны ЕС, за выняткам Польшчы, Літвы і Германіі, за гэтыя гады пераехала дзесьці 20 000–25 000 беларусаў.

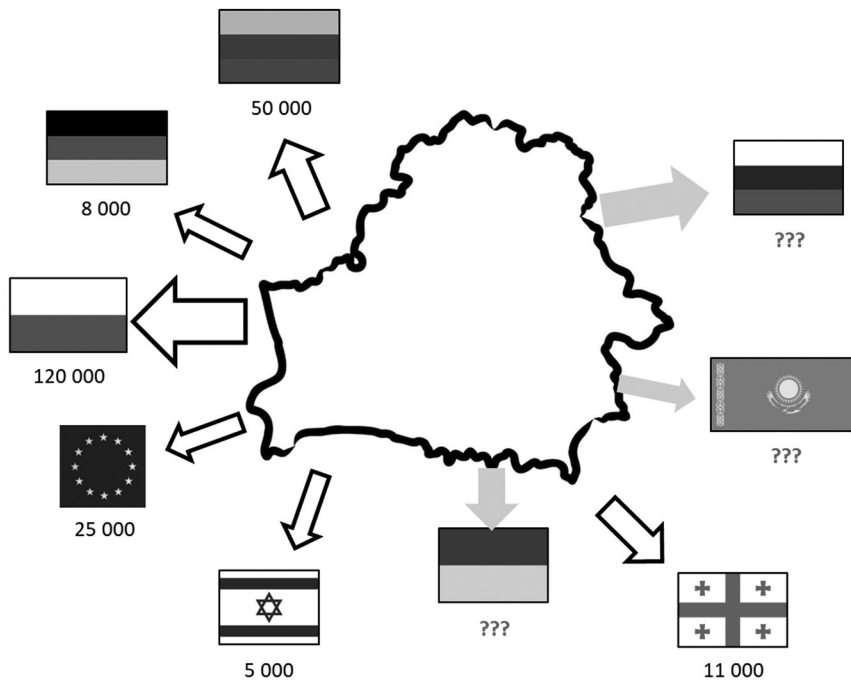
Калі падсумаваць прыведзеныя вышэй лічбы, то атрымаем наступнае:

- Польшча – каля 120 000,
- Літва – каля 50 000,
- Германія – каля 8 000,
- астатнія краіны ЕС – 25 000,
- Грузія – 11 000,
- Ізраіль – 5 000.

Агулам – каля 220 000.

Гэта без уліку еўрапейскіх краін, што не уваходзяць у ЕС, краін Паўночнай і Паўднёвай Амерык, дзяржаў Цэнтральнай Азіі. Ну і, зразумела, Расеі і Украіны. І калі па ўсіх краінах, што тут узгадываюцца групавым чынам, агульная колькасць з’ехаўшых беларусаў наўрадці будзе большая за лічаныя дзсяткі тысяч, то што па Украіне, што па Расеі лічбы могуць быць значна большымі.

²⁷ Права на праязны дакумент ва Украіне ёсць толькі ў 45 беларусаў і беларусак, [dostęp: 29.04.2024] <https://t.me/boost1084/802>.

Малюнак 4. Напрамкі і памеры беларускай міграцыі пасля 2020 года.

Справа ў тым, што пасля першай хвалі рэпрэсій 2021 года Украіна стала той краінай, куды з'язджалі сотні і тысячы (магчыма, што і дзесяткі тысяч) беларусаў, ратуючыся ад палітычнага пераследу. Праз адсутнасць візавага бар'еру і моўнага пытання гэта было цалкам зразумела. Пасля пачатку новага этапа расейска-украінскай вайны, шмат беларусаў з Украіны з'ехала, але і некаторая частка засталася. Наколькі вялікая гэта частка, нягледзячы на дыскрымінацыйнае стаўленне Украіны да беларусаў²⁸, цалкам невядома.

Таксама невядомая колькасць беларусаў, якія маглі з'ехаць з Беларусі ў Расею. Гэта краіна дасюль застаецца адным з важнейшых кірункаў як эканамічнай, так і палітычнай міграцыі. Сапраўды, нягледзячы цесную супраць беларускіх і расейскіх сілавікоў і на цэлую серыю палітычна матываваных затрыманняў беларусаў у

²⁸ 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine, [dostęp: 29.04.2024] <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/>.

РФ, палітычныя ўцекачы могуць хавацца ад беларускіх уладаў і там. Колькі – падлічыць немагчыма.

Праз асаблівасці статыстычных падлікаў і асаблівасці беларуска-расейскіх дачыненняў (аднолькавы доступ да рынку працы) немагчыма падлічыць і колькасць працоўнай міграцыі. Нават афіцыйныя расейскія інстанцыі ў межах аднаго інтэрвала часу могуць даваць вельмі розныя лічбы адносна таго, колькі беларусаў працуе ў РФ. Так, у прыватнасці, звесткі толькі за 2022 год могуць адрозніваюцца ў разы: Дэпартамент працоўнай міграцыі і сацыяльнай абароны ЕЭК называе лічбу ў 174 305 беларусаў²⁹, а Галоўнае ўпраўленне па пытанням міграцыі МУС РФ – 430 000³⁰.

Такім чынам, падаецца, што на пачатак 2024 года будзе абгрунтаваным падлічыць агульную колькасць беларускай міграцыі прыкладна ў 500 000 – 600 000 чалавек (220 000 – краіны ЕС, Грузія, Ізраіль; 30 000 – астатні свет, акрамя Расеі; як мінімум 250 000 – Расея).

Для Беларусі гэта вельмі вялікія лічбы. Гэта дзесьці 6–7% ад усяго насельніцтва краіны, альбо амаль ўсё насельніцтва такіх двух абласных цэнтраў як Гродна і Брэста, ўзятыя разам.

Трэба адзначыць, што з гэтымі міграцыйнымі хвалямі Беларусь як краіна губляе не толькі людзей, яна губляе вялікі чалавечы і сацыяльны капітал. Сацыялагічныя даследаванні паказваюць³¹, што

²⁹ *Трудовая миграция и меры социальной защиты мигрантов в странах ЕАЭС*, [dostęp: 30.04.2024] <https://www.youtube.com/watch?v=tKMNuQhgh08>.

³⁰ *Сколько белорусов работает в России – инфографика*, [dostęp: 30.04.2024] <https://sputnik.by/20221130/skolko-belorusov-rabotaet-v-rossii---infografika-1069663824.html>.

³¹ Гл., напрыклад: Г. Коршунов, М. Кудревич, *Диаспора как часть белорусского общества*, [dostęp: 30.04.2024] https://newbelarus.vision/wp-content/uploads/2023/01/Diaspora_full-version.pdf; О. Алампов, Ф. Биканов, *Беларусы в Польше, Литве, Грузии: отношение к войне, помощь Украине, дискриминация*, [dostęp: 30.04.2024] <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belarus/19480.pdf>; *Białoruska emigracja w Polsce – opinions, attitudes, dilemmas*, [dostęp: 30.04.2024] https://mierszewski.pl/programy/badania-opinii-publicznej/bialoruska-emigracja-w-polsce?fbclid=IwAR1XWmxnNtp-nMCTZ-m015LrUZmBN_9SUxkCO2FLATgHx6SnG3OOsBlQBdyg; *Ž. Dambrauskaitė, Migration from Belarus and economic, social and political integration of immigrants in Lithuania* (Eastern Europe Studies Centre, November 2022), [dostęp: 30.04.2024] <https://www.eesc.lt/wp-content/uploads/2022/10/EESC-research-Migration-from-Belarus-and-economic-social-and-political-integration-1.pdf>.

асноўную частку сучаснай беларускай міграцыі складаюць маладыя прафесіяналы, адукаваныя людзі ва ўзросце да 40 гадоў. Гэта дэмаграфічна, эканамічна і сацыяльна актыўная частка грамадства.

Беларусь як краіна-донар губляе выялізны патэнцыял. Ужо зараз гэта заўважна і па недахопу працоўных рук у краіне, і па зніжэнню долі айці-сферы ў ВУП, і па дэградацыі сацыяльнай сферы, асабліва медыцына.

А перад краінамі-рэцыпіентамі беларускай міграцыі ўзнікае пытанне: зі змогуць яны выкарыстаць гэты патэнцыял, ці не расцярушваць яго? Гэта важнае пытанне, незалежна нават ад таго, ці застануцца ў тых краінах, куды былі вымушаныя бегчы з радзімы, ці вернуцца беларусы з цягам часу ў Беларусь.

MIGRATION FROM BELARUS: WHERE AND HOW MANY BELARUSIANS HAVE LEFT?

Keywords: migration, refugees, diaspora, Belarus, Poland, Lithuania

Abstract

Economic emigration from Belarus to neighboring countries began to grow after 2015. However, in recent years, the economic nature of Belarusian migration has changed to a political one and acquired an explosive profile. The reason for this was the brutal suppression of the Belarusian revolution of 2020–2021, the full-scale invasion of Russia into the territory of Ukraine (including from the territory of Belarus) and the ongoing repressions against the democratic part of society.

It is difficult to accurately assess the scale of the new Belarusian migration. Belarusian officials now either do not have the relevant information or are hiding it. Statistics from countries neighboring Belarus are collected using their own methods and are only partially available. For some countries with which Belarus has a visa-free regime, such statistics are generally absent. The situation is complicated by the fact that the migration process is complex in nature, which combines both political refugee and economic emigration (including pendulum emigration).

Meanwhile, there are some statistical data. Their analysis shows that after the events of 2020, at least 250 thousand people left Belarus for

Western countries (Poland – about 120,000, Lithuania – about 50,000, Germany – 8,000, other EU countries – 25,000, Georgia – 11,000, Israel – 5,000, non-EU European countries and trans-Atlantic countries – 30,000). According to the most conservative estimates, the same or even more total migrated to Ukraine, the countries of Central Asia and Russia.

The total volume of demographic losses in Belarus in recent years should be estimated in the range of 500,000–600,000 people, which is 6–7% of the country's population.

Belarus is losing not only people, it is losing human and social capital. Research shows that the bulk of modern Belarusian migration is made up of young, enterprising, educated people under the age of 40. This is a demographically, economically and socially active part of society. Losses are already noticeable in the shortage of labor in the country, in the decline in the share of the IT sector in GDP, and in the degradation of the social sphere, especially medicine.

The recipient countries of Belarusian migration are faced with the question: will they be able to use this potential or will they squander it? This is an important question, regardless of whether Belarusians will remain in the countries from which they were forced to flee their homeland, or eventually return to Belarus.

Бібліяграфія

Артыкулы ў часопісах:

1. Korshunau H., *Entwicklungen in der belarusischen Diaspora 2020* “Aus Belarus-Analysen” Nr. 61 vom 26.07.2022;
2. Korshunau H., *The dynamics of war and civil society* “Belarus change tracker” No. 1, 2022;
3. Коршунаў Г., *Барометр рэпрэсій*. No. 1, 2024;
4. Petrakova Y., Belarus in the Eurasian Migration System: The Challenges of the Last Decade and Their Consequences “Central and Eastern European Migration Review” Vol. 11, No. 1, 2022.

Інтэрнэт-крыніцы:

5. *2023 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine*, [dostęp: 29.04.2024] <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/>

6. *Białoruska emigracja w Polsce – opinions, attitudes, dilemmas*, [dostęp: 30.04.2024]. https://mierzowski.pl/programy/badania-opinii-publicznej/bialoruska-emigracja-w-polsce?fbclid=IwAR1XWmxnNtp-nMCTZm0I5LrUZmBN_9SUxkCO2FLATgHx6SnG3OOsBlQBdyg
7. Dambrauskaitė Ž., *Migration from Belarus and economic, social and political integration of immigrants in Lithuania*, [dostęp: 23.04.2024] <https://www.eesc.lt/wp-content/uploads/2022/10/EESC-research-Migration-from-Belarus-and-economic-social-and-political-integration-1.pdf>
8. Ditrich R., *GUS opublikował dane demograficzne za 2023 rok. Nie jest źle. Jest tragicznie*, [dostęp: 27.04.2024] <https://forsal.pl/gospodarka/demografia/artykuly/9419396,gus-opublikowal-dane-demograficzne-za-2023-rok-nie-jest-zle-jest-tra.html>
9. Kazakevich A., *Migration from Belarus to Estonia, Germany, Latvia, Lithuania, Poland: Before and after 2020*, [dostęp: 26.04.2024]. https://drive.google.com/file/d/1FCW0YR93IlylH_oVhoaSgJB99V9LaPxd/view?pli=1
10. Korshunau H., *Belarusians abroad: their impact on Belarus's image*, [dostęp: 30.04.2024] <https://newideas.center/belarusy-zamezhzha-uplyu-na-vobraz-belarusi/>
11. Korshunau H., *The dynamics of war and civil society [w:] Belarus change tracker*, [dostęp: 28.04.2024] <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/19337.pdf>
12. *Mapy i dane statystyczne Imigranci i służby migracyjne Polski*, [dostęp: 27.04.2024] <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/>
13. *Migrationsberihct der Bundesregierung 2022*, [dostęp: 28.04.2024] https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Forschung/Migrationsberichte/migrationsbericht-2022.pdf?__blob=publicationFile&v=14
14. *Po didinamuoju stiklu – baltarusių migracija: jei bėga nuo režimo, kodėl grįžta 7 kartus per metus?* [dostęp: 28.04.2024] <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2198949/po-didinamuoju-stiklu-baltarusiu-migracija-jei-bega-nuo-rezimo-kodel-grizta-7-kartus-per-metus>
15. *Residence permits – statistics on first permits issued during the year*, [dostęp: 26.04.2024] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Residence_permits_-_statistics_on_first_permits_issued_during_the_year&oldid=611391#First_residence_permits_.E2.80.94_an_overview
16. Алампиєв О., Биканов Ф., *Беларусы в Польше, Литве, Грузии: отношение к войне, помощь Украине, дискриминация*, [dostęp: 30.04.2024] <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belarus/19480.pdf>
17. *Больша за 200 тысяч чалавек. Столькі з'ехала з Беларусі за два*

- гады на афіцыйных звестках, [dostęp: 30.04.2024] <https://nashaniva.com/334391>
18. Глава ДМ: поток прибывающих в Литву белорусов сокращается, [dostęp: 27.04.2024] <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/2206091/glava-d-m-potok-pribyvaiushchikh-v-litvu-belorusov-sokrashchaetsia>
 19. Казакевич А., Величкайте В., Собирая факты: миграция из Беларуси в Литву до и после кризиса 2020 года, [dostęp: 28.04.2024] <https://palityka.org/2023/03/sobiraja-fakty-mihracija-iz-bjelarusi-v-litvu-do-i-poslje-krizisa-2020-hoda/>
 20. Количество белорусов в Грузии за год уменьшилось на 15%, [dostęp: 28.04.2024] <https://pozirk.online/ru/news/61662/>
 21. Коршунов Г., Кудревич М., Диаспора как часть белорусского общества, [dostęp: 30.04.2024] https://newbelarus.vision/wp-content/uploads/2023/01/Diaspora_full-version.pdf
 22. ПАСЕ назначила спецдокладчика по проблемам белорусов в эмиграции. Чем он будет заниматься, [dostęp: 26.04.2024] <https://news.zerkalo.io/economics/31403.html?c>
 23. Права на праязны дакумент ва Украіне ёсць толькі ў 45 беларусаў і беларусак, [dostęp: 29.04.2024] <https://t.me/boost1084/802>
 24. Сакавик М., Белорусы вошли в топ-5 получателей немецких виз, [dostęp: 28.04.2024] <https://www.dw.com/ru/rekordnyj-2023j-belorusy-vosli-v-top5-polucatelej-nemeckih-viz/a-68860275>
 25. Сколько белорусов работает в России – инфографика, [dostęp: 30.04.2024] <https://sputnik.by/20221130/skolko-belorusov-rabotaet-v-rossii---infografika-1069663824.html>
 26. «Статыстыка ня ўлічвае эмігрантаў». Што гавораць сьвежыя дадзеныя Белстату пра скарачэньне жыхароў Беларусі, [dostęp: 30.04.2024] <https://www.svaboda.org/a/32881212.html>
 27. Тренды меняются. Google отследил, как трудовые мигранты из Беларуси переключились с России на Польшу, [dostęp: 23.04.2024] <https://nashaniva.com/?c=ar&i=218489&lang=ru>
 28. Трудовая миграция и меры социальной защиты мигрантов в странах ЕАЭС, [dostęp: 30.04.2024] <https://www.youtube.com/watch?v=tKM-NuQhqh08>
 29. Хваля эміграцыі ў 2021–2023 гадах – самая вялікая ў гісторыі Беларусі, [dostęp: 28.04.2024] <https://nashaniva.com/316049>
 30. Число беженцев в ФРГ выросло до нового максимума – это самый высокий показатель с 50-х годов, [dostęp: 28.04.2024] https://t.me/dw_belarus/9622

31. Эксклюзів «Зеркала»: мы атрымалі запіс выступлення Карпенкова ў частцы 3214. Ён ацэнівае лік уехаўшых зь Беларусі ў сотні тысяч, [dostęp: 30.04.2024] <https://news.zerkalo.io/life/52010.html?c>

ПРАБЛЕМЫ І ПЕРСПЕКТЫВЫ ВЫШЭЙШАЙ АДУКАЦЫІ ДЛЯ БЕЛАРУСАЎ У ПОЛЬШЧЫ

*Святлана Куль-Сяльверстава*¹

Problemy i perspektywy Szkolnictwa Wyższego dla Białorusinów w Polsce

Sviatlana Kul-Sialverstava

Адукацыя была адным з першасных матываў міграцыі на працягу стагоддзяў. Традыцыя адукацыйных вандровак у цэнтры асветы або да месцаў, дзе жылі вядомыя мысляры ці майстры, вядома з часоў антычнасці. У Новы час і асабліва ў цяперашніх умовах такая міграцыя набыла масавы характар. Гэта абумоўлена, найперш, глабалізацыйнымі працэсамі; зменамі на рынку працоўных рэсурсаў і якасцяў людскога капіталу, запатрабаванага на гэтым рынку. Як адзначае С. Кастэльс (Castles S.) “Międzynarodowa mobilizacja pracowników i ich zróżnicowanie ze względu na kryteria płci, rasy, pochodzenia etnicznego, pochodzenia i statusu prawnego są kluczową częścią światowego porządku gospodarczego”². Набыццё высокай кваліфікацыі ў найбольш аўтарытэтных цэнтрах падрыхтоўкі кадраў з’яўляецца прывабнай магчымасцю для добрага прафесійнага старта, а значыць і сацыяльнага авансу ў будучым. Апрача гэтага, яна дае шанец асталявацца ў высокаразвітай краіне, легалізаваць свій статус мігранта і пры спрыяльных умовах застацца ў ёй у якасці грамадзяніна. Усё гэта тлумачыць матывацыю адукацыйнай міграцыі і яе маштабы. Можна канстатаваць, што ў апошнія дзесяцігоддзі XX ст. пачынае складвацца працэс будавання сістэмы адукацыйнай міграцыі моладзі, да чаго прычыніліся шматлікія праграмы і ініцыятывы, найперш, у межах Балонскага пагаднення.

¹ Dr hab. WSKM w Koninie

² S. Castles, *Migracje we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 5.

Адной з адметных рысаў адукацыйнай міграцыі ў апошнія дзесяцігоддзі стала пашырэнне яе патокаў з постсавецкіх краінаў у Заходнюю Еўропу, найперш, у Польшчу, Чэхію і Германію. Лукаш Матусяк³ дадае да гэтага спісу яшчэ Венгрыю і Славакію, але на наш погляд, яны ў меншай ступені, чым вышэй названыя краіны, прывабныя для моладзі з постсавецкіх абшараў, што паказвае адсутнасць спецыяльнай адукацыйнай прапановы ў вну гэтых краін для такіх студэнтаў. Тое ж можна сказаць адносна Славеніі⁴.

Польшча з 1990-х гадоў стала адной з найбольш прывабных краін для моладзі з Беларусі для атрымання вышэйшай адукацыі. Гэтаму спрыяла некалькі фактараў: культурная і геаграфічная блізкасць; наяўнасць роднасных і сваяцкіх сувязяў паміж часткай прадстаўнікоў абыдзвюх краін; падобнасць моваў. У пачатку 1990-х гг., між іншым, нярэдкамі былі выпадкі, калі вучыцца ў Беларусь прыязджалі грамадзяне Польшчы, найперш, прадстаўнікі праваслаўнай беларускай меньшасці з Падляшша. Аўтарка дадзенай работы, працуючы ў Гродзенскім універсітэце імя Янкі Купалы ў згаданы час, сама выкладала для такіх студэнтаў, якія вучыліся пераважна на гістарычным і філалагічным факультэтах.

Глыбокі аналіз міграцыі студэнтаў з постсавецкіх краінаў у Польшчу ў 1990-х – першай дэкадзе XXI ст. прадставіла ў манаграфіі “*Polityka Polski wobec studentów, doktorantów i stażystów z państw poradzieckich*” прафесар Крысціна Гамулка⁵. Даследчыца адзначыла, што выезд студэнтаў на вучобу быў ў пэўнай ступені абумоўлены і падмацаваны палітыкай польскага ўраду ў дачыненні польскай меньшасці ў постсавецкай прасторы. Актыўная культурная дзейнасць у стасунку да Палоніі праз пашырэнне польскай нефармальнай, а затым і фармальнай адукацыі, стыпендыяльныя праграмы для прадстаўнікоў польскай меньшасці за мяжой ажыццяўлялася

³ Ł. Matusiak, *Integracja językowo-kulturowa studentów z Białorusi, Rosji i Ukrainy podejmujących studia na polskich uczelniach*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin–Polonia* Vol. XXXII, 2, 2019, s. 150.

⁴ *Как получить образование в Венгрии* – <https://migronium.com/kak-poluchit-obrazovanie-v-vengrii/#close>, *Обучение в Словакии* – <https://allterra.ru/program/slovakia/>; *Иммиграция в Словению, обучение* – <https://directslope.com/obuchenie/>; (доступ 11.05.2024)

⁵ K. Gomółka, *Polityka Polski wobec studentów, doktorantów i stażystów z państw poradzieckich*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016.

на падставе міжурадавых пагадненняў. Але асабліва моцны ўплыў на павелічэнне зацікаўлення вучобай у Польшчы з боку моладзі з постсавецкіх краінаў, у тым ліку, Беларусі, зрабіла ўваходжанне яе ў Еўрапейскі Звяз. „Po akcesji Polski do struktur europejskich wzrosło zainteresowanie kształceniem w polskich szkołach niepublicznych. Nasiliło się ono od początku drugiej dekady XXI w.” – піша аўтарка⁶.

Лукаш Матусяк, які працягваў даследванні Крысціны Гамулка, зрабіў аналіз міграцыі моладзі з Беларусі, Украіны і Расіі для вучобы ў вышэйшых навучальных установах Польшчы ў 2015–2019 гг, акцэнтуючы ўвагу на іх адаптацыю ў польскім акадэмічным асяроддзі і зацікаўленасці вувучэннем польскай мовы і культуры. Па ягоных назіраннях, заўважаны К. Гамулка “Trend w napływie do Polski studentów z Europy Wschodniej uległ zdecydowanemu nasileniu od początku drugiej dekady XXI wieku, kiedy to wielu młodych Białorusinów, Ukraińców i Rosjan zdecydowało się podjąć studia w polskich uczelniach niepublicznych”⁷.

Пасля 2019 г. з’явіліся новыя фактары, якія значна паўплывалі на дынаміку міграцыйных працэсаў у галіне адукацыі, а таксама змяніліся ўмовы, у якіх яна адбываецца. Адным з такіх важных фактараў стала эпідэмія COVID-19, якая абмежавала мабільнасць насельніцтва, у тым ліку, магчымасць выезда на вучобу ў іншую краіну. Ужо ў 2020 г., калі пачаўся маніторынг сітуацыі ў публічных і непублічных вышэйшых навучальных установах Польшчы, выявілася, што большасць вну, адказваючы на гэты выклік, не толькі перайшло на ан-лайн выкладанне, але таксама на вядзенне рэкрутацыі з дапамогай інтэрнэт-рэсурсаў⁸. Аператыўнае выкарыстанне аддаленых формаў выкладання, е-рэкрутацыі, а таксама стварэнне для гэтага неабходнай прававой базы дазволіла кампенсаваць скарачэнне мабільнасці і фактычна пакінуць былы ўзровень і нават павялічыць колькасць студэнтаў-іншаземцаў у польскіх вну. Па дадзеных Галоўнага Упраўлення Статыстыкі (GUS) дынаміка колькасці студэнтаў у

⁶ K. Gomółka, *Polityka Polski*, s. 264

⁷ Ł. Matusiak, *Poczucie tożsamości oraz funkcjonowanie w wymiarze społecznym studentów pochodzących z Białorusi, Ukrainy i Rosji studiujących na polskich uczelniach*. *Edukacja międzykulturowa* 2018, nr 2 (9), s. 244.

⁸ <https://efekty.pl/jak-covid-19-wplynie-studia-w-2020-roku-opinia-wladz-uczelni-badanie-ankietowe/#wp%C5%82yw-pandemii-na-promocj%C4%99-rekrutacji-na-studia>

польскіх вышэйшых навучальных установах выглядала наступным чынам: пік колькасці студэнтаў у гэты час прыйшоўся на 2015/2016 навучальны год (больш за 1400 тыс. чалавек); у наступныя два гады іх лічба зніжалася і ў 2018/2019 навучальным годзе складала каля 1200 тыс. На гэтым узроўні яна заставалася на працягу пандэміі, да 2022/2023 гг, фактычна не зніжаючыся⁹ Адначасова колькасць студэнтаў-замежнікаў няўхільна расла, не зважаючы на пандэмію, пры тым нават у тыя гады, калі агульная колькасць студэнтаў у Польшчы памяншалася. Так, калі у 2014 г. у польскіх вну вучылася 42 тыс. іншаземцаў, што складала 2,9% ад агульнай колькасці студэнтаў, то ў 2021 г. гэтая доля вырасла да 7,1%, а ў 2022 г. – да 8,4%¹⁰.

На агульны ўзрост колькасці замежных студэнтаў пасля 2015 г. паўплывала, як выдаецца, апрача іншага, сітуацыя, якая склалася ў Еўропе ў сувязі з міграцыйным крызісам 2013–2015 гг. Як адзначае А. Нойбаўэра (Neubauer, A.), “За апошнія дзесяцігоддзе мільёны дзяцей эмігравалі ў Еўрапейскі саюз (ЕС), дзе яны з нявызначанасцю чакаюць, ці пазнаюць яны сваю будучыню і ці змогуць яны працягнуць сваю адукацыю ў прымаючай краіне.”¹¹ Даследчык адзначае, што Еўрапейскі Звяз апынуўся негатовым для дзейснага вырашэння праблемы адукацыі мігрантаў, найперш, з пункту гледзішча прававога яе забеспячэння. Міграцыйны крызіс 2015 г. быў выкліканы масавым наплывам у Еўропу бежанцаў з паўночнай Афрыкі і Бліжняга Ўсходу з прычыны ўзброеных канфліктаў на гэтым абшары. І хаця хвалі бежанцаў не дасягнулі Польшчы і міграцыя сюды не набыла такога маштабу як, напрыклад, у Італію, Грэцыю, або Германію, колькасць студэнтаў з Азіі і Афрыкі ў польскіх вну павялічвалася больш хуткімі тэмпамі, чым студэнтаў з постсавецкіх абшараў; з’явілася моладзь з такіх “экзатычных” для польскіх вну краін, як Нігерыя і Зімбабве¹².

⁹ *Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2022/2023* [доступ: 11.05.2024] (wyniki wstępne). – Źródło danych GUS

¹⁰ *Cudzoziemcy na uczelniach w Polsce. Raport 2022* <https://radon.nauka.gov.pl/analizy/cudzoziemcy-na-uczelniach-w-polsce-2022> [доступ: 11.05.2024]

¹¹ A. Neubauer, *The right to education of immigrant children in the European Union: a documentary analysis* | *Le droit à l'éducation des enfants immigrés dans l'Union Européenne: une analyse documentaire* Bordon. *Revista de Pedagogia*, 2023 75 (3), pp. 119–134

¹² *Cudzoziemcy na uczelniach w Polsce. Raport 2022* <https://radon.nauka.gov.pl/analizy/cudzoziemcy-na-uczelniach-w-polsce-2022>

Важным фактарам, які змяніў і геаграфічна, і колькасна склад студэнтаў-іншаземцаў у польскіх Вышэйшых школах, была агрэсія Расіі ў дачыненні да Украіны. Пачынаючы з 2014 г., калі пад расійскую акупацыю трапілі ўсходнія тэрыторыі Украіны, а таксама Крым, доля ўкраінскіх грамадзянаў у польскіх вну пачала імкліва павялічвацца. А пасля 2022 г., пачатку поўнамаштабнай вайны Расіі супраць Украіны, гэты працэс яшчэ болей паскорыўся. Як адзначаецца ў Рапарце Цэнтра апрацоўкі інфармацыі пры Міністэрстве навукі і вышэйшай адукацыі: "W roku akademickim 2022/2023, w stosunku do poprzedniego, w rankingu państw pochodzenia studentów zagranicznych nastąpiły istotne zmiany. W największym stopniu zwiększyła się liczba studentów pochodzących z Ukrainy (+12 119 osób)"¹³.

Найбольш значным фактарам, які акрэсліў узрост колькасці студэнтаў з Беларусі ў польскіх вну, былі падзеі, звязаныя з пратэстамі 2020 года і рэпрэсіямі ўлад у часе і пасля іх. З восні 2020 г. пачалася масавая міграцыя беларусаў у Польшчу, абумоўленая не столькі эканамічнымі прычынамі, як гэта было раней, колькі вымушаным бежанствам па палітычных прычынах. Агульная колькасць мігрантаў з Беларусі паводле статыстыкі акрэсліваецца рознымі лічбамі – ад 150 тыс. да 300 тыс чалавек, пераважная большасць якіх прыехала ў краіну пасля 2020 г.¹⁴ На жаль, адсутнічае статыстыка, якая магла б даць уяўленне аб узроставай структуры беларускай міграцыі ў Польшчу. Але відавочна таксама, што палітычна-актыўная частка насельніцтва – гэта людзі маладога ўзросту, у тым ліку, студэнцкая моладзь. Патэнцыяльна менавіта гэтая група зацікаўленая ў працягу ці пачатку вучобы ў польскай вышэйшай школе.

Апрача масавай міграцыі беларусаў пасля 2020 г. на ўзрост колькасці студэнтаў з Беларусі паўплывалі рэпрэсіўныя дзеянні беларускіх улад у стасунку да акадэмічнай супольнасці і самога інстытуту вышэйшай школы.

Да 2020 г. Беларусь мела перспектыву далучэння да Балонскай сістэмы праз дарожную карту, наданую ёй еўрапейскім Балонскім камітэтам. Але на працягу амаль дзесяцігоддзя ўмовы, якія складаюць

¹³ Ibidem.

¹⁴ <https://belsat.eu/news/24-08-2023-belarusau-u-polshchy-uzho-ne-mensh-za-300-tysyach-chalavek-migratsyya-paskorylasya> [доступ: 15.05.2024].

падставу Балонскай сістэмы, не былі выкананыя.¹⁵ Сістэма вышэйшай адукацыі і акадэмічная супольнасць не атрымала характар аўтаномнага інстытута, які меў магчымасць сам рэгуляваць рынак адукацыйных паслуг і ўплываць на памер набораў, накірункі і спецыяльнасці, якія рэалізуюцца вчу. На працягу апошняга дзесяцігоддзя колькасць студэнтаў і прафесарска-выкладчыцкіх кадраў няўхільна памяншалася (таб 1).

Як бачна з статыстычных дадзеных, пасля 2020 года колькасць студэнтаў паменьшылася амаль на 30 тыс., а колькасць выкладчыкаў – амаль на 2 тыс. чалавек. Сярод звольненых выкладчыкаў – 253 прафесара і 779 кандыдатаў навук¹⁶. Ліквідаваны былі два прыватныя вчу, закрытыя некаторыя спецыяльнасці або значна скарачаны набор на іх (сацыялогія, гісторыя, філасофія і інш.).

У звязку з вайной ва Украіне, абарваліся міжнародныя сувязі беларускай акадэмічнай супольнасці, у тым ліку, магчымасць карыстацца праграмай Эразмус, якая давала шанс студэнтам з Беларусі выязджаць на вучобу ў еўрапейскія вышэйшыя навучальныя ўстановы.

Польшча стала найбольш прыязнай і адкрытай краінай для беларускіх палітычных эмігрантаў. Адначасова менавіта ян з усіх еўрапейскіх краінаў прапанавала найлепшыя ўмовы для студэнтаў з Беларусі.

Уяўленне аб дынаміцы колькасці грамадзян Беларусі ў польскіх вышэйшых навучальных установах, найбольш прывабных для іх спецыяльнасцях і формах навучання дае аналітычная справаздача, падрыхтаваная Даследчым інстытутам пры Міністэрстве навукі і вышэйшай адукацыі Польшчы ў 2022 г., а таксама матэрыялы Галоўнага статыстычнага ўпраўлення.

Колькасць студэнтаў з Беларусі ў польскіх вышэйшых навучальных установах за апошнія восем гадоў павялічылася болей чым у два разы: ў 2015/2016 гг іх налічвалася 5188¹⁷; у 2022/2023 гг. – 12011, што складала 11,8% ад агульнага ліку студэнтаў-іншпземцаў¹⁸.

Па дадзеных Галоўнага ўпраўлення статыстыкі, 9406 грамадзян Беларусі абрала першую ступень навучання, а 1044 – праграмы

¹⁵ <https://bolognaby.org/index.php/sobitiya> [доступ: 16.05.2024].

¹⁶ СТАТИСТИЧЕСКИЙ ЕЖЕГОДНИК 2023, с. 91

¹⁷ Ł. Matusiak, *Poczucie tożsamości oraz funkcjonowanie*, s. 150

¹⁸ *Cudzoziemcy na uczelniach w Polsce. Raport 2022*

Табліца 1. Колькасць студэнтаў і выкладчыкаў у Беларускіх вну (2016–2024 гг)

№	Паказчык	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 ¹
1.	Колькасць вну	51	51	51	51	50	50	50	50	49
2.	Колькасць студэнтаў (тыс)	313,2	284,3	268,1	260,9	254,4	243,0	228,0	222,5	222,5
3.	Колькасць выкладчыкаў (тыс) ²	19,2	18,5	17,9	17,6	17,3	17,3	16,7	16,5	15,7

Уласнае даследаванне. Крыніцы: <https://thinktanks.by/publication/2024/05/06/v-belarusi-sokraschaetsya-kolichestvo-studentov-i-vypusknikov-v-vuzah.html>, <https://neg.by/novosti/otkryti/kak-zhivet-obrazovanie-belarusi/>, https://www.belstat.gov.by/upload-belstat/upload-belstat-pdf/official_statistika-infografika-obrazovanie-21_22.pdf [доступ: 15.05.2024], СТАТИСТИЧЕСКИЙ ЕЖЕГОДНИК 2023 Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2023, с. 88–96

¹ Дадзеныя за 2024 г. паказаныя на 1 студзеня, да зімовай сесіі. Як правіла, пасля яе колькасць студэнтаў памяншаецца.

² Паказаныя толькі штатныя выкладчыкі, сумяшчальнікі з іншых устаноў не пазначаныя.

бакалаўрыят+магістратура; 60% з іх вучылася на стацыянарнай форме навучання ў дзяржаўных вну¹⁹.

Як бачна са статыстыкі, пераважная большасць моладзі з Беларусі абіраюць першую ступень навучання і дзяржаўныя вну. Гэта, магчыма, звязана з ільготамі, якія польская дзяржава дае ўладальнікам карты паляка. Паводле заканадаўства асобы з картай паляка маюць права на бясплатную вучобу, стыпендыю ад дзяржавы і іншыя прывілеі ў адрозненні ад тых, хто яе не мае. Гэта таксама падцвярджае на палставе сваіх даследванняў Ежы Міхно (Jerzy Michno). У прыватнасці, ён піша: "Osoby legitymujące się Kartą Polaka studiują na takich samych zasadach jak polscy studenci, czyli na uczelniach państwowych bezpłatnie i z prawem do wszelkiej pomocy stypendialnej. Skutkiem tych działań jest fakt coraz liczniejszej reprezentacji studiujących Ukraińców i Białorusinów w Polsce"²⁰ У гэтай сувязі характэрнай з'яўляецца статыстыка па першакурсніках: у 2022 г. грамадзяне Беларусі складалі 35% ад агульнай лічбы студэнтаў – іншаземцаў, якія мелі карту паляка²¹. Магістарскія праграмы ў польскіх вну, за рэдкім выключэннем, завочныя, і не прадугледжваюць вызваленне ад аплаты.

Пачатак вучобы ў польскай вышэйшай школе патрабуе ад моладзі з Беларусі дастасавання да правілаў, рэгламента, якія тут прынятыя, а таксама да абавязкаў і правоў польскага студэнта. Па ўласных назіраннях аўтара, якая мае пятнаццацігаковы стаж працы ў польскай вышэйшай школе, у тым ліку, са студэнтамі з Беларусі, для апошніх адаптацыя праходзіць дастаткова цяжка. Можна вылучыць некалькі прычын, якія ўплываюць на хуткасць адаптацыі ў новым акадэмічным асяроддзі. Па-першае, першакурснікі з Беларусі ў пераважнай колькасці маладзейшыя за сваіх калег на 2–3 гады. Польскія абітурыенты прыходзяць на вучобу ў вну пасля ліцэя, або тэхнікума, маючы мінімум 19–20 гадоў і адпаведны жыццёвы вопыт.

Абітурыенты з Беларусі ў большасці заканчваюць сярэдняю школу раней і пачынаюць вучобу ў вну ў 17–18, а часам нават у 16 гадоў. Яны яшчэ менш самастойныя і арганізаваныя, не заўсёды

¹⁹ Ibidem

²⁰ J. Michno, *Wybrane aspekty podejmowania edukacji w Polsce przez studentów z Białorusi i Ukrainy* – Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne, Tom 11 (1) (2018), s. 320.

²¹ *Cudzoziemcy na uczelniach w Polsce. Raport 2022*

прыстасаванья да прынцыпаў мэтанакіраванага і актыўнага за-свойвання ведаў, дбаньня аб тэрмінах здачы заліковых заданьняў і праектаў.²² У некаторых вну існуе інстытут куратарства для першага курсу, а таксама служба псіхалагічнай дапамогі студэнтам, але яны не заўсёды эфэктыўныя ў стасунку да студэнтаў з Беларусі, бо апошнія часта саромеюцца звяртацца да польскіх выкладчыкаў са сваімі праблемамі.

На працягу двух дзесяцігоддзяў склалася сваеасаблівы рэйтынг вышэйшых навучальных установаў Польшчы, якія найчасцей абіраюць для паступлення студэнты з Беларусі. Як выдаецца, гэты выбар абумоўлены не толькі наяўнасцю прывабных адукацыйных праграм і перспектывных у сэнсе рынку працы спецыяльнасцяў, але таксама традыцыяй: моладзь з Беларусі едзе ўслед за знаёмымі і сваякамі, якія там вучыліся, пераказалі інфармацыю аб умовах навучання і патрабаваннях да студэнтаў; месца ўжо “асвоена” і апрабавана. Па дадзеных статыстыкі сярод замежных студэнтаў найвялікшай папулярнасцю карыстаюцца Акадэмія фінансаў і бізнеса Vistula, Акадэмія прыкладных навук у Аполю, Грамадская акадэмія навук з сядзібай у Лодзі, Універсітэты ў Лодзі, Варшаве і Познані, Познанская палітэхніка і некаторыя іншыя²³.

Паказальным з’яўляецца пералік спецыяльнасцяў і кірункаў, якія абіраюць студэнты з Беларусі. Найбольшай папулярнасцю тут карыстаецца Менеджмент, таксама сярод часцей абіраных належыць назваць Інфарматыку і медычныя спецыяльнасці²⁴. Калі параўнаць з рэйцінгам падобных спецыяльнасцяў у вну Беларусі, відавочна агульнае падабенства: па колькасці студэнтаў таксама пераважаюць кіраванне і эканоміка, а таксама ахова здароўя²⁵.

У Польшчы на працягу апошніх дзесяцігоддзяў па ініцыятыве ўрада дзейнічала некалькі праграм падтрымкі студэнтаў з Беларусі. У Большасці гэта праграмы стыпендыяльныя, да якіх часам дададзеныя некаторыя іншыя прэферэнцыі. Пасля 2020 г. іх колькасць павялічылася, да ўрадавых праграм дадаліся ініцыятывы асобных вышэйшых навучальных установаў і фондаў. Асабліва шмат іх было

²² J. Michno, *Wybrane aspekty podejmowania...*, s. 324.

²³ *Cudzoziemcy na uczelniach w Polsce. Raport 2022*

²⁴ *Ibidem*

²⁵ *Статистический ежегодник 2023*, с. 87

першыя два гады пасля беларускай рэвалюцыі. Але пасля пачатку вайны ва Ўкраіне большая частка дзяржаўнай дапамогі, а таксама дзейнасці фондаў была перакіравана на дапамогу украінскім бежанцам.

Найбольш працяглую гісторыю у параўнанні з іншымі, мае Стыпендыяльная праграма ўрада Рэспублікі Польшча імя Кастуся Каліноўскага, скіраваная да асоб, якія пазначыліся палітычнай і грамадскай актыўнасцю і жадаюць набыць веды ў польскіх вучыцях. Як пазначана ў апісанні мэтай і вынікаў дзейнасці праграмы: ”W ciągu piętnastu lat działalności Programu, w latach 2006–2020, przyjęto 1762 stypendystów, którzy podjęli naukę na 79 uczelniach w całym kraju. Program Stypendialny im. Konstantego Kalinowskiego jest największym w Europie programem pomocowym dla młodych Białorusinów niemogących studiować na Białorusi ze względu na swoje polityczne poglądy”²⁶. Праграма імя Кастуся Каліноўскага аказвае падтрымку не толькі студэнтам стацыянара, але таксама маладым навукоўцам. У жніўні 2020 г. у межах праграмы была адкрыта дадатковая падтрымка „Solidarni z Białorusią”, на якую закваліфікаваліся 724 асобы²⁷.

Праграма імя Кастуся Каліноўскага накіравана на забеспячэнне навучання моладзі з Беларусі ў польскіх вучыцях на польскай мове. Аўтарка дадзеных радкоў мела магчымасць камунікаваць са стыпендыянтамі Праграмы ў час працы ў Варшаўскім універсітэце, сустракацца з імі на традыцыйных штогадовых з’ездах. Згодна Праграме навучанне праходзіць у два этапы. Першы год стыпендыяты вывучаюць польскую мову, гісторыю і культуру Польшчы, адаптуюцца да ўмоваў жыцця ў новай для іх краіне. Праз год яны абіраюць вышэйшую навучальную ўстанову і спецыяльнасць, на якой будуць вучыцца. На працягу ўсёй вучобы яны забяспечаны стыпендыяй і таксама падтрымкай з боку супрацоўнікаў Праграмы, офіс якой працуе пры Варшаўскім універсітэце.

Праграма імя Каліноўскага была разлічана на падрыхтоўку моладзі з Беларусі да актыўнай дзейнасці на карысць сваёй Радзімы, ва ўсялякім выпадку, такі пасыл прадугледжваецца яе назвай. Але ў рэальнасці большасць выпускнікоў праграмы застаецца пасля набыцця вышэйшай адукацыі ў Польшчы. Гэта абумоўлена, у першую чаргу тым, што еўрапейскія, у тым ліку польскія дыпламы аб

²⁶ <https://studium.uw.edu.pl/program-im-kalinowskiego> [доступ: 18.05.2024]

²⁷ Ibidem.

вышэйшай адукацыі не прызнаюцца аўтаматычна ў Беларусі, якая не з'яўляецца сябрам Балонскага пагаднення. Магчымасць працаваць па атрыманай спецыяльнасці можна толькі ў недзяржаўных фірмах і прадпрыемствах пры ўмове, што працадаўца прызнае атрыманы за мяжой дыплом. Гэтая ж праблема ўстае не толькі перад выпускнікамі Праграмы, але і ўвогуле перад тымі, хто заканчвае польскую в.н. Фактычна, пачатак навучання ў польскай вышэйшай школе пры цяперашніх умовах азначае свядомы выбар лёсу эмігранта. "Częstotliwość kontaktów z rodziną i znajomymi na Ukrainie i Białorusi jest odwrotnie proporcjonalna do okresu studiowania w Polsce. Odległość i problemy wizowe przyczyniają się do rozluźniania więzi rodzinnych i koleżeńskich z osobami pozostającymi poza granicami Polski"²⁸, – адзначае Е. Міхно. Калі да апошняга часу заставалася магчымасць не парываць сувязь з Радзімай праз наведванне Беларусі, то пасля 2020 г. сітуацыя на мяжы і палітыка беларускіх уладаў у стасунку да эмігрантаў робіць такія выезды цяжкімі, або нават небяспечнымі.

Пасля 2020 г. з'явілася некалькі праектаў, скіраваных на адукацыю і пашырэнне свядомасці беларусаў. У пераважнай большасці яны заснаваныя на выкарыстанні інтэрнет-рэсурсаў. Сярод найбольш значных, размешчаных у Польшчы, належыць назваць Вольны ўніверсітэт, праекты Кадравы рэзерв і Нацыя лідэраў. Усе яны арыентаваны на нефармальную адукацыю, не сертыфікаваныя і не ўпісаныя ў польскую адукацыйную сістэму. Адзіная праграма, арыентаваная на фармальную адукацыю – асветніцкая ініцыятыва Беларускай Акадэмія, якая была створана ў кастрычніку 2020 года, а з 2024 года набыла статус Беластоўскага філіяла Вышэйшай Школы кадраў менеджмента, размешчанай у Коніне.

У адрозненне ад іншых польскіх в.н., праграмы Беларускай Акадэміі, якія рэалізуюцца як складовая частка працэса навучання ў Вышэйшай школе кадраў менеджмента, але цалкам арыентаваныя на беларускую моладзь. Выкладанне вядзецца на рускай і беларускай мовах, а выкладчыкамі з'яўляюцца прафесары і кандыдаты навук з Беларусі, прынятыя на працу ў ВШКМ. Змест навучання базуецца на праграмах, зацверджаных Міністэрствам навукі і вышэйшай адукацыі Польшчы, але да іх дададзены матэрыял з беларускай праблематыкай. На май 2024 г. Беластоўскі філіял зрабіў пяць набораў

²⁸ J. Michno, *Wybrane aspekty podejmowania...*, s. 339.

студэнтаў на спецыяльнасці Адміністрацыя і Эканомія першай і другой ступені, а таксама паслядыпломнае навучанне. Дзейнасць Беларускай Акадэміі, апрача іншага, вырашае адну з найбольш цяжкіх праблемаў, якая паўстае перад абітурыентамі ў Польшчы – праблему мовы і міжасабовых кантактаў у вучэбнай групе і з выкладчыкамі.

Паводле даследвання Е. Міхно, толькі крыху больш за палову студэнтаў з Беларусі завязваюць сяброўскія стасункі з сакурснікамі-палякамі, тлумачачы гэта, найперш, моўным бар’ерам. Мова таксама з’яўляецца такім жа бар’ерам у кантактаванні з выкладчыкамі ў першакурснікаў.²⁹ Каб пачаць асвойванне спецыяльнасці, студэнт-мігрант найперш мусіць авалодаць польскай мовай, а далёка не ўсе вышэйшыя школы прапануюць моўныя курсы. З моўнай праблемай у студэнтаў з Беларусі аўтарка мела непасрэднае дачыненне на працягу пятнаццаці гадоў працы ў польскіх вуну. Пасля 2020 года, калі ўлады ў Беларусі закрылі польскія школы і забаранілі курсы польскай мовы, моўнае пытанне для тых, хто хоча вучыцца ў Польшчы, становіцца ў лік прыярытэтных і цяжка вырашальных. У гэтай сітуацыі дадатковыя курсы польскай мовы ў вуну набываюць вялікую актуальнасць.

Такім чынам, Польшча з’яўляецца адной з найбольш запатрабаваных у моладзі з Беларусі заходніх краін для набывання вышэйшай адукацыі. Дынаміка росту колькасці студэнтаў з Беларусі за апошняе дзесяцігоддзе паказвае, што гэты рынак адукацыйных паслуг добра асвоены, склаліся ўжо сваеасаблівыя традыцыі, вызначыліся вышэйшыя навучальныя ўстановы і спецыяльнасці, якія найчасцей абіраюць беларускія абітурыенты. Зважаючы на сітуацыю ў вышэйшай школе Беларусі, дзе пасля 2020 г. скарацілася колькасць вуну, пзначна паменьшыўся прафесарска-выкладчыцкі склад, прывабнасць польскіх вышэйшых навучальных устаноў яшчэ болей вырасла. Гэтаму спрыяе і наяўнасць праграм падтрымкі студэнтаў з Беларусі, якія фінансуе ўрад, фонды і асобныя польскія вуну.

Да гэтага трэба дадаць і сацыяльныя ільготы, якія студэнты з Беларусі маюць дзякуючы свайму статусу: від на жыхарства, права на працу, ільготны праезд на грамадскім транспарце і іншыя. Праблемы, якія бачацца ў сувязі з вучобай ў Польшчы – авалоданне мовай, уваходжанне ў новае эканамічнае і камунікатыўнае асяроддзе,

²⁹ J. Michno, *Wybrane aspekty podejmowania...*

прыстасоўванне да традыцый і рэгламентаў польскага акадэмічнага асяроддзя – могуць быць аператыўна вырашаны не толькі пры дпа-мозе польскай акадэмічнай супольнасці, але таксама намаганнямі саміх беларусаў, якія жывуць і працуюць у Польшчы. Выдаецца, што гэтую працу маглі б узяць на сябе грамадскія беларускія арганізацыі, а таксама інстытуты студэнцкага самакіравання.

Problemy i perspektywy Szkolnictwa Wyższego dla Białorusinów w Polsce

Słowa kluczowe: edukacja, Białoruś, studia wyższe w Polsce, studenci.

Streszczenie

Polska jest jednym z najbardziej atrakcyjnych krajów do nabywania przez Białorusinów wyższego wykształcenia na poziomie europejskim. W ciągu ostatnich dwóch dekad liczba studentów z Białorusi na uczelniach wyższych wzrosła kilkakrotnie. Czynniki, które spowodowały taką dynamikę, są związane zarówno z okolicznościami gospodarczymi, jak i politycznymi. Nabycie Europejskiego dyplomu ukończenia studiów wyższych jest postrzegane jako kapitał społeczny umożliwiający konkurowanie na europejskim rynku pracy. Po 2020 roku, dodatkowymi przyczynami wyjazdu na studia do Polski były represje władz białoruskich wobec uczestników protestów i unikanie mobilizacji do wojska. Rząd Polski, a także wiele instytucji szkolnictwa wyższego i Fundacji oferuje stypendia i inne wsparcie studentom z Białorusi, zwłaszcza tym, którzy posiadają Kartę Polaka. Kierunki najczęściej wybierane przez białoruskich studentów to: – informatyka i zarządzanie. Najbardziej dotkliwy wśród innych problemów, z jakimi borykają się studenci podczas studiów (adaptacja do stylu życia w innym kraju, dostosowanie się do Regulaminu i tradycji szkoły wyższej itp.), jest problem języka. Pomimo bliskości języka białoruskiego i polskiego, po zamknięciu polskiej szkoły na Białorusi i zakazie nauczania języka polskiego młodzież z Białorusi nie ma możliwości uzyskania odpowiedniego przygotowania językowego przed rozpoczęciem nauki w polskich uczelniach wyższych. W związku z tym istnieje silna potrzeba kursów języka polskiego oraz historii i kultury dla studentów pierwszego roku.

Проблемы і перспектывы вышэйшай адукацыі для беларусаў у Польшчы

Ключавыя словы: Адукацыя, Беларусь, вышэйшая адукацыя, вучоба ў Польшчы, студэнты.

Рэзюмэ

Польшча з'яўляецца адной з найбольш прывабных краін для набыцця беларусамі вышэйшай адукацыі еўрапейскага ўзроўню. За апошнія два дзясяцігоддзі колькасць студэнтаў з Беларусі ў вышэйшых навучальных установах павялічылася ў некалькі разоў. Фактары, якія абумовілі такую дынаміку, звязаныя як з эканамічнымі, так і палітычнымі абставінамі. Набыццё еўрапейскага дыплама аб вышэйшай адукацыі разглядаецца як сацыяльны капітал, які дае магчымасць канкураваць на еўрапейскім рынку працы.

Пасля 2020 г. дадатковымі прычынамі для выезду на вучобу ў Польшчу сталі рэпрэсіі беларускіх уладаў у стасунку да ўдзельнікаў пратэстаў і пазбяганне мабілізацыі ў войска. Польшкі ўрад, а таксама многія вышэйшыя навучальныя ўстановы і фонды прапануюць стыпендыяльную і іншую падтрымку студэнтам з Беларусі, асабліва тым, хто мае карту паляка. Спецыяльнасці, якія найчасцей абіраюць беларускія студэнты: – інфарматыка і менеджмент. Найбольш востра сярод іншых праблем, з якімі сутыкаюцца студэнты ў час вучобы (адаптацыя да ладу жыцця ў іншай краіне, прыстасаванне да рэгламенту і традыцыяў вышэйшай школы і інш.), стаіць праблема мовы. Не гледзячы на блізкасць беларускай і польскай моваў, пасля закрыцця польскай школы ў Беларусі і забароны выкладання польскай мовы моладзь з Беларусі не мае магчымасці атрымаць належную моўную падрыхтоўку перад пачаткам навучання ў польскіх вышэйшых навучальных установах. У сувязі з гэтым існуе моцная патрэба ў курсах польскай мовы, а таксама гісторыі і культуры для студэнтаў-першакурснікаў.

Problems and prospects of higher education for Belarusians in Poland

Keywords: education, Belarus, higher education, study in Poland, students.

Summary

Poland is one of the most attractive countries for Belarusians to acquire European-level higher education. Over the past two decades, the number of students from Belarus in higher education institutions has increased several times. The factors that led to such dynamics are related to both economic and political circumstances. The acquisition of a European Higher Education diploma is considered as a social capital that gives the opportunity to compete in the European labor market. After 2020. Additional reasons for going to study in Poland were the repressions of the Belarusian authorities against the protesters and the avoidance of conscription into the army. The Polish government, as well as many higher education institutions and foundations, offer scholarship and other support to students from Belarus, especially those who have a Polish card. The specialties that Belarusian students most often choose are: – computer science and management. The most acute among other problems faced by students during their studies (adaptation to a lifestyle in another country, adaptation to the rules and traditions of Higher education, etc.) is the problem of language. Despite the proximity of the Belarusian and Polish languages, after the closure of the Polish school in Belarus and the ban on teaching Polish, young people from Belarus do not have the opportunity to receive proper language training before starting their studies at Polish higher educational institutions. In this regard, there is a strong need for Polish language courses, as well as history and culture for first-year students.

Бібліяграфія

1. Castles S., *Migracje we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
2. Matusiak Ł., *Integracja językowo-kulturowa studentów z Białorusi, Rosji i Ukrainy podejmujących studia na polskich uczelniach*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin–Polonia Vol. XXXII, 2, 2019, s. 149–160.
3. Gomółka K., *Polityka Polski wobec studentów, doktorantów i stażystów z państw poradzieckich*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016.
4. Matusiak Ł., *Poczucie tożsamości oraz funkcjonowanie w wymiarze społecznym studentów pochodzących z Białorusi, Ukrainy i Rosji studiujących na polskich uczelniach*. Edukacja międzykulturowa 2018, nr 2 (9), s. 243–255.

5. Neubauer A., *The right to education of immigrant children in the European Union: a documentary analysis* [*Le droit à l'éducation des enfants immigrés dans l'Union Européenne: une analyse documentaire* Bordon. Revista de Pedagogia, 2023 75 (3), pp. 119–134.
6. *Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2022/2023 (wyniki wstępne)*. – Źródło danych GUS.
7. *Cudzoziemcy na uczelniach w Polsce. Raport 2022* <https://radon.nauka.gov.pl/analizy/cudzoziemcy-na-uczelniach-w-polsce-2022>
8. *Как получить образование в Венгрии* – <https://migronium.com/kak-poluchit-obrazovanie-v-vengrii/#close>.
9. *Обучение в Словакии* – <https://allterra.ru/program/slovakia/>
10. *Иммиграция в Словению, обучение* – <https://directslovenia.com/obuchenie;> (доступ 11.05.2024).
11. *Статистический ежегодник 2023. Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2023.*
12. Michno J., *Wybrane aspekty podejmowania edukacji w Polsce przez studentów z Białorusi i Ukrainy* – Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, *Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne*, Tom 11 (1) (2018), s. 318–345.
13. <https://studium.uw.edu.pl/program-im-kalinowskiego>
14. <https://efekty.pl/jak-covid-19-wplynie-studia-w-2020-roku-opinia-wladz-uczelni-badanie-ankietowe/#wp%C5%82yw-pandemii-na-promocj%C4%99-rekrutacji-na-studia>
15. <https://belsat.eu/news/24-08-2023-belarusau-u-polshchy-uzho-ne-men-sh-za-300-tysyach-chalavek-migratsyya-paskorylasya>
16. <https://bolognaby.org/index.php/sobitiya>
17. <https://thinktanks.by/publication/2024/05/06/v-belarusi-sokraschaetsya-kolichestvo-studentov-i-vypusknikov-v-vuzah.html>
18. <https://neg.by/novosti/otkrytj/kak-zhivet-obrazovanie-belarusi>
19. <https://www.belstat.gov.by/upload-belstat/upload-belstat->

THE PROBLEM OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF MIGRANTS IN EUROPE

Tetiana Bondarenko

*Doctor in Pedagogy, Professor,
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy*

Maryna Vasylieva

*Doctor in Pedagogy, Professor,
Vice-Rector of the Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,*

Roman Nesterenko

*Head of the Permanent Working
Group on Internationalization and Project Activities,
Senior Lecturer at the Department of Pedagogy,
Methodology and Management of Education,
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy.*

Since the beginning of Russia's invasion of Ukraine on 24 February 2022, more than 6 million Ukrainians have moved to different European countries. About 6 million Ukrainians are still abroad (according to a study by the Centre for Economic Strategy (CES), based on two waves of opinion polls conducted by the Info Sapiens research agency in November-December 2022 and April-May 2023). According to the study, as of the end of June 2023, 5.6–6.7 million Ukrainians were abroad because of the war. This is 0.3–0.5 million more than at the end of 2022, when the number was 5.3–6.2 million. Between 1.3 million and 3.3 million may stay abroad permanently, depending on the optimistic or pessimistic scenario [<https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/>].

Any forced migration of people causes a number of challenges that should be taken into account in various aspects. Migration under any circumstances involves a series of events that can be difficult for a person, including dramatic changes in living conditions, separation from family and traditional values, and exposure to new social and cultural situations. It is one thing when people prepare for migration and decide to migrate consciously. Forced migration is another matter, when a person did not plan such drastic changes in their life. Especially when such

changes are caused by negative reasons for a person – migration due to persecution, inability to continue staying in a certain country due to natural disasters, war.

Problem statement and identification of unsolved issues

Today, the overwhelming majority of refugees as a result of the military events on the territory of Ukraine are women (the largest share of women aged 35–49 is 18%) and children. People have been forced to leave their homes and their usual living conditions because they cannot live in the current situation: some have destroyed their homes or have moved to the occupied territories, others have lost their jobs or businesses. However, the main reason for forced migration of Ukrainian citizens is the search for salvation for themselves and their children from fear of death or psychological problems (war experiences).

Internal migration for Ukrainian citizens has its own problems, which the country's leadership is trying to solve at all levels (financial assistance, housing, creation of living conditions, etc.). External migration has special problems that need to be addressed.

Presentation of the main material

Changes in the usual environment, conditions, and limitations of opportunities that a person had for living, working (adults) and studying (children and youth) can be divided into several groups. Thus, during forced migration to other countries, a number of problematic issues arise related to: *acculturation* of Ukrainian citizens in the new environment of a country with unknown or little-known culture, traditions, customs; *adaptation* to the new environment (direct communication), which necessitates learning a non-native language, establishing social ties in the new community; *inclusion* in educational and labour activities, etc.

1. The problem of acculturation of Ukrainian migrants in the EU

When migrants move to a new society, acculturation becomes an important aspect of their experience as they navigate and adapt to the customs, values and behaviours of the host culture. Acculturation refers to

the process by which individuals or groups from one culture come into contact with and adopt elements of another culture, resulting in changes in their cultural patterns. When migrants move to a new society, acculturation becomes an important aspect of their experience as they navigate and adapt to the customs, values and behaviours of the host culture. This process is dynamic and can have different outcomes depending on factors such as the migrants' background, the characteristics of the host society and the degree of interaction between the two cultures. Thus, this problem is of a social and psychological nature.

Acculturation (acculturare – from the Latin ad – to and cultura – formation, development) is the process of mutual influence of cultures, the perception by one people of the culture of another people in whole or in part. A distinction should be made between acculturation and assimilation, in which one people completely loses its language and culture when it comes into contact with another, more dominant one. At the same time, acculturation can undoubtedly be the first step towards full assimilation [Acculturation. *Encyclopedia of Christianity Online* <https://referenceworks.brill.com/display/entries/ECO/A33.xml>]. Acculturation has a positive meaning when it is interpreted as “a process of cultural and psychological change involving various forms of mutual adjustment that leads to some long-term psychological and sociocultural adaptations between both groups” (Berry, 2005). At the same time, the principles of intercultural communication remain fundamental to the definition of acculturation, which serve as key factors in the process of understanding a new culture in another environment. Intercultural communication requires flexibility (Ting-Toomey & Chung, 2012), emphasising adaptability to different communication styles. It involves recognising and respecting cultural differences and promoting an unbiased approach (Bennett, 2013). Successful intercultural communication depends on understanding and accepting differences, acknowledging diversity, and building connections through flexible interaction.

The notion of acculturation as a process of acquiring psychological changes by an individual is considered as a mechanism of multicultural socialisation (Danyliuk). Thus, a migrant's adaptation to the social order of life in a foreign country is rapid. Once in a new environment, a person is forced to adapt to new conditions in search of housing, creating conditions for physical existence (financial, material, etc.). While in socialisation, an individual adapts to social conditions of life, in acculturation – to cultural and psychological ones. And this process is complex, slow

and long. In socialisation, adaptation is easy and quick, while in acculturation it may not occur at all. The most appropriate way to distinguish between these processes is to focus on the result. Thus, in the process of socialisation, a personality is formed and it is the result of socialisation; in the process of inculturation, a representative of a certain ethno-cultural community is formed; in the process of acculturation, a representative of a foreign ethno-cultural community is formed or not.

The theoretical framework proposed by John Berry is central to the study of the acculturation phenomenon. Berry's model of acculturation outlines four acculturation strategies that individuals can use to build interaction between their home culture and the host culture. This model provides an understanding of the dynamic processes involved in acculturation, emphasising the interplay between cultural maintenance and contact with the host culture (Berry, 1997):

- *Integration* (individuals actively seek to maintain ties to their home culture while interacting with and adopting the host culture);
- *Assimilation* (individuals adopting this strategy prioritise assimilation into the host culture, often at the expense of maintaining their original cultural practices);
- *Segregation* (individuals consciously maintain their original cultural identity and resist significant interaction with the host culture);
- *Marginalisation* (individuals adopting this strategy may experience a sense of alienation because they do not identify strongly with their cultural roots and do not fully integrate into the host culture).

There is no and cannot be a one-size-fits-all attitude to the chosen strategies on the part of the country from which citizens migrate and the country that receives migrants. Many factors need to be taken into account in terms of recommendations to address the problem of acculturation. Moreover, this problem needs to be regulated at the state, environmental and individual levels.

What is Ukraine's interest? Of course, in the return of citizens after the war, especially young people, to rebuild the country. Decentralisation and community development reforms in the pre-war years created conditions for the development of citizens at the community level (territorial communities). These reforms should be continued and implemented, taking into account the potential of the younger generation of Ukrainians. At

the individual level, each person and family makes the decision to return or stay (subject to the offer from the host country).

For Ukrainian migrants, especially adults, it is important to preserve their own culture and traditions. Those Ukrainian migrants who plan to return to Ukraine, as a rule, care about preserving traditions and raising their children as Ukrainian citizens. In this case, the **integration** strategy is the best, as it provides an opportunity to learn the cultural values of another ethno-cultural community, while preserving their own.

Those Ukrainian migrants who consciously decide to stay in the host country use the assimilation strategy. As a rule, the host country is also interested in **assimilation**. For this purpose, state programmes are developed to encourage the study of the host country's language with attractive conditions, employment, social packages, etc.

Those migrants who consciously choose segregation, and these are usually those who left with their families, pose a problem for the host country. Parents do not help their children to enter a new cultural environment, which means that educational institutions should take more responsibility for organising acculturation activities with children. The environmental level is also important – the use of the potential for organising cultural activities in the place of direct residence of migrants. This can include:

- Invitation and involvement in activities to get acquainted with cultural peculiarities in the communities where they live (organisation of activities during holidays, events that are outstanding for the country and the area, etc;)
- Dissemination of information about historical, cultural features and events in the country of residence.

Migrants should feel that their new country is interested in their acculturation. It is almost impossible to overcome the resistance to the proposed interaction of migrants who consciously choose segregation by using coercive methods. Special state programmes for the acculturation of migrants should be developed.

The most difficult situation is with those migrants who have chosen to be marginalised. The problem of acculturation of those who do not identify themselves strongly with their cultural roots and do not fully integrate into the culture of the country of resettlement is the least studied.

2. The problem of teaching children in educational institutions: problems of communication, interaction, parallel learning

The process of acculturation of children is influenced by various factors and conditions. If children migrate to new countries with their families because their parents are looking for a new job, better living conditions and education, parents can prepare their children for the move. This can be done by introducing children to the language and culture of the new country, as well as other emotional and psychological preparations for change. In cases where it is not possible to prepare for the move in advance, the stress level of both children and their relatives is higher. In the case of forced displacement, which occurred spontaneously and was accompanied by not the best events in the child's life, the problems are complex. The process of socio-cultural adaptation of refugee children is influenced by their social and emotional state, which is reflected in their ability to adapt, be resourceful, respect others, cooperate well with others, and take personal and collective responsibility (OECD, 2021).

Acculturation of schoolchildren is divided into the following types:

- educational adaptation – adaptation to the specifics, content, conditions and organisation of the educational process, development of independent learning skills;
- socio-psychological adaptation – adaptation to interaction with adults and peers whom they have recently met and do not know how much time they will spend with them, i.e. psychological safety (Korpach, Sydoruk, 2018).

Factors that may affect the integration of Ukrainian war refugees:

1. unfamiliarity with the new language as an educational and state language;
2. living in a single-parent family (e.g., grandparents and grandson, mother and child only) or unaccompanied;
3. limited economic capital (loss of income, relocation costs, etc.);
4. limited social capital;
5. psychological problems (anxiety due to the war, fear for loved ones, possible trauma from active hostilities, flight, etc.)

6. other characteristics that are common to the entire population (for example, special educational needs, etc.).

Children face the problem of compulsory education in a new country, while, as a rule, they do not know the language and there are no teaching materials in the language they are familiar with.

In addition, children of migrants usually continue to study in Ukrainian schools. This means a double academic load for the child. The hope of returning to Ukraine leads to the need to continue studying at a Ukrainian school. But, in addition, it is important for a child to maintain contact with his or her educational environment, which is native to the child.

Psychological problems create barriers and obstacles to communication and interaction in a new educational environment for the child, which requires increased attention from psychologists, teachers, and parents.

Conclusions from this study and prospects for further research in this area

Problem: Children in the educational environment of the host country need psychological and pedagogical support.

Solution to the problem of educational adaptation:

- introducing the position of “teacher’s assistant”, preferably from among Ukrainian teachers, which would ensure a quick response to individual problems that may arise in a child, and would help in communicating with children and their parents. At the same time, this requires the opening of courses at universities to train Ukrainian certified teachers who would perform the following main tasks: familiarisation with the host country’s education system and its peculiarities, and teaching the language of the host country. This would also solve the problem of employment of migrants, at least in the education sector;
- developing methodological support for Ukrainian schoolchildren to help them in the educational process. This requires additional programmes designed to attract specialists to study and compare the didactic foundations of the Ukrainian educational system and the educational system of the host country. But this is really very important, given the fact that the vast majority of Ukrainian students continue to study in Ukrainian schools in parallel;

- organising joint extracurricular activities for Ukrainian and local students that would introduce them to the history and traditions of Ukraine, and reveal possible commonalities in history and culture. This would allow for better communication and interpersonal interaction between children, which is the basis for acculturation.

THE PROBLEM OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF MIGRANTS IN EUROPE

Keywords: forced migration, acculturation, adaptation, Ukrainians, war.

Abstract

The article discusses the problems of internal and external migration of Ukrainians since the beginning of the Russian invasion of Ukraine on 24.02.2022, describes a number of challenges faced by women and children in the context of forced migration. The article also addresses a number of problematic issues related to: acculturation of Ukrainian citizens in a new environment of a country with unknown or little-known culture, traditions, customs and its components: integration, assimilation, segregation, marginalisation; adaptation to a new environment (direct communication), which necessitates learning a non-native language, establishing social ties in a new community; inclusion in educational and labour activities.

References

1. Berry J.W., 1997. "Lead Article Immigration, Acculturation, And Adaptation." *Applied Psychology: An International Review* 46 (1): 5–68. doi:10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.
2. Berry J.W., 2005. "Acculturation: Living successfully in two cultures". *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6): 697–712. doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.07.013.
3. Bennett M.J., 2013. "Basic concepts of intercultural communication: paradigms principles & practice: selected readings" (Second). Intercultural Press A Nicholas Brealey Pub. Company.
4. Korpach N. and SydorukI., 2018. "Sotsialna Robota Z Doslidzhennia Stanu Adaptatsii Ditei Vnutrishno Peremishchenykh Osib Do Novoho

- Sotsialnoho Seredovyshcha*". Pedagogichnyi Chasopys Volyn 1, no. 8 (2018): 133–139. doi:<https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/14189>.
5. OECD. 2021. *Beyond Academic Learning: First Results From The Survey Of Social And Emotional Skills*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/92a11084-en>.
 6. Ting-Toomey S. & Chung L.C., 2012. "*Understanding intercultural communication*" (2nd ed.). Oxford University Press.
 7. Данилюк І.В., Курапов А.О., «Культурна соціалізація»: акультурація як механізм мультикультурної соціалізації. Актуальні проблеми психології. Том І. Випуск 48. С. 46–52.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА МІГРАЦІЙНУ ПРИВАБЛИВІСТЬ

Ліліана Гораль Liliana Horal

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, обліку та оподаткування
e-mail: liliana.goral@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6066-5619>*

Уляна Андрусів Uliana Andrusiv

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку
e-mail: andrusivu@ukr.net
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1793-0936>
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
76019, Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15*

Вступ

Сучасні динамічні умови глобального економічного середовища вимагають від країн та регіонів побудови та реалізації дієвої гео-економічної стратегії, невід'ємною частиною якої стає управління людськими ресурсами та їх міграцією. Сьогодні міграція набуває все більшого поширення, водночас зростає і вимушена міграція. Причинами цього є економічні та соціальні проблеми, загострення військово-політичних конфліктів, ситуації навколо Covid 19, кліматичні зміни. Соціально-економічне значення міграції виявляється у сприянні подоланню бідності населення – сума грошових переказів мігрантів у країни їх походження щорічно зростає, а переважна їх частина спрямовується в країни з низькими та середніми доходами.

Міграцію населення зумовлюють, перш за все, економічні та соціальні причини. Серед них найвагомішою при оцінці привабливості країн є регіональні ринки праці. Саме вони формують напрями міграційних потоків та є своєрідними регуляторами інтенсивності територіальних переміщень. Тому, досліджуючи міграційні процеси, доцільно дослідити фактори, які мають найбільш значущий вплив на міграційну привабливість.

Огляд літератури

Ключові наукові розробки в сфері вивчення процесів міграції людських ресурсів представлені багатьма науковими працями, зокрема: Savoskul (2015) запропонував концепцію територіальних міграційних систем, в якій розглядає міжнародні міграції населення як складне явище конкретних регіональних, соціальних та часових вимірів із специфічними тенденціями розвитку. Grzegorzczuk (2013) довів, що соціально-просторовий аспект міст в епоху глобалізації набув нового виміру. Potudanskaya et al (2018) обґрунтували сфери регулювання трудової міграції, суть яких полягає у забезпеченні гідного рівня життя населення в регіоні та у створенні відповідної міграційної інфраструктури.

Nizamutdinov & Malaev (2018) розглядають міграцію через три основні параметри: фінанси, виробництво та соціальну сферу. На їх основі формують фактори прямої та непрямой дії на міграційну привабливість регіону. Lee (2016) пропонує розглядати міграційну привабливість через призму концепції сталого розвитку, оскільки зростає міжнародна конкуренція у різних сферах, зокрема: туризм (Kinash et al., 2019) виробництво (Cherchata et al., 2020), освіта. Luzina & Ignatova (2016) запропонували модель оцінки привабливості робочих місць на основі об'єктивних показників розвитку регіонів та визначили основні причини неефективного використання трудових ресурсів. Fajfrova et al (2016) у своєму дослідженні пропонують різні варіанти зменшення міграційних потоків. Однією із пропозицій є «процес масової міграції» (ММР), консервативну систему частинок на INZd.

Drobne (2014) дослідив міграційні процеси в Словенії та дійшов висновку, що економічний спад країни є каталізатором міграції, чим бідніше населення тим вища міграція людських ресурсів із цієї країни. Bertoli et al (2013) говорять, що міграція залежить не лише від їх відносної привабливості, але й від альтернативних напрямків. Drobne & Vogataj (2013) довели, що чим вищий індекс старіння населення, тим вищий індекс міграційної привабливості країни. Dotti et al (2013) говорять, що університети є джерелом селективних міграційних процесів і, можливо, різних напрямків розвитку, розширюючи можливості економічно динамічних регіонів залучати яскравих людей з відстаючих регіонів. KurushinaV & Druzhinina (2016) запропонували розглядати міграцію за допомогою моделювання

коефіцієнта зростання міграції та оцінити зміни пріоритетів серед мігрантів відповідно до концепцій економічного, сталого та інклюзивного розвитку. Šabelková et al (2015) провели аналіз взаємозв'язку між задоволеністю роботою, соціально-демографічними характеристиками працівників та відносинами на робочому місці на прикладі Чеської Республіки. Zamyatina et al (2019) доводять, що міграційне явище Білгорода є результатом ряду факторів, включаючи близькість України до північних мігрантів з родичів у цій країні, високий рівень благоустрою міста в самому місті, програми субсидованої купівлі будинків тощо.

Andrusiv et al (2020) у своїй праці говорять, що чим вищий рівень розвитку регіону тим він є привабливішим для мігрантів. Ievdokymov et al (2020) стверджують, що успішне та ефективне управління трудовими ресурсами можливе лише у випадку, коли об'єкти управління підлягають вимірюванню, тобто підлягають не тільки якісній, але і кількісній оцінці. Однак Євдокимов та ін (2018) додають, що прийняття концепції кругової економіки може мати значний вплив на систему управління людськими ресурсами. Shymanska et al (2017) у своїй праці сформуvalи основні економічні фактори міграції з України, до яких віднесли: високий рівень корупції в країні, високе безробіття, корумпована та неефективна система судового захисту, високий рівень інфляції, високий рівень оподаткування трудових доходів та низька заробітна плата.

Не зважаючи на велику кількість науковців, які займалися дослідженням питань міграції, міграційної привабливості однозначної гіпотези немає, тому питання моделі міграційної привабливості є актуальним.

Метою статті є дослідження факторів, що впливають на міграційні процеси в Україні та побудова моделі міграційної привабливості.

Результати

В умовах динамічності глобального економічного середовища проблеми міжнародної міграції людських ресурсів є актуальними та ставляться на порядок денний світової спільноти, адже мобільність людських ресурсів впливає на стан соціально-економічного розвитку населення, екологічного добробуту територій, політичну стабільність.

Для більш детального аналізу сформуємо показники за групами факторів, які, на нашу думку, мають найбільш значущий вплив на міграційну привабливість:

- за групами економічних факторів;
- за групами соціо-демографічних факторів;
- за групами політико-безпекових факторів;
- за групами мовно-культурних факторів;
- за групами еколого-природничих факторів.

Для більш детального аналізу сформуємо групи факторів та їх показників у таблиці 1.

Таблиця 1. Групи факторів та їх показників для формування моделі міграційної привабливості

Фактори	Показники
D_E – економічні фактори міграційної привабливості	$K_n : K_{р\dot{и}б}$ – рівень безробіття (E1.1), $K_{спрс}$ – структура попиту на робочу силу (E1.2), $K_{роп}$ – рівень оплати праці (E1.3), $K_{рогд}$ – рівень оподаткування трудових доходів (E1.4); $K_{вб} : K_{лвзб}$ – показники легкості відкриття та закриття бізнесу (E2.1), $K_{рогд}$ – рівень оподаткування підприємницьких доходів (E2.2); $K_{зм} : K_{рі}$ – рівень інфляції (E3.1), $K_{іфаз}$ – показник існуючих форм збереження заощаджень (E3.2), $K_{нбс}$ – показник надійності банківської системи (E3.3), $K_{ром}$ – показник рівня оподаткування майна (E3.4); $K_{ін} : K_{дзз}$ – показник доступу до засобів зв'язку (E4.1), $K_{рктс}$ – показник розвиненості та різноманітності каналів транспортного сполучення (E4.2), $K_{ршг}$ – показник розвитку шляхового господарства (E4.3); $K_{зеп} : K_{сзтп}$ – показник системи захисту трудових прав (E5.1), $K_{сзпа}$ – системи захисту прав акціонерів (E5.2), $K_{сорпо}$ – показник системи оскарження рішень податкових органів (E5.3).

<p>D_s – соціо-демографічні фактори міграційної привабливості</p>	<p>K_d: $K_{шрн}$ – показник щільності розміщення населення (S1.1), $K_{свсн}$ – показник статево-вікового складу населення (S1.2); $K_{дсб}$: $K_{рсс}$ – показник розвитку системи соціального страхування (S2.1), $K_{рсо}$ – показник розвитку системи освіти (S2.2), $K_{рсоз}$ – показник розвитку системи охорони здоров'я (S2.3); $K_{здп}$: $K_{зсплі}$ – показник системи захисту прав людей з інвалідністю (S3.1), $K_{звгд}$ – детермінант системи захисту від гендерної дискримінації (S3.2), $K_{зпс}$ – показник системи захисту прав споживачів (S3.3).</p>
<p>D_p – політико-безпековий показник міграційної привабливості</p>	<p>$K_{пi}$ – політико-ідеологічні детермінанти (включає $K_{прк}$ – політичний режим в країні (P1.1), $K_{ркк}$ – рівень корупції в країні (P1.2), $K_{рпн}$ – наявність політичних рухів, які передбачають нетерпимість до окремих категорій населення (P1.3)); $K_{вб}$ – військово-безпекові детермінанти (включає $K_{з-кпс}$ – участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави (P2.1), $K_{всзс}$ – вимоги обов'язкової служби у збройних силах (P2.2)); $K_{зпс}$ – показник захисту громадянських прав і свобод (включає $K_{сзз}$ – система захисту від терористичних загроз (P3.1), $K_{зп-пм}$ – система захисту від переслідування за політичними мотивами (P3.2), $K_{сз}$ – система судового захисту (P3.3)).</p>
<p>D_L – мовно-культурні фактори міграційної привабливості</p>	<p>$K_{ме}$ – показник мовно-етнічні (L1); $K_{рк}$ – показник релігійно-культурні (L2); $K_{зпс}$ – показник захисту громадянських прав і свобод (L3)</p>
<p>D_N – еколого-природничі фактори міграційної привабливості</p>	<p>$K_{пк}$: $K_{пкy}$ – природні та кліматичні умови (N1.1), $K_{екп}$ – ризики екстремальних кліматичних подій (N1.2); K_e: $K_{сзнс}$ – ступінь забруднення навколишнього середовища (N2.1), $K_{дчвх}$ – доступ до чистої питної води та екологічно чистих продуктів харчування (N2.2); $K_{зекп}$: $K_{зпбнс}$ – захист прав на безпечне навколишнє середовище (N3.1), $K_{свзнс}$ – система відповідальності за забруднення навколишнього середовища (N3.2).</p>

Розглянемо детальніше вплив кожної групи факторів на результуючий показник:

- моделювання впливу економічних детермінантів на показник міграційної привабливості. В загальному вигляді модель впливу економічних детермінантів на показник міграційної привабливості вважаємо за доцільне представити в наступному формалізованому вигляді:

$$\left\{ \begin{array}{l} D_E = \alpha_1 \times K_{\Pi} + \alpha_2 \times K_{\text{вб}} + \alpha_3 \times K_{\text{зм}} + \alpha_4 \times K_{\text{ін}} + \alpha_5 \times K_{\text{зеп}} \\ \quad K_{\Pi} \langle K_{\text{рб}}, K_{\text{спрс}}, K_{\text{роп}}, K_{\text{ротд}} \rangle \\ \quad K_{\text{вб}} \langle K_{\text{лвзб}}, K_{\text{ропд}} \rangle \\ \quad K_{\text{зм}} \langle K_{\text{рі}}, K_{\text{іфзз}}, K_{\text{нбс}}, K_{\text{ром}} \rangle \\ \quad K_{\text{ін}} \langle K_{\text{дзз}}, K_{\text{ррктс}}, K_{\text{ршг}} \rangle \\ \quad K_{\text{зеп}} \langle K_{\text{сзтп}}, K_{\text{сзна}}, K_{\text{сорпо}} \rangle \\ \quad \text{при цьому:} \\ \quad \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 + \alpha_4 + \alpha_5 = 1 \end{array} \right. \quad (1)$$

де D_E – економічні детермінанти міграційної привабливості;

K_{Π} – детермінанти працевлаштування; $K_{\text{вб}}$ – детермінанти ведення бізнесу;

$K_{\text{зм}}$ – детермінанти збереження майна, $K_{\text{ін}}$ – детермінанти інфраструктурних умов, $K_{\text{зеп}}$ – детермінанти захисту економічних прав.

- моделювання впливу соціо-демографічних детермінантів на показник міграційної привабливості. Соціо-демографічні показники мають не менш важливе значення, ніж економічні, адже висвітлюють характер взаємовідносин у суспільстві та доступу населення до суспільних благ, що багато в чому і визначає рівень життя. В загальному вигляді модель впливу соціо-демографічних детермінантів на показник міграційної привабливості вважаємо за доцільне представити в наступному формалізованому вигляді:

$$\left\{ \begin{array}{l} D_s = \alpha_1 \times K_{\text{д}} + \alpha_2 \times K_{\text{дсб}} + \alpha_3 \times K_{\text{зсдп}} \\ \quad K_{\text{д}} \langle K_{\text{щрн}}, K_{\text{свсн}} \rangle \\ \quad K_{\text{дсб}} \langle K_{\text{рссс}}, K_{\text{рсо}}, K_{\text{рсоз}} \rangle \\ \quad K_{\text{зсдп}} \langle K_{\text{зплі}}, K_{\text{згд}}, K_{\text{кятп}} \rangle \\ \quad \text{при цьому:} \\ \quad \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 1 \end{array} \right. \quad (2)$$

де D_s – соціо-демографічний показник міграційної привабливості;

$K_{\text{д}}$ – демографічні детермінанти; $K_{\text{дсб}}$ – детермінанти доступу до суспільних благ;

$K_{\text{зсдп}}$ – детермінанти системи захисту соціо-демографічних прав.

- моделювання впливу політико-безпекових детермінантів на показник міграційної привабливості. У базовому формулюванні рекомендована модель оцінки міграційної привабливості

на основі політико-безпекових детермінантів враховує і відповідні фактори середовища країни, і інституційні фактори та має вигляд:

$$\left\{ \begin{array}{l} D_p = \alpha_1 \times K_{\text{пі}} + \alpha_2 \times K_{\text{вб}} + \alpha_3 \times K_{\text{згпс}} \\ \quad K_{\text{пі}} \langle K_{\text{прк}}, K_{\text{ррк}}, K_{\text{рпн}} \rangle \\ \quad K_{\text{вб}} \langle K_{\text{зкпс}}, K_{\text{восзс}} \rangle \\ \quad K_{\text{згпс}} \langle K_{\text{сзтз}}, K_{\text{зпшм}}, K_{\text{сез}} \rangle \\ \quad \text{при цьому :} \\ \quad \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 1 \end{array} \right. \quad (3)$$

де D_p – політико-безпековий показник міграційної привабливості.

- моделювання впливу мовно-культурних детермінантів на показник міграційної привабливості. Параметризувати вплив мовно-культурних детермінантів складніше у зв'язку з їх певною суб'єктивністю. Проте, в даному разі пропонуємо використувати підхід не стільки близькості культурного середовища для мігранта, скільки існування такого інституційного середовища, яке виключає дискримінацію за етнічними, расовими, культурними, релігійними та іншими ознаками, підтримує мультикультуралізм та забезпечує підтримку самоідентифікації індивідів. Такий підхід обумовив і підбір відповідних інформаційних джерел для розрахунку показників. В загальному вигляді модель впливу мовно-культурних детермінантів на показник міграційної привабливості вважаємо за доцільне представити в наступному формалізованому вигляді:

$$\left\{ \begin{array}{l} D_L = \alpha_1 \times K_{\text{ме}} + \alpha_2 \times K_{\text{рк}} + \alpha_3 \times K_{\text{згпс}} \\ \quad \text{при цьому :} \\ \quad \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 1 \end{array} \right. \quad (4)$$

де D_L – мовно-культурний показник міграційної привабливості.

- моделювання впливу еколого-природничих детермінантів на показник міграційної привабливості. Еколого-природничі фактори є також складно вимірюваними, виходячи з унікальності природно-кліматичних умов кожної країни, її ресурсного потенціалу. В загальному вигляді модель впливу еколого-природничих детермінантів на показник міграційної

привабливості вважаємо за доцільне представити в наступному формалізованому вигляді:

$$\left\{ \begin{array}{l} D_N = \alpha_1 \times K_{\text{пк}} + \alpha_2 \times K_e + \alpha_3 \times K_{\text{зекп}} \\ K_{\text{пк}} \langle K_{\text{пкк}}, K_{\text{екп}} \rangle \\ K_e \langle K_{\text{сзнс}}, K_{\text{дчвх}} \rangle \\ K_{\text{зекп}} \langle K_{\text{зпбнс}}, K_{\text{свзнс}} \rangle \\ \text{при цьому:} \\ \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 1 \end{array} \right. \quad (5)$$

де D_N – еколого-природничий показник міграційної привабливості;
 $K_{\text{пк}}$ – детермінанти природно-кліматичні;
 K_e – детермінанти екологічні;
 $K_{\text{зекп}}$ – детермінанти захисту екологічних прав.

При цьому, враховуючи доцільність виміру впливу кожної групи показників формування міграційного мотиву на міграційну привабливість, нами обґрунтовано та побудовано модель інтегрального показника, який є як середньозважена сума синтетичних показників, агрегованих за групами економічних (E), соціо-демографічних (S), політико-безпекових (P), мовно-культурних (L) та еколого-природничих (N) нормалізованих показників, що демонструють детермінанти формування міграційного мотиву

Таким чином, у найбільш узагальненому представленні модель міграційної привабливості має суми синтетичних показників, агрегованих за групами детермінантів (формула 6):

$$I_{\text{migr}} = \gamma_1 D_E + \gamma_2 D_S + \gamma_3 D_P + \gamma_4 D_L + \gamma_5 D_N \quad (6)$$

де D_E, D_S, D_P, D_L, D_N – показники міграційної привабливості за групами економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих детермінантів, відповідно;

γ – ваговий коефіцієнт групи детермінантів.

Розрахунок D_E, D_S, D_P, D_L, D_N пропонуємо провести за наступними формулами:

$$D_E = \sum_{i=1}^5 \alpha_i K_{E_k} \quad D_S = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{S_k} \quad D_P = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{P_k} \quad (7)$$

$$D_L = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{L_k} \quad D_N = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{N_k} \quad (8)$$

де i – кількість підгруп детермінантів у групі (5 – для економічних, 3 – для інших груп);

k – кількість детермінантів у підгрупі, α – ваговий коефіцієнт підгрупи детермінантів; K_E, K_S, K_P, K_L, K_N – показники міграційної привабливості визначені за підгрупами вказаних вище груп детермінантів.

Таким чином, сформовано у загальному вигляді економіко-математичну модель оцінки міграційної привабливості та конкретизовано у вигляді лінійних рівнянь складові цієї моделі, з визначенням інформаційної бази їх розрахунку. Для врахування особистої важливості окремих визначених для дослідження детермінантів в модель доцільно ввести поправочні коефіцієнти, значення яких доцільно визначати шляхом застосування методики експертного опитування. Зокрема, слід винести для опитування експертів питання бальної оцінки важливості детермінантів на формування особистих міграційних мотивів. При цьому необхідно встановити не тільки міру впливу кожної групи детермінантів на результуючий показник, але й кожної підгрупи на групу та кожного детермінанту на підгрупу. Тому пропонується обчислювати вагові коефіцієнти з використанням наступних формул:

1. Вагові коефіцієнти кожного детермінанту:

$$\beta_j = \frac{\sum_{i=1}^n Bal_i}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^p Bal_{ij}}, \quad (9)$$

де n – кількість опитаних;

p – кількість детермінантів у підгрупі;

Bal_i – кількість балів, надана кожному детермінату i -тим опитаним;

Bal_{ij} – кількість балів в i -го опитаного для j -го детермінанту.

2. Вагові коефіцієнти кожної підгрупи детермінантів:

$$\alpha_l = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^p Bal_{ij}}{\sum_{l=1}^m \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^p Bal_{ijl}} \quad (10)$$

де m – кількість підгруп детермінантів в одній групі детермінантів;
 Bal_{ij} – кількість балів в i -го опитаного для j -го детермінанту під-групи детермінантів l .

3. Вагові коефіцієнти груп детермінантів:

$$\gamma_l = \frac{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n \sum_{k=1}^p Bal_{ijk}}{P}, \quad (11)$$

де P – сума всіх бальних оцінок всіх детермінантів.

Таким чином, формалізація показника міграційної привабливості за обґрунтованою та розробленою моделлю є адаптивною з точки зору можливості розширення панелі використовуваних показників, а також вибору бази для розрахунку вагових коефіцієнтів. Зокрема, вважаємо, що дана економіко-математична модель може бути застосована до визначення міграційної привабливості країн для окремих статево-вікових та освітньо-професійних груп мігрантів, а застосування методу опитування дозволяє виокремити ці групи у вибірки, використовуючи для відбору і інші показники.

В цілому, при аналізі важливості детермінантів для формування міграційних мотивів використовувався ряд показників для оцінки важливості (градації) кожного детермінанту:

- середня величина оцінки детермінанта у балах;
 - середній ранг для кожного детермінанту;
 - частота максимально можливих оцінок (100 балів), які надані експертами кожному детермінанту;
 - середня вага кожного детермінанту (нормалізована оцінка).
- Розглянемо детальніше вказані показники:

1. Середня величина оцінки детермінанту у балах. При формулу надану Б.Є. Грабовецьким трансформовано:

$$M_j = \sum_{l=1}^5 \delta_l \times \frac{\sum_{i=1}^m C_{ij}}{m_j} \quad (12)$$

$$\delta_l = \frac{k_l \times \omega_{il}}{\sum_{l=1}^5 k_l \times \omega_{il}}, \quad (13)$$

де k_l – кількість експертів у l -ій групі; ω_{il} – коефіцієнт обізнаності j -го експерта у l -ій групі; δ_l – коефіцієнт вагомості l -ої групи.

Зокрема, даний показник (M_j) визначається як середня зважена від масиву оцінок експертами j -го детермінанту та може приймати значення від 0 до 100, виходячи з індивідуальної оцінки експертами важливості детермінанту для формування їх особистих міграційних мотивів. У зв'язку з цим, важливість детермінанту тим вища, чим більше значення M_j . За даним показником встановлено детермінанти, які характеризуються найвищою середньою величиною оцінки. До них відносяться: низький та/або незадовільний рівень оплати праці (77,50); високий рівень корупції в країні (75,33); корумпована та/або неефективна система судового захисту (73,15); участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави (70,43); високий рівень безробіття (70,33).

2. Середній ранг для кожного детермінанту. Даний показник розраховано на основі показника суми рангів j -го детермінанту за формулою:

$$\overline{S}_j = \sum_{l=1}^5 \delta_l \times \frac{\sum_{i=1}^m C_{ij}}{m_j} = \sum_{l=1}^5 \delta_l \times \frac{S_j}{m} \quad (14)$$

Зокрема, за результатами розрахунку даного показника обрано детермінанти, які характеризуються найменшими значеннями. До них відносяться: низький та/або незадовільний рівень оплати праці (10,0); високий рівень корупції в країні (10,8); корумпована та/або неефективна система судового захисту (10,9); високий рівень безробіття (12,6); участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави (12,7).

3. Частота максимально можливих оцінок (100 балів), які надані експертами кожному детермінанту. Такий показник розраховується за формулою:

$$K_{100j} = \sum_{l=1}^5 \delta_l \times \frac{m_{100j}}{m_j} \quad (15)$$

За результатами оцінки даного показника встановлено детермінанти, яким експерти надали найбільшу кількість максимально можливих оцінок (100 балів): високий рівень корупції в країні (0,5043); низький та/або незадовільний рівень оплати праці (0,5000); корумпована та/або неефективна система судового захисту (0,4739); участь держави у збройних конфліктах та постконфліктний стан території держави (0,4739); існування терористичних загроз та/або низький рівень захисту від них (0,3609). При цьому показник частоти надання максимально можливих оцінок, за словами Грабовецького (2010), «відноситься до додаткових показників оцінки відносної важливості факторів і характеризує його з точки зору кількості поставлених йому максимальних оцінок у 100 балів. Перевагу тому чи іншому фактору слід віддавати, в першу чергу, в залежності від середніх величин рангу чи балів. І тільки при різних умовах фактор можна вважати найважливішим за максимального значення K_{100j} ».

4. Грабовецький (2010) на додаток до абсолютних та середніх величин, пропонує обчислювати відносну важливість детермінантів, наприклад, показника середньої ваги. Враховуючи вищезазначене, середня вага кожного детермінанту (нормалізована оцінка) розраховується за трансформованою нами формулою:

$$W_j = \sum_{l=1}^5 \delta_l \times \frac{\sum_{i=1}^m W_{ij}}{\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m W_{ij}}; \quad W_{ij} = \frac{C_{ij}}{\sum_{j=1}^n C_{ij}}, \quad (16)$$

де W_{ij} – вага (нормалізована оцінка), надана i -м експертом j -му детермінанту; W_j – загальна вага, надана експертами j -му детермінанту.

За результатами визначення нормалізованої оцінки складено матрицю відносного значення показників. Це дало можливість виділити

переважаючі показників, вплив яких на формування міграційних мотивів визначено як найсуттєвіший.

Таблиця 2 – Зведені результати агрегованих експертних оцінок важливості показників формування міграційних мотивів

Шифр показника	Середнє арифметичне значення оцінки значимості показника (\bar{M}_j)	Середній ранг показника (\bar{S}_j)	Частота максимально можливих оцінок (K_{100j})	Середня вага (нормалізована оцінка) (W_j)
1	2	3	4	5
E1.3	77,50	10,0	0,5000	0,04250
P1.2	75,33	10,8	0,5043	0,04025
E1.1	70,33	12,6	0,3261	0,03865
P3.3	73,15	10,9	0,4739	0,03676
P2.1	70,43	12,7	0,4739	0,03633
E2.1	64,02	13,1	0,2652	0,03259
E1.4	62,83	14,3	0,2478	0,03251
E2.2	60,98	15,4	0,2565	0,03185
N3.1	62,50	14,8	0,3174	0,03133
E3.1	58,70	16,5	0,2043	0,03058
N3.2	61,74	14,9	0,2826	0,02965
S2.3	59,24	15,7	0,2348	0,02869
P3.1	60,98	15,6	0,3609	0,02842
E1.2	51,30	19,3	0,1565	0,02808
S3.3	58,80	16,2	0,2826	0,02778
E4.3	54,78	17,2	0,1826	0,02632
E3.4	52,72	18,6	0,1174	0,02605
P1.3	55,11	17,3	0,2087	0,02515
E3.2	52,61	18,1	0,1913	0,02502
E3.3	51,20	18,5	0,1870	0,02479
S2.2	49,13	19,6	0,1348	0,02351
P1.1	50,43	19,2	0,1565	0,02316
E5.3	49,24	19,2	0,1609	0,02207

P3.2	46,74	20,3	0,1739	0,02076
S3.1	45,54	22,1	0,1435	0,02053
P2.2	46,41	21,2	0,2130	0,02024
S2.1	43,26	23,1	0,1087	0,01925
L2	45,33	21,7	0,2174	0,01881
N1.1	41,63	23,0	0,1174	0,01768
E5.1	39,78	23,7	0,0957	0,01761
E5.2	40,43	23,8	0,0870	0,01733
S1.2	36,74	24,2	0,0609	0,01714
S3.2	38,48	23,8	0,0652	0,01691
E4.2	38,15	24,0	0,1000	0,01662
N2.2	37,61	24,0	0,1391	0,01659
L3	40,98	23,6	0,1870	0,01621
L1	39,78	24,4	0,1870	0,01597
N2.1	35,76	25,9	0,0826	0,01528
E4.1	32,93	25,4	0,1000	0,01442
N1.2	32,72	26,5	0,1043	0,01353
S1.1	29,35	27,4	0,0696	0,01308

Виходячи з даних таблиці 2, де узагальнено індивідуальні експертні оцінки важливості показників для формування міграційних мотивів, визначено показники, які відрізняються найвищим показником середньої ваги:

- низький та/або незадовільний рівень оплати праці (E1.3);
- високий рівень корупції в країні (P1.2);
- високий рівень безробіття (E1.1);
- корумпована та/або неефективна система судового захисту (P3.3);
- існування терористичних загроз та/або низький рівень захисту від них (P2.1).

До інших показників, які входять у 25% найважливіших (за основу брали показник верхнього квантилю), відносяться:

- легкість відкриття та закриття бізнесу (E2.1);
- рівень оподаткування трудових доходів (E1.4);

- рівень оподаткування підприємницьких доходів (E2.2);
- захист прав на безпечне навколишнє середовище (N3.1);
- рівень інфляції (E3.1);
- система відповідальності за забруднення навколишнього середовища (N3.2).

Висновки

Сформовано групу факторів в розрізі економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих показників, що демонструють показники формування міграційного мотиву. Розглянуто вплив кожної групи показників на результуючий показник та продемонстровано його. Розроблену модель оцінки міграційної привабливості країни на основі визначених факторів. У даному випадку на противагу до приведеної вище економіко-математичної моделі, результуючим показником є кількість мігрантів з країни, для прогнозування якої по суті і призначений інтегральний показник міграційної привабливості.

Результати дослідження дозволяють говорити про доцільність імплементації вказаної моделі у методики дослідження рівня міграційної привабливості для органів державної влади, використання її при здійсненні аналітичних досліджень міжнародними та регіональними організаціями, а також неурядовими громадськими організаціями з метою рейтингування країн світу за рівнем міграційної привабливості та в контексті формування у них факторів «притягування-виштовхування», які визначають вектори міграційних потоків.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА МІГРАЦІЙНУ ПРИВАБЛИВІСТЬ

Ключові слова: фактори, міграція, міграційні процеси, міграційна привабливість.

Анотація

Сформоване авторське бачення переліку факторів, які слід ввести в економіко-математичну модель міграційної привабливості. Фактори

сформовані за показниками формування міграційного мотиву, а саме: економічними, соціо-демографічними, політико-безпековими, мовно-культурними та еколого-природними. Запропоновано математичну модель оцінки міграційної привабливості для забезпечення можливості прогнозування майбутніх міграційних потоків. З'ясовано, що, чим вище рівень міграційної привабливості країни, тим слабшим є міграційний мотив індивіда. Виходячи з характеру взаємозв'язку між міграційними мотивами та міграційною привабливістю, сформовано специфікацію емпіричних даних для розрахунку міграційної привабливості та охарактеризовано вплив детермінантів на результуючий показник. Обрано для параметризації міграційної привабливості лінійну модель. При цьому, враховуючи доцільність виміру впливу кожної групи показників формування міграційного мотиву на міграційну привабливість, нами обґрунтовано та побудовано модель інтегрального показника, який є як середньозважена сума синтетичних показників, агрегованих за групами економічних (E), соціо-демографічних (S), політико-безпекових (P), мовно-культурних (L) та еколого-природничих (N) нормалізованих показників, що демонструють показники формування міграційного мотиву.

STUDYING FACTORS THAT INFLUENCE MIGRATION ATTRACTIVENESS

Liliana Horal

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation

e-mail: liliana.goral@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6066-5619>

Uliana Andrusiv

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Tourism, Recreation and Regional Development

e-mail: andrusivu@ukr.net

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1793-0936>

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

76019, Ivano-Frankivsk, 15 Karpatska Street

Keywords: factors, migration, migration processes, migration attractiveness.

Abstract

The author emphasizes the relevance of the issues surrounding the international migration of human resources within the dynamic global economic environment. Additionally, the author considers the impact on the socio-economic development of the population, the environmental well-being of territories, and political stability. Based on this, the author's vision of the list of factors as indicators for forming migration motives is formed. The economic and mathematical model of migration attractiveness should include such factors as: economic, socio-demographic, political and security, linguistic and cultural, and environmental and natural. A mathematical model for assessing migration attractiveness is proposed to enable forecasting future migration flows. It is found that the higher the level of migration attractiveness of a country, the weaker the migration motive of an individual. Considering the nature of the relationship between migration motives and migration attractiveness, the specification of empirical data for calculating migration attractiveness has been developed. Furthermore, the influence of determinants on the resulting indicator has been characterized. A linear model was chosen to parameterize migration attractiveness. At the same time, considering the expediency of measuring each group of indicators' impact on forming migration motives to assess migration attractiveness, we have substantiated and built a model of an integral indicator. It is a weighted average of synthetic indicators aggregated by groups: economic (E), socio-demographic (S), political and security (P), linguistic and cultural (L), and environmental and natural (N) normalized. They demonstrate formation indicators of the migration motive.

Keywords: factors, migration, migration processes, migration attractiveness.

References

1. Andrusiv U., Kinash I., Cherchata A., Polyanska A., Dzoba O., Tarasova T. & Lysak H., (2020), *Experience and prospects of innovation development venture capital financing*. *Management Science Letters*, 10(4), 781-788. doi: 10.5267/j.msl.2019.10.019
2. Andrusiv U., Simkiv L., Dovgal O., Demchuk N., Potryvaieva N., Cherchata A., Popadynets I., Tkachenko G., Serhieieva O. & Sydor H., (2020). *Analysis of economic development of Ukraine regions based on taxonomy*

- method. Management Science Letters*, 10(3), 515–522. doi: 10.5267/j.msl.2019.9.029
3. Bertoli S. & Fernández-Huertas Moraga J., (2013). *Multilateral resistance to migration. Journal of Development Economics*, 102, 79–100. doi:10.1016/j.jdeveco.2012.12.001
 4. Čábelková I., Kiseleva L. & Strielkowski W., (2015). *Study of influence of socio-demographic characteristics of workers on job satisfaction (the case of the czech republic). Human Ecology (Russian Federation)*, 2015(4), 39–46.
 5. Cherchata A., Popovychenko I., Andrusiv U., Simkiv L., Kliukha O. & Horai O., (2020). *A methodology for analysis and assessment of business processes of Ukrainian enterprises. Management Science Letters*, 10(3), 631–640. doi: 10.5267/j.msl.2019.9.016
 6. Ievdokymov V., Oliynyk O., Grytsyshen D., Ksendzuk V., & Nord G., (2018). *The new geological epoch, «anthropocene,» as a result of human economic activity. Comparative Economic Research*, 21(3), 131–149. doi:10.2478/cer-2018-0023
 7. Kinash I.P., Arkhypova L.M., Polyanska A.S., Dzoba O.G., Andrusiv U.Y., & Iuras I.I., (2019). *Economic evaluation of tourism infrastructure development in Ukraine. Paper presented at the IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 477(1) doi:10.1088/1757-899X/477/1/012020
 8. Lee K., (2016). *The conceptualization of country attractiveness: A review of research. International Review of Administrative Sciences*, 82(4), 807–826. doi:10.1177/0020852314566002
 9. Nizamutdinov I.K., & Malaev V.V., (2018). *The economic development of the regions and the migration. Journal of Social Sciences Research*, 2018(Special Issue 5), 296–299. doi:10.32861/jssr.spi5.296.299
 10. Popadynets I., Andrusiv U., Shtohryn M. & Galtsova O., (2020). *The effect of cooperation between universities and stakeholders: Evidence from Ukraine. International Journal of Data and Network Science*, 4(2), 199–212. doi: 10.5267/j.ijdns.2020.1.001
 11. Potudanskaya V.F., Borovskikh N.V., & Kipervar E.A., (2018). *Labor migration in the region: Assessment, forecasting, approaches to management. Journal of Social Sciences Research*, 2018(Special Issue 3), 2413–6670. doi:10.32861/jssr.spi3.256.264
 12. Rohozian Y., Zablodska I., Tatarchenko O., Zavoyskih Y., & Korsakova O., (2017). *Assessment process of economic expediency for the interregional cooperation: Ukrainian-polish content. International Journal of Economic Research*, 14(16), 375–386.

13. Savoskul M.S., (2015). *Territorial systems of the international migrations of population. Vestnik Moskovskogo Universiteta, Seriya 5: Geografiya, 2015-January(6), 11–18.*
14. Shymanska K.V., Kurylo M., Karmaza O. & Timchenko G., (2017). *Determinants of migration motives as a precondition for the migration flows formation. Problems and Perspectives in Management, 15(3), 1–13.*

THE ROLE OF POLISH NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN HELPING UKRAINIAN REFUGEES: SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF ADAPTATION

Liudmyla Prykhodchenko

*Doctor of Public Administration, Professor,
Public Administration and Regional Studies Chair,
Institute of Public Service and Administration
Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-6454-6729>
liudmyla.prykhodchenko@gmail.com*

Olena Ivashko

*Ph.D. in Economics, Associate Professor,
University of Economics and Innovation in Lublin, Poland
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2950-0474>
olena.ivashko@gmail.com*

Relevance of the study

The armed conflict in Ukraine, which began in 2014, turned into a war in February 2022, causing one of the largest waves of migration in Europe since World War II. Millions of Ukrainians have been forced to flee their homes and seek safety in other regions of Ukraine and in other countries. According to official data, since the beginning of the active phase of Russia's armed aggression, the population of Ukraine has decreased by 6.7 million people¹. Such displacement of Ukrainians requires expert and scientific reflection, study of best practices of providing priority assistance and further integration into the socio-economic and cultural life of the countries of settlement, as without this it seems impossible to meet the objective needs of life, solve the urgent problems of adaptation to the economic, cultural and educational environment of millions of Ukrainian

¹ Верховна Рада України. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік». Київ, 2022. 13 с. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959> (in Ukrainian) [dostęp: 20.02.2024].

refugees, and develop effective development strategies, implement state policy in various fields of activity.

Poland was and still is the gateway for the inevitable movement of people fleeing the war to Western Europe. Thus, the total number of people registered at the Polish-Ukrainian border between February 24, 2022 and June 30, 2023 was almost 24 million². In fact, public authorities of all levels – from government agencies to local governments – were involved in providing assistance to Ukrainian refugees.

As citizens, Polish people have demonstrated broad solidarity and willingness to help Ukrainians, passing the test of hospitality, selfless assistance and spontaneous charity. According to the Polish Economic Institute, Poles who transferred funds to non-governmental organizations to help Ukrainians donated more than PLN 10 billion. This is more than for other charitable purposes for the whole year³. Unity has become a defining feature not only of Ukrainians, but the full-scale war in Ukraine has led to an unprecedentedly rapid unification of Polish civil society around this tragedy. Consequently, in this process, non-governmental organizations (NGOs) working in various fields, including human rights, health, education, culture, environmental protection, etc., became key players, providing vital support and services to those affected by the war.

Problem statement and identification of unsolved issues

It is widely believed among scholars and practitioners that non-governmental organizations (NGOs) play the role of effective independent institutional intermediaries between the private and public sectors, which can influence economic development at both local and national levels. On the one hand, they are a socio-political institution (they contribute to solving socio-political problems and offer ways and means of solving

² *Звіт про допомогу польських НУО Україні*. Варшава, 2023 <https://polishn-gohelp.com/wp-content/uploads/2023/12/Raport-UA-final.pdf> (in Ukrainian) [dostęp: 17.03.2024].

³ *Поляки переказали через неурядові організації на допомогу українцям понад 10 мільярдів злотих*. 08.12.2023 <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3797155-polaki-perekazali-cerez-neuradovi-organizacii-na-dopomogu-ukraincam-ponad-10-milardiv-zlotih.html> (in Ukrainian) [dostęp: 3.03.2024].

them). On the other hand, they represent a socio-economic institution that is able to actively join the economic and social life of society by creating jobs, providing various services (paid and free) that stimulate the improvement of the level and quality of life of society, etc. Taking an active part in various events, they act as strategic partners of public authorities, promoting cooperation and interaction with the public and the private sector.

A great number of scientific works by domestic and foreign scholars are devoted to the study of the essence of the concept of non-governmental organizations: monographs, dissertations by economists, lawyers, sociologists, managers, etc. In particular, theoretical aspects of the activities of non-governmental organizations are covered in the works of such scholars as: I. Vakhovych, A. Halai, A. Demydenko, S. Karpenko, O. Hrytsai, O. Novakova, V. Novokhatskyi, O. Tinkovan, D. Smolich, O. Shumilo, O. Shcherbaniuk and others. At the same time, a number of studies have recently appeared that address the problematic issues of providing assistance to internally displaced persons and refugees since the beginning of the full-scale invasion. For example, the National Institute for Strategic Studies prepared an analytical report analyzing external and internal migration processes during the war period and assessing the likelihood of migrant return and labor immigration during the post-war recovery period. The impact of migration processes on the socio-economic situation in Ukraine was also studied⁴. There is also an informational and analytical report⁵, which is devoted to: an overview of migration and mobility in the Eastern Partnership format; analysis of migration processes in the Eastern Partnership countries and the impact of migration on the economic development of countries that receive and supply migrants; economic motivational factors for the return/non-return of Ukrainian emigrants are studied. As for I. Sologub, based on a study of the attitudes of Ukrainians (data from a survey conducted by the sociological company Factum Group in July-August 2023) who remain

⁴ *Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні: аналіт. доп.* В. Потапенко, А. Головка, О. Валевський та ін., Київ: НІСД, 2023. s. 34. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01> (in Ukrainian).

⁵ *Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства* <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf> (in Ukrainian) [dostęp: 15.03.2024].

abroad or have already returned, she identified factors that influence refugees' decisions to return and their desire to return⁶. In addition, there are the works of Shcherbaniuk O. V. and Sinkevych O. V., who analyze the procedure for conducting pre-trial investigations of international criminal offenses, exploring the role of non-governmental human rights organizations in ensuring the collection of evidence for the International Criminal Court in the context of the war in Ukraine⁷, consider new functions assigned to NGOs as separate non-governmental human rights organizations that have been operating in Ukraine since the beginning of the full-scale invasion. That is, there are studies that partially address the issue of providing assistance or describe the practice of NGOs. At the same time, the role of NGOs in social and economic assistance to Ukrainian refugees is not sufficiently covered given the duration of the Russian invasion, there is a lack of research on the changes that occur in the process of adaptation to the Polish environment, and the issues of cooperation and interaction between NGOs and public authorities remain unaddressed by scholars.

The purpose of the article is to briefly summarize the experience of non-governmental organizations of the Republic of Poland in assisting Ukrainian refugees during the two years of Russian aggression and to determine the specifics of the role of NGOs at the current stage of refugees' adaptation to Polish society.

⁶ І. Сологуб, *Повернутися чи залишитися? Які чинники впливають на рішення українських біженців/Вокс Україна. Аналітика. Суспільство* <https://voxukraine.org/povernutysya-chy-zalyshytysya-yaki-chynnyky-vplyvayut-na-rishennya-ukrayinskyh-bizhentsiv> (in Ukrainian) [dostęp: 15.03.2024].

⁷ О.В. Щербанюк, О.В. Сінкевич, *Роль неурядових правозахисних організацій у забезпеченні збору доказів для міжнародного кримінального суду в контексті війни в Україні*. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 80: частина 2. с. 395. <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7598> (in Ukrainian).

Methodology used. The logic used in this article will focus on:

- data from opinion polls conducted by Factum Group in July–August 2023⁸;
- the results of a nationwide and expert survey conducted by the Razumkov Center with the assistance of the Konrad Adenauer Stiftung in Ukraine⁹;
- a survey to determine the detailed situation of refugees by online survey (CAWI), conducted by researchers from the Pedagogical University of Krakow and the Institute of Polonistics at the Jagiellonian University¹⁰;
- materials from the report of the Community of Associations, Confederation of Non-Governmental Initiatives of the Republic of Poland, which contains statistics on the participation of Polish non-governmental organizations in the implementation of projects and initiatives to support Ukrainians since the beginning of the full-scale Russian invasion¹¹;
- materials of the report on the assistance provided by Polish non-governmental organizations to Ukraine from February 24, 2022 to June 2023, which presents the involvement of the third sector in helping the warring state (contains numbers and scale of involvement, specific cases of organizations and people whom these organizations helped, etc);
- materials of the report “Gdzie teraz jesteśmy? Humanitarian organizations in Poland” in the years 2021–2023. (“Where are we now. Social organizations and humanitarian crises in Poland 2021–2023”)¹²;

⁸ I. Сологуб, *Повернутися чи залишитися? Які чинники впливають на рішення українських біженців...*

⁹ *Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України...*

¹⁰ P. Długosz, L. Kryvachuk, D. Izdebska-Długosz, *Uchodźcy wojenni z Ukrainy – życie w Polsce i plany na przyszłość*. <https://doi.org/10.52097/acapress.9788362475971> (in Polish) [dostęp: 10.03.2024].

¹¹ Прес-конференція «Внесок неурядових організацій Польщі у підтримку України в боротьбі з російською агресією. Спільнота Асоціацій, Конфедерація неурядових ініціатив Республіки Польща». <https://www.youtube.com/watch?v=k-kKz7no-Rc> (in Ukrainian) [dostęp: 17.03.2024].

¹² *Report: „Gdzie teraz jesteśmy? Organizacje społeczne a kryzysy humanitarne w Polsce” w latach 2021–2023. Współpraca i dobre praktyki grantowe*. <https://>

- materials of mapping of communities of refugees, persons in need of additional protection and asylum seekers in Ukraine, carried out by the Right to Protection CF “Communities as a resource for supporting refugees and asylum seekers in Ukraine”¹³.

The article is also based on the analysis of practical experience of providing assistance to Ukrainian refugees and discussion of provisions, conclusions and recommendations that exist in the research of foreign and domestic scholars. On the one hand, this is due to the large amount of available data, knowledge and ideas, and this structured knowledge on addressing the social and economic problems of refugees, especially now, needs to be widely disseminated and further rethought not only in the academic environment, but also to further improve the activities of NGOs and strengthen their cooperation with public authorities. On the other hand, we will gradually expand this existing foundation through the study of existing practices, specific examples, and tested thought experiments. Thus, this article is by no means the final stage, but an intermediate stage that corresponds to the overview of the processes over the past 3 years and as of April 2024. The authors also note that they have by no means compiled a complete list of the most relevant references that would fully characterize the object of study.

This article is limited to the socio-economic aspects of assistance to Ukrainian refugees by non-governmental organizations in the Republic of Poland, and partially includes an overview of the role of NGOs in Ukraine. It also does not take into account the fundamental national regulations in force, however, it does include legislation aimed at the adaptation of people fleeing war, providing them with appropriate conditions that will allow them to function in the best possible conditions in the territory of Poland. This does not take into account the activities of NGOs in other countries that have provided shelter to Ukrainian refugees. This is material for further research on the capacity of NGOs, given that this study will be a useful basis for further analysis.

konsorcjum.org.pl/storage/2024/02/Ashoka_RP_project_prop_v11.pdf (in Polish) [dostęp: 17.03.2024].

¹³ В Україні здійснили перше картографування спільнот біженців та шукачів захисту, <https://rubryka.com/2024/01/09/v-ukrayini-zdijsnyly-pershe-kartografuvannya-spilnot-bizhentsiv-ta-shukachiv-zahystu/> (in Ukrainian), [dostęp: 16.03.2024].

Presentation of the main material

To begin with, let us describe the fundamental characteristics of understanding and perception of non-governmental organizations. Thus, scholars and practitioners tend to view the activities of NGOs through the prism of their direct participation in the socio-economic, political and cultural life of society. They create jobs, pay certain taxes, and provide various services (both paid and free of charge) that contribute to raising the level and quality of life of the population, as well as improving business processes, developing competition, etc. The defining features are as follows:

- non-profitability (not aimed at making a profit);
- activity in positioning their goals, which forces public authorities to focus on the public interest and take it into account when making management decisions;
- involvement of a wide range of concerned participants in their activities.

Therefore, for our study, we will use the definition developed by the World Bank, which focuses on the inclusion of NGO diversity, the essential and substantive characteristics of their activities: "...the diversity of non-governmental organizations complicates any simple definition. They include many groups and institutions that are fully or largely independent of government and have predominantly humanitarian or cooperative goals rather than commercial ones.

These include private agencies in industrialized countries that support international development; local groups organized at the regional or national level; and membership groups in small communities. NGOs include charitable and faith-based associations that mobilize private funds for development, distribute food and services to the right places, and promote community organization. They also include independent cooperatives, community associations, societies, gender groups, etc."¹⁴ It is from these conceptual approaches that we will study the role of non-governmental organizations in the Republic of Poland in assisting Ukrainian refugees during the two years of Russian aggression.

¹⁴ Definitions of an NGO. URL: <https://www.gdrc.org/ngo/wb-define.html> (дата [дostęp: 11.03.2024]).

People who escape abroad from war are usually in a difficult social situation. In new countries, they need to find housing, clothing, food and medicine. Assistance to Ukrainian refugees was provided on a transparent legal basis. In particular, Council Directive 2001/55/EC “On minimum standards for the granting of temporary protection in the event of mass influxes of displaced persons and on measures contributing to a balance of efforts between Member States to take in such persons and to bear the consequences of such reception”¹⁵ of July 20, 2001, set a model for temporary protection measures. For the first time in practice, this Directive was applied specifically to Ukrainians, granting them the right to residence, education, and medical care.

At the same time, in order to adapt the legislation so that people fleeing the war would be provided with proper working, studying and living conditions in the territory of the Republic of Poland, on March 12, 2022, the Law “On Assistance to Citizens of Ukraine in connection with the Armed Conflict in the Territory of that State” was adopted¹⁶, which aimed to provide a temporary legal basis for the legal stay of Ukrainian citizens who, as a result of hostilities, were forced to leave their country of origin and entered the territory of the Republic of Poland with the appropriate entry rights. It was the novelties of this legal act that enabled Ukrainian refugees to function in the best possible conditions in the neighboring state. It should be noted that the scope of legal aid provided for by the Law has changed over time, but from the very beginning it was so extensive that a number of non-governmental human rights organizations were involved in providing legal aid. In particular:

- Coordination Center for Legal Aid Provision (volunteer experts work through a national hotline and legal information centers located throughout the country);

¹⁵ Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. Official Journal L 212, 07/08/2001 P. 0012–0023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0055> [dostęp: 15.03.2024].

¹⁶ Rządowy projekt ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Druk Nr 2069 <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2069> (in Polish) [dostęp: 17.03.2024].

- Halyna Nech Legal Aid Center Association (has 20 years of experience in human rights protection, research and educational projects);
- Association of Legal Intervention (since 2005, it has been providing free legal aid to people with migration experience, representing them in courts, and actively participating in the creation of migration law through interventions and expert assessment of legislation);
- The Office of «Żyglicka i Wspólnicy», the Polish Migration Forum Foundation, the Polish Red Cross, the Foundation for Social and Economic Development, and the Ocalenie Foundation.

According to the Report on Polish NGOs' assistance to Ukraine¹⁷, approximately 29 thousand NGOs have contributed to financial aid to Ukraine. And almost all Polish NGOs (98%) helped directly Ukrainians who settled in the country after the start of the full-scale invasion. A month after the outbreak of hostilities in Ukraine, organizations from the third sector received 10 million zlotys, intended for 43 organizations¹⁸. This made it possible to provide adequate assistance to refugees from Ukraine in a short period of time.

In order to characterize briefly the role that NGOs have played and continue to play in the adaptation and integration of Ukrainian refugees into the Polish environment, it is advisable to group them by the areas of activity in different spheres of interest.

According to the needs of Ukrainians, there has been a kind of segmentation of the spheres of activity of non-governmental organizations. First of all, let's start with the humanitarian sphere of activity. According to a study, 73% of the interviewed war refugees from Ukraine experienced the trauma of war¹⁹, so in order to find themselves in the new reality and cope with the trauma caused by the need to suddenly leave their homeland,

¹⁷ *Zвіт про допомогу польських НУО Україні*. Варшава, 2023 <https://polishngo-help.com/wp-content/uploads/2023/12/Raport-UA-final.pdf> (in Ukrainian) [dostęp: 17.03.2024].

¹⁸ Narodowy Instytut Wolności. www.niw.gov.pl/kdsp-podsumowanie-wspolpracy-iwsparcia-organizacji-pozarządowych-w-kwestii-pomocyukrainie/ (in Polish) [dostęp: 17.03.2024].

¹⁹ P. Długosz, L. Kryvachuk, D. Izdebska-Długosz, *Uchodźcy wojenni z Ukrainy – życie w Polsce i plany na przyszłość*, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/21387/Uchodźcy_wojenni_net%2814%29.pdf?sequence=6&isAllowed=y (in Polish) [dostęp: 11.03.2024].

war refugees from Ukraine needed psychological support. Many organizations provided free psychological assistance, including: Polish Red Cross, Foundation for Social and Economic Development, Ocalenie Foundation, and others. In general, non-governmental organizations aimed at humanitarian activities in Poland are considered to be:

- The Polish Red Cross (an organization with an exceptional status: neither a foundation nor an association; it provides financial, medical, psychological and therapeutic assistance, implements professional development programs, organizes professional courses and Polish language lessons, and integration meetings on the occasion of holidays);
- The Polish Humanitarian Action Foundation (provides direct financial assistance in the form of payments for refugees by launching the Temporary Assistance Program (TERA));
- The Polish Center for International Aid Foundation; the Polish Medical Mission Association and others.

These organizations are engaged in the resettlement of Ukrainians, distribution of humanitarian aid, creation of coordination centers, focusing on psychological and medical assistance for Ukrainians. It is worth noting that the amount of aid distributed by humanitarian organizations is estimated at least at 440,000,000 PLN ²⁰.

Professional, multidimensional assistance to all those in need is also provided by the association of church communities, Caritas, and at the regional level – by the Jesuit Refugee Service in Warsaw (offering material, legal and psychological assistance). Caritas is the largest social and charitable organization in Poland, and it was on their initiative that the:

- the creation of centers for assistance to migrants and refugees was launched;
- the Family to Family program, which has been operating for 7 years, was used and improved;
- a number of new initiatives were introduced: Package for Ukraine, financial assistance and Points of Hope.

²⁰ *Звіт про допомогу польських НУО Україні...*

This is the first segment of Caritas' assistance, which is to help Ukrainian refugees in Poland. At the same time, they also work for Ukrainians who remain in their homeland: Cross-border humanitarian aid; Parcel for Ukraine; Polish Aid Program, etc. If we turn to the language of numbers, the total amount allocated by Caritas Poland to Ukraine in 2022 amounted to 112.7 million zlotys. And the total value of aid to Ukraine provided by Caritas Poland and diocesan Caritas in 2022 amounted to more than PLN 597.7 million. It is worth noting that under the auspices of Caritas Poland, a targeted collection "Ukraine" was organized in churches, where 35.89 million PLN was collected in just one day – 27.02.2022²¹.

It is also worth mentioning the activities of Polish scouts (usually called hartsers), who are united in organizations where youth are educated in the spirit of the values they promote: patriotism, independence, and brotherhood. The largest scouting organizations include: Union of Polish Scouts; Union of Scouts of the Commonwealth of Poland; Federation of European Scouts. Their well-developed structures are located throughout Poland, which made it possible to organize various kinds of aid campaigns. Therefore, scholars rightly point out that not all of their activities have been thoroughly documented, and the involvement of Polish scouts had different dimensions: from helping refugees immediately after crossing the border with Poland, organizing places to stay for the night, to raising money for those fleeing the war. Therefore, it is not possible to give exact figures of the assistance provided in terms of value.

In the context of our study, in order to provide a broader coverage for the analysis of associations and non-governmental organizations in various areas of interest (and thus opportunities to provide various types of assistance and influence the socio-economic aspects of the life of Ukrainian refugees), it is worth focusing on the activities of sports foundations, professional leagues, sports clubs, etc. In essence, we are talking about sport as a multidimensional phenomenon, as a carrier of values and a diplomatic tool. Ukrainian athletes have received not only individual support but also organized trade union assistance. In particular, this includes sports assistance from the Polish Athletics Association, as well as Polish Boxing, Ice Skating, Tennis, Rollerblading, and other associations. For example, logistical and financial support was offered by the

²¹ Caritas Polska – Raport 2022, <https://caritas.pl/wp-content/uploads/2023/08/raport-caritas-za2022-viiiis.pdf> [dostęp: 17.03.2024].

Legia (Warsaw, football) and the Polish Volleyball Association (Project Warsaw, Volleyball Unites Nations Program).

It is to be noted that the most effective events were those organized in cooperation with foundations specializing in the integration of people with migration or refugee experience. Joint concerts by musicians from Poland and Ukraine, combined with actions that meet specific needs, joint weaving of camouflage nets or auctions of artworks by Ukrainian artists – all these were completely successful events, the statistics of which are practically not kept and are not generalized.

Therefore, assistance to Ukrainians who moved to Poland after the start of Russia's full-scale invasion was provided by human rights, psychological and legal, humanitarian, church, scouting and sports organizations, and individual artists. However, this list is far from exhaustive, and should be supplemented by cooperative self-help groups, social welfare associations, religious groups, professional and scientific associations, sports and recreational organizations, etc. A study of the social, economic and cultural aspects of migration, as well as possible scenarios for the development of the situation in Poland's policy towards refugees from Ukraine [5], convincingly shows that their support was mainly grassroots, with social initiatives based on the involvement of individuals, social groups and NGOs. Therefore, regional initiatives deserve special attention, such as: *Warto Razem for Ukraine* in Poznan; *Koper Pomaga Foundation* in Łódź; *New Story Foundation* in Kuyavian-Pomeranian Voivodeship; *Charity Mission "Do Good"* in Mazowieckie Voivodeship; *Salam Lab Help Center "Live in Krakow"*; *UNITATEM Foundation* in Podkarpacie; *Pestka Foundation* in Kielce; *Association "For the Earth"* and *Biedronka Foundation*, etc.

In the third year of the war, the center of gravity in NGO activities has shifted from humanitarian and financial assistance to integration activities and the need for long-term political changes, both in terms of propaganda and local politics. There is a situation when most organizations do not identify themselves as humanitarian and plan to return to their statutory activities – educational, advisory, mainly at the local level. This is a consequence of the fact that the prolonged delegation of humanitarian responsibility by public authorities to non-governmental organizations has led to fatigue and increased social unwillingness to accept refugees, and increased tension in multicultural groups.

The current agenda is not only about redirecting resources to other conflicts or crises (which leads to a revision of priorities, the risk of losing

one's identity while going through the process of humanitarian professionalization), but also about finding alternative sources of funding, ways of further cooperation with private structures, public authorities of different levels and international non-governmental organizations, including those from Ukraine [9]. An example of such cooperation is the establishment of official cooperation between the search and rescue group of the Valbzhsk Volunteer Fire Service and the fire and rescue services of Vinnytsia, Ivano-Frankivsk, Ternopil, and Lviv regions²². Cooperation in the field of humanitarian support resulted in the signing of an agreement on joint actions in civil protection, joint training and exchange of experience, as well as active measures to support firefighters' equipment in Ukraine. In addition, we managed to establish close and long-term cooperation with local non-governmental organizations, such as: We Are Vinnytsia, Soldier's Kitchen, Ukrainian Association of Combatants and ATO Volunteers in Vinnytsia Oblast, and Vinnytsia Community Center.

However, when it comes to cooperation and interaction between NGOs in Poland and Ukraine, it is worth taking into account the challenges faced by NGOs in our country, which may hinder their effective work. First of all, these are: state regulation and bureaucracy, which can create barriers to registration, funding and program implementation; pressure from the authorities and intrusive inspections and audits; limited resources and funding (sometimes competition for funding can be intense and smaller NGOs may find it difficult to compete with larger organizations); complex and restrictive legal frameworks that limit the ability of organizations to operate freely and safely; lack of public trust, which can create barriers to cooperation and support

It should be noted that the type of assistance depends on individual needs, but in general it covers a whole range of legal, psychological and medical assistance, financial support, and social protection opportunities. A separate line includes legal advice, training courses on starting your own business, finding a job, or receiving tax advice. As a result, Ukrainians in Poland contribute more to the country's budget than they receive in benefits, stimulating consumer demand and supporting economic activity at a time when the global economy has begun to sink into recession.

According to the National Bank of Ukraine, in the first months of the Great War, Ukrainians spent mostly their Ukrainian savings in Poland

²² *Звіт про допомогу польських НУО Україні...*

and other European countries. In addition, out of the 1.2 million Ukrainians who received social security numbers (a prerequisite for official employment in Poland), half of them found work in Poland. The ECB estimates that between 25% and 55% of Ukrainian forced migrants will be employed or actively looking for work in the recipient countries. This will increase the EU labor force by 0.2–0.8% or 0.3–1.3 million people. Thus, refugees from Ukraine can become an impetus for the development of the economies of some EU countries²³. It is not only about the contribution of Ukrainian refugees to the production of goods and services, but also about more active GDP growth, which will increase tax revenues. In particular, in Poland, the amount of taxes paid by Ukrainian refugees reached 2.4 billion dollars. This exceeds the amount of assistance provided by the Polish government to Ukrainian refugees, not including additional expenditures on education and healthcare (education costs for almost 560 thousand Ukrainian children registered there amount to 2.2 billion euros, and the cost of their medical care is estimated at 1.5 billion euros [ibid]). However, there is a certain specificity related to the fact that before the war, Ukrainians worked in Poland mainly in male-dominated professions, while now Ukrainian refugees are mostly women with children and the elderly, so there is clearly a mismatch between the available skills and the needs of the labor market.

The migration of millions of Ukrainians abroad has affected the labor market, consumption and production, and thus gross domestic product. The ongoing Russian–Ukrainian war not only destroys Ukraine’s economic structure, but also complicates the country’s socio-economic post-war recovery, which will inevitably affect the non-return of a significant number of Ukrainian refugees. This actualizes the need for their cultural integration. Therefore, NGOs, to a certain extent, are responsible for conducting targeted cultural work to familiarize them with historical and cultural traditions, establish mutual understanding with local residents and prevent conflicts that may arise between Ukrainians and Poles. After all, a large flow of foreigners that affects the daily life of the host society can potentially cause conflicts [6]. Taken together, this will help mitigate the socio-psychological consequences of forced migration and their

²³ Я. Вінокуров, (2023), *Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них?* [https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/\(in Ukrainian\)](https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/(in%20Ukrainian)) [dostęp: 15.03.2024].

involvement in socio-economic life. In these aspects, we are talking about the interaction and cooperation of local governments, non-governmental organizations and the support of the Ukrainian Cultural Foundation.

What are the steps for further cooperation and interaction between Polish and Ukrainian NGOs? Military personnel of the aggressor country commit dozens of crimes that, according to the Statute of the International Criminal Tribunal, are considered war crimes and are recognized as violations of the rules of engagement, norms and principles of international humanitarian law. However, like any other war crimes, war crimes require evidence, so a large number of specialists have retrained as documenters. Non-governmental organizations also work in this sector, such as the Helsinki Union, which is part of the Putin Tribunal initiative, the Ukrainian Helsinki Human Rights Union, the Kharkiv Human Rights Protection Group, and the Center for Civil Liberties. They document events that have signs of crimes under the Rome Statute of the ICC in all regions of the country that have been attacked. Each member of the initiative documents these crimes in a separate region of our country. The Initiative is also actively working at the international level to use existing mechanisms in the UN, Council of Europe, OSCE, EU and ICC to stop gross violations²⁴. The main areas of this activity are:

- disseminating information in the media about the situation of refugees who have suffered as a result of crimes committed by the Russian military, documenting the stories of witnesses to such offenses;
- providing advisory assistance on the qualitative recording of episodes of criminal acts in order to recognize such evidence as proper;
- peaceful assemblies and protests of civil society organizations and active citizens against Russia's war crimes in Ukraine, which is undoubtedly important for the international community to recognize their severity and massive scale.

In addition, the Docudays NGO, with the financial support of the European Union, is launching the website of the Ukrainian Military Archive

²⁴ «Трибунал для Путіна»: що відомо про нагороджений Нобелівською премією миру Центр громадянських свобод URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tsh-s-matviychuk-radio-svobodanobelivka/32069776.html> (in Ukrainian) [dostęp: 17.03.2024].

initiative, which aims to collect video and audio evidence of the war. There is also the Ukrainian Military Archive (UMA), a unified database of video and audio materials documenting the Russian invasion of Ukraine. Thus, non-governmental organizations, including human rights organizations, play an important role in monitoring and collecting information.

Regarding the functionality of non-governmental organizations in Poland, it is worth noting that about 70,000 are active (over 100,000 are registered), and several dozen of them deal with migrants and refugees in accordance with their statutory tasks. Many of them have been operating long before the situation of 2022. Therefore, it seems advisable to take advantage of the many years of experience, knowledge of specialists and developed methods of effective work of foundations and NGOs. After all, "...without the realization that their knowledge and developed methods can be used, this area will practically remain only a theory. To prevent this from happening, it is important to reach out to decision makers, cultural and educational managers, and local community leaders. Through mutual exchange of experience and information, the source of ideas will not remain an echo of the past. It will no longer be only in theory. As a valuable tool in the hands of dedicated civic activists, it will work for the benefit of the entire diverse community"²⁵. In particular, the Emic Foundation from the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship can be a platform for understanding and communication, as well as a training base for employees of cultural institutions, teachers, and those responsible for implementing integration measures in public authorities.

In this context, it is worth paying attention to the study of Paulina Chmielecka²⁶, in which she studied and analyzed the challenges, threats, risks and opportunities of adaptation activities in relation to the Ukrainian population living in the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship during 2014–2022 using the diagnostic survey methodology. The researcher emphasizes that

²⁵ М. Дейнецька, *Інтеграція, асиміляція, взаємодія: Фонд Еміс про виклики включення української громади*, 26 Жовтня 2023 <https://mapujpomoc.pl/uk/intehratsiia-asymiliatsiia-vzaiemodiia-fond-emic-pro-vykyky-vkliuchennia-ukrainskoi-hromady/> (in Ukrainian) [dostęp: 17.03.2024].

²⁶ P. Chmielecka, *Imigranci z Ukrainy w Polsce – wyzwania, szanse, zagrożenia i ryzyko adaptacji w kontekście funkcjonowania polityki społecznej na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2014-2022*, https://www.ukw.edu.pl/download/64438/Chmielecka_Rozprawa_doktorska.pdf. (in Polish) [dostęp: 22.02.2024].

the main actors of social policy that perform adaptation tasks are public administration institutions, non-governmental organizations, and public initiatives. However, due to the lack of interdependence between them, it seems impossible to create a single adaptation plan for immigrants from Ukraine. Therefore, it would be justified to introduce an additional auxiliary communication body, which could be the Mig Info Consultation and Adaptation Center with professional services of people who provide effective assistance to immigrants from Ukraine in many areas of social policy

Conclusions from this study and prospects for further research in this area

Thus, the introduction of a number of systemic decisions by the Polish public authorities regarding refugees from Ukraine, on the one hand, provides the necessary assistance, and on the other hand, promotes their involvement in active activities in society. The unprecedentedly fast unification of Polish civil society and effective cooperation of NGOs with public authorities and the private sector contributed to the adoption and implementation of timely, effective and coordinated decisions in the areas of cargo and passenger logistics, medical and psychological assistance, and cooperation with relevant partners in Ukraine.

In addition, the assistance of Polish NGOs to Ukraine took place not only in the context of actions or inaction of local governments, but also in the context of other state institutions: voivodeship offices; county employment centers; education departments or higher education institutions. The specificity is that the sector of non-governmental organizations in Poland mostly operates at the local level, support was mainly grassroots, and social initiatives were based on the involvement of individuals, social groups, and public organizations. This contributed not only to the growth of the number of NGOs, but also to the expansion of their activities.

At the same time, the issues of first aid are no longer a priority. Moreover, they are disappearing from the agenda, as completely new forms of inclusive activities have emerged that have actually contributed to the integration of different communities. Based on the Ukrainian experience, projects involving other, numerically less representative social groups (for example, Belarusians living in Poland) are increasingly being created, albeit sometimes timidly.

In the future, issues related to competition in the labor market, overloading of the healthcare and educational systems will become more

urgent. Their successful resolution requires adapting requirements to opportunities, acquiring additional qualifications, and gradually expanding the offerings of existing language courses. There are also issues of implementation of integration measures and the need for long-term political changes, both in terms of propaganda and local policies, which in turn prompts:

- restarting the activities of non-governmental organizations: returning to their statutory activities (educational, advisory) or meeting the need for cultural integration of Ukrainian refugees;
- changing the forms and methods of cooperation and interaction with public authorities at various levels (introduction of additional auxiliary communication bodies);
- search for alternative sources of funding and ways to further cooperate with private entities;
- strengthening cooperation with Ukrainian NGOs in various areas of activity (for example, in the field of humanitarian support or monitoring and collecting information on the situation of refugees who have suffered as a result of crimes committed by the Russian military, documenting the stories of witnesses to such offenses, etc.);
- studying the long-term experience, knowledge of specialists and developed methods of effective activities of foundations and NGOs, and adapting it for refugees.

This is not a complete list of issues that have arisen on the agenda of non-governmental organizations in the process of humanitarian professionalization, revision of priorities, and the risk of losing their identity, which deserve a more thorough study in the dynamics and may be the subject of further research.

THE ROLE OF POLISH NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN HELPING UKRAINIAN REFUGEES: SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF ADAPTATION

Keywords: local self-government, public authorities, public management, NGO, refugees.

Abstract

The article analyzes the impact of non-governmental organizations on the socio-economic well-being of Ukrainian citizens who left the country as a result of the war. The author identifies the extremely important role of non-governmental organizations in shaping migration policy. The list of Polish non-governmental organizations that have made a significant contribution to the welfare of Ukrainian refugees in Poland is studied. It is proposed to consider the implementation of integration measures and the need for long-term political changes concerning both publicity and local policy in Poland.

References

1. Caritas Polska – Raport 2022, <https://caritas.pl/wp-content/uploads/2023/08/raport-caritas-za2022-viii.pdf> [dostęp: 17.03.2024].
2. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. Official Journal L 212, 07/08/2001 P. 0012–0023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0055> [dostęp: 15.03.2024].
3. Definitions of an NGO. URL: <https://www.gdrc.org/ngo/wb-define.html> (дата [dostęp: 11.03.2024]).
4. Długosz P., Kryvachuk L., Izdebska-Długosz D., *Uchodźcy wojenni z Ukrainy – życie w Polsce i plany na przyszłość*. <https://doi.org/10.52097/academic.9788362475971> (in Polish) [dostęp: 10.03.2024].
5. Grabowska S., Pięta-Szawara A., *Wsparcie Polski na rzecz uchodźców z Ukrainy w obliczu wojny w 2022 r. – wybrane aspekty*. *Journal of Modern Science*, 2023, 50(1), pp.381-396. <https://doi.org/10.13166/jms/161538> (in Polish) [dostęp: 17.03.2024].
6. Duszczyk M., Kaczmarch P., *The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges*. *Intereconomics*. <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/3/article/the-war-in-ukraine-and-migration-to-poland-outlook-and-challenges.html> (in Polish) [dostęp: 02.04.2024].
7. Narodowy Instytut Wolności. www.niw.gov.pl/kdspp-podsumowanie-wspolpracy-iwsparcia-organizacji-pozarzadowych-w-kwestii-pomocyukrainie/ (in Polish) [dostęp: 17.03.2024].

8. Chmielecka P., *Imigranci z Ukrainy w Polsce – wyzwania, szanse, zagrożenia i ryzyko adaptacji w kontekście funkcjonowania polityki społecznej na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2014–2022*. https://www.ukw.edu.pl/download/64438/Chmielecka_Rozprawa_doktorska.pdf. (in Polish) [dostęp: 22.02.2024].
9. Raport: “Gdzie teraz jesteście? Organizacje społeczne a kryzysy humanitarne w Polsce” w latach 2021–2023. *Współpraca i dobre praktyki grantowe*. https://konsorcjum.org.pl/storage/2024/02/Ashoka_RP_project_prop_v11.pdf (in Polish) [dostęp: 17.03.2024].
10. Rządowy projekt ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Druk Nr 2069 <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2069> (in Polish) [dostęp: 17.03.2024].
11. Długosz P., Kryvachuk L., Izdebska-Długosz D., *Uchodźcy wojenni z Ukrainy – życie w Polsce i plany na przyszłość*, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/21387/Uchodzcy_wojenni_net%2814%29.pdf?sequence=6&isAllowed=y (in Polish) [dostęp: 11.03.2024].
12. В Україні здійснили перше картографування спільнот біженців та шукачів захисту. <https://rubryka.com/2024/01/09/v-ukrayini-zdiysnyly-pershe-kartografuvannya-spilnot-bizhentsiv-ta-shukachiv-zahystu/> (in Ukrainian), [dostęp: 16.03.2024].
13. Вахович І., Смолич Д., *Неурядові організації: сутність поняття, ознаки, цілі та функції. Еко – номіка та суспільство*. 2022. Вип. 46. URL: [file:///C:/Users/Oleg/Downloads/2045-Текст%20статті-1969-1-10-20230207%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Oleg/Downloads/2045-Текст%20статті-1969-1-10-20230207%20(1).pdf). (in Ukrainian) [dostęp: 17.03.2024].
14. Верховна Рада України. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік». Київ, 2022. 13 с. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959> (in Ukrainian) [dostęp: 20.02.2024].
15. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні: аналіт. доп. Потапенко В., Головка А., Валевський О. та ін., Київ: НІСД, 2023. 33 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01> (in Ukrainian).
16. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIG-RACIA.pdf> (in Ukrainian) [dostęp: 15.03.2024].
17. Звіт про допомогу польських НУО Україні. Варшава, 2023 <https://polishngohelp.com/wp-content/uploads/2023/12/Raport-UA-final.pdf> (in Ukrainian) [dostęp: 17.03.2024].

18. Сологуб І., Повернутися чи залишитися? Які чинники впливають на рішення українських біженців/Вокс Україна. Аналітика. Суспільство <https://voxukraine.org/povernutysya-chy-zalyshytysya-yaki-chynnyky-vplyvayut-na-rishennya-ukrayinskyh-bizhentsiv> (in Ukrainian) [dostęp: 15.03.2024].
19. Дейнецька М., *Інтеграція, асиміляція, взаємодія: Фонд Еміс про виклики включення української громади*. 26 Жовтня 2023 <https://mapujpomoc.pl/uk/intehratsiia-asymiliatsiia-vzaiemodiia-fond-emic-pro-vyklyky-vkliuchennia-ukrainskoi-hromady/>(in Ukrainian) [dostęp: 17.03.2024].
20. *Поляки переказали через неурядові організації на допомогу українцям понад 10 мільярдів злотих*. 08.12.2023 <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3797155-polaki-perekazali-cerez-neuradovi-organizacii-na-dopomogu-ukraincam-ponad-10-milardiv-zlotih.html> (in Ukrainian) [dostęp: 3.03.2024].
21. Прес-конференція «Внесок неурядових організацій Польщі у підтримку України в боротьбі з російською агресією. Спільнота Асоціацій, Конфедерація неурядових ініціатив Республіки Польща. <https://www.youtube.com/watch?v=k-kKz7no-Rc> (in Ukrainian) [dostęp: 17.03.2024].
22. «Трибунал для Путіна»: що відомо про нагороджений Нобелівською премією миру Центр громадянських свобод URL: <https://www.radio-svoboda.org/a/tshs-matviychuk-radio-svobodanobelivka/32069776.html> (in Ukrainian) [dostęp: 17.03.2024].
23. Щербанюк О.В., Сінькевич О.В., *Роль неурядових правозахисних організацій у забезпеченні збору доказів для міжнародного кримінального суду в контексті війни в Україні*. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 80: частина 2. С. 395 – 402. <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7598> (in Ukrainian).
24. *Як польські громадські організації допомогли Україні? Звіт про допомогу, надану польськими неурядовими організаціями Україні* https://polishngohelp.com/?fbclid=IwAR2aEQtltAYB5JZuMIvpSM-PQFCjTsi_z6FeRXNXMcMGzwO5ILv8FQ5gCHM (in Ukrainian) [dostęp: 17.03.2024].
25. Вінокуров Я., (2023). *Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них?* <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/> (in Ukrainian) [dostęp: 15.03.2024].

ASPEKTY KARNO-PRAWNE POLITYKI MIGRACYJNEJ W CZASIE WOJNY: PUNKT WIDZENIA UKRAIŃSKI

Oleksandr Sotula

*Dr hab., Profesor Katedry Prawa Krajowego i Międzynarodowego
Chersoński Państwowy Uniwersytet, Ukraina*

Migracje, jak w przeszłości, są głównie spowodowane wpływem warunków ekonomicznych. Choć legalna migracja ma swoje plusy, nielegalne procesy migracyjne stanowią duże wyzwanie. W dzisiejszym świecie, oprócz migracji ekonomicznej, widzimy również wzrost liczby uchodźców. To stanowi coraz większe zmartwienie, zwłaszcza dla Europy, która jest uważana za niezwykle atrakcyjne miejsce dla wzrostu gospodarczego. Ta sytuacja jest głównie spowodowana różnymi przyczynami, w tym wojnami i konfliktami zbrojnymi, takimi jak wojna na Bliskim Wschodzie, która rozpoczęła się w 2001 roku, wojna domowa w Syrii i oczywiście wojna na Ukrainie¹.

Niewątpliwie, niekontrolowany przepływ ludzi do UE wymaga ciągłej współpracy między krajami członkowskimi UE i strefy Schengen na poziomie międzynarodowym i krajowym. Jeśli chodzi o sytuację w Polsce, według dostępnych danych z Komendy Głównej Straży Granicznej tylko z Białorusi od stycznia do listopada 2023 roku próbowało nielegalnie wjechać do Polski 9914 osób (średnio od około 300 do ponad 700 miesięcznie). Od połowy roku ta liczba rośnie – w sierpniu – 793 osoby, miesiąc później – 1144, a w październiku – aż 2315².

Nielegalna migracja zazwyczaj oznacza wejście lub pobyt cudzoziemca na terytorium państwa, które odbywa się z naruszeniem prawa tego kraju dotyczącego wejścia i pobytu cudzoziemców³.

Wjazd na terytorium kraju może obejmować nielegalne przenikanie drogą powietrzną, morską lub przez lądowe granice za pomocą sfałszowanych

¹ *Naybil'sh smertonosni viiny ostannikh 30 rokiv*, https://gazeta.ua/articles/world-life/_najbilsh-smertonosni-vijni-ostannih-30-rokiv/1141940 [dostęp: 17.05.2024].

² *Rośnie liczba prób nielegalnego przekroczenia granicy Polski z Białorusią*, <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art37458671-rosnie-liczba-prob-nielegalnego-przekroczenia-granicy-polski-z-bialorusia> [dostęp: 17.05.2024].

³ *Praktyczne aspekty zmniejszania skali nielegalnej migracji w Polsce. Raport krajowy za lata 2004–2010*, Warszawa, 2010, s. 8–9.

dokumentów lub przy wsparciu zorganizowanych grup przestępczych. Z drugiej strony, nielegalny pobyt cudzoziemca na terytorium kraju może być związany z odmową udzielenia schronienia lub wygaśnięciem wizy i nielegalnym przedłużeniem pobytu. Ochrona granicy państwowej jest odpowiedzialnością kraju. W Polsce, na przykład, Minister Spraw Wewnętrznych jest odpowiedzialny za ochronę granicy państwowej na lądzie i na morzu, a także za ruch graniczny. W przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej za ochronę granicy państwowej odpowiada Minister Obrony Narodowej⁴.

Nielegalny pobyt na terytorium kraju może być wynikiem zarówno legalnego, jak i nielegalnego, wjazdu. W prawie europejskim nie ma dokumentu prawnego, który wymagałby obowiązkowego ustalenia odpowiedzialności karnej za nielegalne przekroczenie granicy w krajach członkowskich. Jednak takie działanie jest karane prawie we wszystkich krajach Unii Europejskiej⁵. Polski ustawodawca w art. 264 Kodeksu karnego przewiduje odpowiedzialność za przekroczenie granicy Rzeczypospolitej Polskiej wbrew przepisom prawa: z użyciem przemocy, groźby, oszustwa lub we współpracy z innymi osobami (§ 2 art. 264 KK RP) lub za zorganizowanie innym osobom przekroczenia granicy Rzeczypospolitej Polskiej wbrew przepisom (§ 3 art. 264 KK RP).

Przepisy polskiego prawa karnego, mające na celu przeciwdziałanie zjawisku nielegalnej migracji, obejmują także art. 264a KK, który przewiduje odpowiedzialność za umożliwienie lub ułatwienie pobytu innej osoby na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej wbrew przepisom⁶.

Kodeks karny Ukrainy (*KK Ukrainy*) zawiera podobne artykuły. Tak, art. 332 KK Ukrainy „Nielegalne przekroczenie osób przez granicę państwową Ukrainy” przewiduje odpowiedzialność za „nielegalne przekroczenie osób przez granicę państwową Ukrainy, organizowanie nielegalnego przekroczenia osób przez granicę państwową Ukrainy, kierowanie takimi działaniami lub wspieranie ich poprzez porady, instrukcje, dostarczenie środków lub eliminację przeszkód” (część 1 art. 332 KK Ukrainy), za „te same działania, dokonane w sposób niebezpieczny dla życia lub zdrowia osoby, która nielegalnie przekroczyła granicę państwową Ukrainy, lub

⁴ O ochronie granicy państwowej, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19900780461/U/D19900461Lj.pdf> [dostęp: 17.05.2024].

⁵ *Praktyczne aspekty zmniejszania...*, s. 8–9.

⁶ Tamże itp.

dokonane w stosunku do kilku osób, lub powtórnie, lub przez grupę osób na skutek wcześniejszego porozumienia, lub przez urzędnika korzystającego ze swojego stanowiska” (część 2 art. 332 KK Ukrainy), za „działania przewidziane w ustępie pierwszym lub drugim tego artykułu, dokonane przez zorganizowaną grupę lub dokonane z chciwości” (część 3 art. 332 KK Ukrainy). Ten artykuł ogólnie odpowiada przepisom § 2 art. 264 KK Polski, ale daje więcej możliwości stosowania kwalifikujących cech dla tego składu przestępstwa karnego.

Art. 332-2, który pojawił się w KK Ukrainy w 2018 roku, ma tytuł analogiczny do art. 264 KK RP – „Nielegalne przekroczenie granicy państwowej Ukrainy”.

Ale pod względem treści, te dwa artykuły mają znaczne różnice, związane przede wszystkim z konfliktem wojskowo-politycznym, który miał miejsce na wschodzie Ukrainy od 2014 roku. Dlatego część 1 art. 332-2 KK Ukrainy przewiduje odpowiedzialność za „przekroczenie granicy państwowej Ukrainy w celu wyrządzenia szkody interesom państwa lub przez osobę, której wjazd na terytorium Ukrainy jest zabroniony, lub przez przedstawicieli jednostek sił zbrojnych lub innych służb siłowych państwa–agresora w dowolny sposób poza punktami przekraczania granicy państwowej Ukrainy lub w punktach przekraczania granicy państwowej Ukrainy bez odpowiednich dokumentów, lub za dokumentami, które zawierają nieprawdziwe informacje”⁷. Kwalifikującymi cechami tego czynu są jego powtarzanie lub działanie grupy osób (część 2 art. 332-2 KK Ukrainy) lub w połączeniu z przemocą lub z użyciem broni (część 3 art. 332-2 KK Ukrainy).

Zgodnie z obowiązującym prawem ukraińskim, państwem–agresorem jest kraj, który w dowolny sposób okupuje część terytorium Ukrainy lub który przeprowadza agresję przeciwko Ukrainie, uznany przez Radę Najwyższą Ukrainy za państwo–agresora lub państwo–okupanta⁸.

Na dzisiaj takim państwem jest Federacja Rosyjska, co wynika z postanowień uchwały Rady Najwyższej Ukrainy z dnia 27 stycznia 2015 r. nr 129–VIII „O zwróceniu się do ONZ, Parlamentu Europejskiego, Zgromadzeń Parlamentarnych Rady Europy, NATO, OBWE, GUAM, parlamentów

⁷ Kryminalnyi kodeks Ukrainy, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [dostęp: 17.05.2024].

⁸ Pro kinematohrafiyu, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80> [dostęp: 17.05.2024].

narodowych państw świata o uznanie Federacji Rosyjskiej za państwo–agresora”⁹, a także ustaw Ukrainy „O Zapewnieniu Praw i Wolności Obywateli oraz Reżimie Prawnym na Tymczasowo Okupowanym Terytorium Ukrainy” oraz „O Specyfice Polityki Państwowej w celu Zapewnienia Państwowej Suwerenności Ukrainy na Tymczasowo Okupowanych Terytoriach w Obwodach Donieckim i Ługańskim”¹⁰ oraz „O Specyfice Polityki Państwowej w celu Zapewnienia Państwowej Suwerenności Ukrainy na Tymczasowo Okupowanych Terytoriach w Obwodach Donieckim i Ługańskim”¹¹.

Dla art. 332-2 KK Ukrainy charakterystyczna jest umyślna forma winy dla tego przestępstwa karnego. Może to obejmować cel wyrządzenia szkody interesom państwa. Jednak ważne jest, aby zauważyć, że obecność takiego celu nie jest obowiązkowa dla wszystkich form działań przewidzianych tym artykułem. Analiza tej normy pokazuje, że taki cel może być nieobowiązkowy dla nielegalnego przekroczenia granicy państwowej Ukrainy przez osoby, którym zabroniono wjazdu na terytorium Ukrainy lub przez przedstawicieli jednostki sił zbrojnych lub innych służb siłowych państwa–agresora.

Największe zainteresowanie budzi art. 332-1 – „Naruszenie procedury wjazdu na tymczasowo okupowane terytorium Ukrainy i wyjazdu z niego”, ponieważ jest specyficzny i charakterystyczny tylko dla ukraińskiego prawa karnego. Artykuł ustanawia odpowiedzialność karną za naruszenie procedury wjazdu na tymczasowo okupowane terytorium Ukrainy i wyjazdu z niego w celu wyrządzenia szkody interesom państwa (część 1 art. 332-1 KK Ukrainy), w tym popełnione powtórnie lub przez grupę osób na skutek wcześniejszego porozumienia lub przez urzędnika korzystającego ze swojego stanowiska (część 2 art. 332-1 KK Ukrainy), lub popełnione przez zorganizowaną grupę (część 3 art. 332-1 KK Ukrainy).

⁹ Pro Zvernennia do OON, Yevroparlamentu, Parlaments'kykh Asamblei Rady Yevropy, NATO, OBSE, HUAM, natsional'nykh parlamentiv derzhav svitu pro vyznannia Rosiiskoi Federatsii derzhavoiu-ahresorom, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2663-20> [dostęp: 17.05.2024].

¹⁰ Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rehym na tymchasovo okupovaniy teritorii Ukrainy, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> [dostęp: 17.05.2024].

¹¹ Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh teritoriiakh u Donets'kii ta Luhans'kii oblastiakh, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> [dostęp: 17.05.2024].

Decyzją Sądu Konstytucyjnego Ukrainy z dnia 8 kwietnia 1999 r. nr 3-rp/99 ustalono, że „interesy państwowe są zabezpieczane zarówno przez normy Konstytucji, jak i normy innych aktów prawnych, które zawsze opierają się na potrzebie realizacji działań ogólnopaństwowych (politycznych, ekonomicznych, społecznych i innych), programów mających na celu ochronę suwerenności, integralności terytorialnej, granicy państwowej Ukrainy, gwarantowanie jej bezpieczeństwa państwowego, ekonomicznego, informacyjnego, ekologicznego, ochronę ziemi jako narodowego dobra, ochronę praw wszystkich podmiotów prawa własności i gospodarowania itp.”¹².

Podane przepisy rzeczywiście mogą być nadinterpretowane i nadmiernie szerokie. Aby ograniczyć tę dyskrecję podczas kwalifikowania wspomnianego czynu, można odwołać się do przepisów części 3 artykułu 3 Ustawy Ukrainy „O Bezpieczeństwie Narodowym Ukrainy”, gdzie wyjaśniono, jakie są fundamentalne interesy narodowe Ukrainy¹³.

Jeśli odwołamy się do praktyki sądowej dotyczącej skazywania osób na podstawie art. 332-1 KK Ukrainy, to – w większości przypadków – wyroki sądów stwierdzają, że działania winnych były skierowane na wyrządzenie szkody interesom państwa poprzez nielegalne przemieszczanie majątku (mięsa, przypraw, odzieży itp.) na tymczasowo okupowane terytorium Ukrainy.

Porównując przepisy art. 332-1 z art. 332-2, można stwierdzić, że osoby, które od dłuższego czasu nielegalnie przekraczają granicę państwową Ukrainy w celu nielegalnego przemieszczania towarów akcyzowych, w tym papierosów, lub innego majątku, powinny podlegać odpowiedzialności karnej przewidzianej w art. 332-2 KK Ukrainy. Jednak, naszym zdaniem, jest to sprzeczne nie z formalnym, ale z treściowym składnikiem tej normy prawa karnego i zawiera raczej cechy przemytu.

Kolejnym istotnym problemem dla ukraińskiego prawa migracyjnego i społeczeństwa jako całości jest fakt, że wielu obywateli Ukrainy podlegających służbie wojskowej, w celu uniknięcia mobilizacji, próbuje obejść

¹² Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinymy podanniamy Vyshchoho arbitrazhnoho sudu Ukrainy ta Heneraľnoi prokuratury Ukrainy shchodo ofitsiinoho tлумachennia polozhen' stat'i 2 Arbitrazhnoho protsesual'noho kodeksu Ukrainy (sprava pro predstavnytstvo prokuraturoiu Ukrainy interesiv derzhavy v arbitrazhnomu sudi), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99> [dostęp: 17.05.2024].

¹³ Pro natsional'nu bezpeku Ukrainy, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> [dostęp: 17.05.2024].

prawo i wyjechać za granicę bez podstaw do tego. Zgodnie z art. 23 Ustawy Ukrainy „O przygotowaniu mobilizacyjnym i mobilizacji” w redakcji z 2022 roku, w czasie stanu wojennego zakazany jest wyjazd za granicę dla mężczyzn w wieku od osiemnastu do sześćdziesięciu lat. Wyjątki dotyczą osób uznanych w ustanowionym porządku za niepełnosprawne lub tymczasowo niezdolne do służby wojskowej ze względu na stan zdrowia, kobiet oraz mężczyzn, na utrzymaniu których są troje lub więcej dzieci w wieku do 18 lat itp.¹⁴

Adwokat Rostysław Krawiec zauważa, że obecnie nie ma prawnego zakazu przekraczania granicy podczas stanu wojennego. Wskazuje, że artykuł 33 Konstytucji Ukrainy wyraźnie stanowi, że taki zakaz i takie ograniczenia mogą być ustanowione, ale tylko przez prawo. obrońca praw człowieka jest przekonany, że ponad 90% decyzji o zakazie przekraczania granicy przez Służbę Graniczną można unieważnić, jeśli prawidłowo złożyć dokumenty do sądu¹⁵. Dlatego ukraińscy ustawodawcy zarejestrowali projekt ustawy nr 10453 o zastrzeżeniu odpowiedzialności karnej za przekroczenie granicy w celu uniknięcia mobilizacji¹⁶.

Jak wskazują autorzy, według danych Eurostatu, na koniec listopada bieżącego roku, od początku pełnoskalowej inwazji Rosji, 650 tysięcy mężczyzn w wieku poborowym wyjechało z Ukrainy i obecnie przebywa w 27 krajach członkowskich UE, a także w Szwajcarii, Liechtensteinie i Norwegii. Eurostat nie precyzuje przy tym, ilu z tych mężczyzn wyjechało legalnie, jako rodzice trojga dzieci, niepełnosprawni drugiej grupy, czy inne kategorie osób, które mają do tego prawo. Europejska statystyka nie uwzględnia także oddzielnie mężczyzn, którzy mogli wyjechać do UE z terytoriów okupowanych przez Rosję. Jednak, podane dane obejmują tylko tych mężczyzn, którzy otrzymali oficjalny status uchodźcy¹⁷.

¹⁴ Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiui, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#n420> [dostęp: 17.05.2024].

¹⁵ V. Orlova, *Advokat rozpoviv pro n'iuans u zaboroni na vyjzd viis'kovozobov'iazanykh ukrainciv za kordon*, <https://www.unian.ua/society/vijizd-cholovikiv-za-kordon-yakiy-ye-nyuans-u-zaboroni-na-vijizd-viyskovozobov-yazanih-za-kordon-12324960.html> [dostęp: 17.05.2024].

¹⁶ Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminal'noho kodeksu Ukrainy shchodo vidpovidal'nosti za nezakonne peretynannia derzhavnoho kordonu Ukrainy z metoiu uhylenia vid pryzovu na viis'kovu sluzhbu, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43594> [dostęp: 17.05.2024].

¹⁷ Poiiasniuval'na zapyska do proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do

Autorzy podkreślają stały wzrost liczby przypadków przestępstw karnych przewidzianych w art. 332 KK Ukrainy („Nielegalne przekroczenie granicy państwowej Ukrainy”). W szczególności, według danych Prokuratury Generalnej, w 2022 roku zarejestrowano 1225 takich postępowań karnych, a już w okresie od stycznia do października 2023 roku ta liczba wyniosła – 2011¹⁸. To świadczy o tym, że kara ustalona przez obowiązujące prawo karne jest niewystarczająca. Dlatego w projekcie ustawy proponuje się wprowadzenie odpowiednich zmian do Kodeksu Karnego Ukrainy, w tym:

„ustanowienie kary w postaci pozbawienia wolności na okres od 7 do 9 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności na okres do trzech lat z konfiskatą majątku dla osób, które nielegalnie przekroczyły granicę państwową Ukrainy, organizację nielegalnego przekroczenia granicy państwowej Ukrainy; ustanowienie odpowiedzialności karnej za przekroczenie granicy państwowej Ukrainy w celu uniknięcia poboru do służby wojskowej podczas mobilizacji, na okres szczególnie w postaci pozbawienia wolności na okres od 3 do 5 lat, a w przypadku powtórnego popełnienia takich przestępstw lub grupy osób, przewiduje się karę w postaci pozbawienia wolności na okres od 5 do 8 lat, jeżeli jednak, wspomniane przestępstwa były połączone z przemocą lub z użyciem broni, przewiduje się karę w postaci pozbawienia wolności na okres od 8 do 12 lat”¹⁹.

Jednocześnie proponuje się ustalić, że osoba, która przekroczyła granicę państwową Ukrainy w celu uniknięcia poboru do służby wojskowej podczas mobilizacji, na szczególnie okres, „jest zwolniona z odpowiedzialności karnej za popełnione przestępstwo karne, pod warunkiem, że taka osoba wróciła na terytorium Ukrainy w ciągu sześciu miesięcy od momentu przekroczenia granicy i dobrowolnie zgłosiła fakt popełnienia przestępstwa karnego pracownikom Państwowej Służby Granicznej”²⁰.

Kryminal'noho kodeksu Ukrainy shchodo vidpovidal'nosti za nezakonne peretynannia derzhavnoho kordonu Ukrainy z metoiu uhylenia vid pryzovu na viis'kovu sluzhbu, <https://itd.rada.gov.ua/74f3968b-3b05-4ab2-bccf-1fab6f2c9a69> [dostęp: 17.05.2024].

¹⁸ Tamże itp.

¹⁹ Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminal'noho kodeksu Ukrainy shchodo vidpovidal'nosti za nezakonne peretynannia derzhavnoho kordonu Ukrainy z metoiu uhylenia vid pryzovu na viis'kovu sluzhbu, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43594> [dostęp: 17.05.2024].

²⁰ N. Mamchenko, *Za peretyn derzhavnoho kordonu z metoiu uhylenia vid*

Zatem, migracja spowodowana czynnikami ekonomicznymi i globalnymi konfliktami sprawia poważne problemy, szczególnie migracja nielegalna. W Europie nie ma jednolitego prawa dotyczącego nielegalnego przekroczenia granicy, co prowadzi do różnych reakcji w różnych krajach. Kodeks karny Ukrainy rozwiązuje ten problem konkretnymi postanowieniami, szczególnie w warunkach trwającego konfliktu wojskowo-politycznego. Wyraźnym problemem w Ukrainie jest unikanie mobilizacji, wielu rekrutów próbuje nielegalnie wyjechać z kraju. Proponowane zmiany do Kodeksu karnego Ukrainy mają na celu zastrzeżenie odpowiedzialności karnej za nielegalne przekroczenie granicy, w szczególności za unikanie mobilizacji, a także proponują zachęty dla tych, którzy dobrowolnie wracają i zgłaszają swoje przestępstwo karne. Te trudności podkreślają potrzebę solidnych środków prawnych do rozwiązania problemów związanych z nielegalną migracją i unikaniem mobilizacji.

CRIMINAL AND LEGAL ASPECTS OF MIGRATION POLICY DURING WAR: UKRAINIAN POINT OF VIEW

Keywords: migration, war, illegal border crossing, Ukraine, Poland.

Abstract

The article examines the criminal aspects of migration policy during the war from the Ukrainian point of view. Economic and conflict-related causes of migration are highlighted, particularly illegal migration, which poses significant challenges, especially for Europe. The article describes in detail the growth of illegal border crossing and the legislative framework in Poland and Ukraine aimed at solving these problems. National and international cooperation is emphasized as crucial for effective migration management.

Special attention is paid to Ukrainian men who avoid mobilization by illegally crossing the border. The article proposes to strengthen the

mobilizatsii posyliat' kryminal'nu vidpovidal'nist', <https://sud.ua/uk/news/publication/292019-za-peresechenie-gosudarstvennoy-granitsy-s-tselyu-ukloneniya-ot-mobilizatsii-usilyat-ugolovnyu-otvetstvennost> [dostęp: 17.05.2024].

punishment for such actions, including imprisonment and confiscation of property and also offers amnesty for those who voluntarily return to Ukraine within six months. The article highlights Ukraine's unique challenges due to its ongoing military conflict with Russia.

In addition, the material examines specific legislative measures in both Poland and Ukraine, such as Articles 264 and 332 of their respective criminal codes, which criminalize illegal border crossing and facilitate illegal stay. The article advocates strengthening these laws to enhance national security and more effectively manage migration. The proposed changes to Ukrainian legislation are aimed at preventing illegal border crossings, ensuring significant consequences for those who evade military service, and providing a legal pathway for voluntary return.

Bibliografia

1. *Praktyczne aspekty zmniejszania skali nielegalnej migracji w Polsce. Raport krajowy za lata 2004–2010*, Warszawa, 2010.
2. *Naybil'sh smertonosni viiny ostannikh 30 rokiv*, https://gazeta.ua/articles/world-life/_najbilsh-smertonosni-vijni-ostannih-30-rokiv/1141940 [dostęp: 17.05.2024].
3. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinomy podanniamy Vyshchoho arbitrazhnoho sudu Ukrainy ta Heneral'noi prokuratury Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen' sta'i 2 Arbitrazhnoho protsesual'noho kodeksu Ukrainy (sprava pro predstavnytstvo prokuraturou Ukrainy interesiv derzhavy v arbitrazhnomu sudi), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99> [dostęp: 17.05.2024].
4. Mamchenko N., *Za peretyn derzhavnogo kordonu z metoiu uhylenia vid mobilizatsii posyliat' kryminal'nu vidpovidal'nist'*, <https://sud.ua/uk/news/publication/292019-za-peresechenie-gosudarstvennoy-granitsy-s-tselyu-ukloneniya-ot-mobilizatsii-usilyat-ugolovnyuyu-otvetstvennost> [dostęp: 17.05.2024].
5. Orlova V., *Advokat rozpoviv pro n'iuans u zaboroni na vyizd viis'kovo-vozobov'iazanykh ukrainciv za kordon*, <https://www.unian.ua/society/vijzd-cholovikiv-za-kordon-yakiy-ye-nyuans-u-zaboroni-na-vijzd-viyskovo-vozobov-yazanih-za-kordon-12324960.html> [dostęp: 17.05.2024].
6. *Rośnie liczba prób nielegalnego przekroczenia granicy Polski z Białorusią*, <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art37458671-rosnie-liczba-prob-nielegalnego-przekroczenia-granicy-polski-z-bialorusia> [dostęp: 17.05.2024].

7. O ochronie granicy państwowej, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19900780461/U/D19900461Lj.pdf> [dostęp: 17.05.2024].
8. Kodeks karny, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> [dostęp: 17.05.2024].
9. Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#n420> [dostęp: 17.05.2024].
10. Pro kinematohrafiyu, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80> [dostęp: 17.05.2024].
11. Kryminalnyi kodeks Ukrainy, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [dostęp: 17.05.2024].
12. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovaniy teritorii Ukrainy, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> [dostęp: 17.05.2024].
13. Pro natsional'nu bezpeku Ukrainy, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> [dostęp: 17.05.2024].
14. Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnogo suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh teritoriakh u Donets'kii ta Luhans'kii oblastiakh, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> [dostęp: 17.05.2024].
15. Pro Zvernennia do OON, Yevroparlamentu, Parlaments'kykh Asamblei Rady Yevropy, NATO, OBSE, HUAM, natsional'nykh parlamentiv derzhav svitu pro vyznannia Rosiiskoi Federatsii derzhavoiu-ahresorom, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2663-20> [dostęp: 17.05.2024].
16. Poiiasniuval'na zapyska do proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do Kryminal'noho kodeksu Ukrainy shchodo vidpovidal'nosti za nezakonne peretynannia derzhavnogo kordonu Ukrainy z metoiu uhylenia vid pryzovu na viis'kovu sluzhbu, <https://itd.rada.gov.ua/74f3968b-3b05-4ab2-bccf-1fab6f2c9a69> [dostęp: 17.05.2024].
17. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminal'noho kodeksu Ukrainy shchodo vidpovidal'nosti za nezakonne peretynannia derzhavnogo kordonu Ukrainy z metoiu uhylenia vid pryzovu na viis'kovu sluzhbu, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43594> [dostęp: 17.05.2024].

THE PROSPECTS FOR IMPROVING THE LEVEL OF SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Shvedun Viktoriia

*Doctor of Science (Public Administration), Full Professor,
Head of the Scientific Department
on Problems of Management in the Civil Protection Sphere,
Educational, Scientific and Production Centre,
National University of Civil Protection of Ukraine,
Kharkiv, Ukraine*

Introduction

Russia's military aggression against Ukraine caused large-scale destruction of production capital and infrastructure, brought human casualties and social losses. The war led to a reduction in jobs and incomes, a decrease in purchasing power and the amount of accumulated assets. Accordingly, state, with the help of regulatory mechanisms, must influence economic practice in order to fulfill its social functions and tasks. Such mechanisms include the following ones: funding of social programs; preferential state lending; taxation; redistribution of budget revenues between regions; socially oriented investment; mandatory state insurance of civil liability and bank deposits; provision of quotas for state orders; antimonopoly legislation and other mechanisms. One of the tools that determines the potential for the recovery of economic activity after the end of the war is the amount of destruction of infrastructure and production capital. All of the above stated emphasizes the relevance of the selected research topic.

Analysis of recent research and publications

The author (D. Shvaiba, 2019) believes that, based on the scientific study of various concepts in security theory, it is necessary to assume that the inaccessibility of a threat in an absolute sense is impossible. In fact, there may not be a certain type of threat to a particular object in a particular period of time. It must be taken into account that interests are only a small part of a wide range of public health facilities. Social and economic

security interacts with implemented financial, economic and social policies, the productivity of which largely depends on the influence of individual groups of people and parties (based on social and political preferences).

The purpose of the article (Gordon D., 2012) is to define the concept of social and economic security within the framework of social quality, to discuss how the concept of social and economic security has evolved in the context of European social policy, and finally to briefly discuss how social and economic security can be measured.

The article (Nehrey M., Zomchak L., Klymenko N., Volovelska I., & Pichugina J., 2022) examines the multi-factual problem of economic security ensuring. The analysis of challenges and threats to economic security of Ukraine during 2010–2019 is carried out. The strategic objectives for economic security ensuring are set. The analysis of the relationship between public debt, foreign direct investment and economic growth allows authors to assess the characteristics of economic security. A system of structural equations is proposed to study the relationship between GDP, public debt and foreign direct investment. The result of economic security, which can be achieved by achieving the goal, can be considered in the form of increased resistance to the influence of internal and external factors.

The authors (Kopasker D., Montagna C. & Bender K.A., 2018) believe that economic insecurity is a developing topic that is increasingly relevant for labor markets of developed economies. This article uses data from the British Household Commission to assess the causal impact of various aspects of economic insecurity on mental health in the UK. The results support the idea that economic insecurity is a socioeconomic determinant of mental health, although the size of the effect varies depending on the measures of insecurity. In particular, perceived future risks are more harmful to mental health than deliberate volatility, insecurity is more harmful to men, and the negative effect of insecurity is persistent throughout income distribution.

Despite the large number of publications on social and economic security, it should be noted that the vast majority of them affect a separate aspect of this issue. Accordingly, the purpose of this study is to analyze the current state of social and economic security in Ukraine and to identify the appropriate directions of its increase.

Methods

In the context of determining prospects for ensuring social and economic security of Ukraine, it is advisable to use the method of program-targeted management. Program-targeted management is a method in which the manager develops management goals and implementation mechanisms, as well as terms and conditions of intermediate values of the process. It is based on the methodology of target programming and assumes the programming of solutions, in which the focus is not on the actual situation, but on achieving some goal in the most effective way.

The need to use a program-targeted approach in solving issues of preventing threats to the social and economic security of Ukraine is determined by the fact that social programs take into account the specifics of the reproduction and functioning of territorial communities of people in the current period (including the deterioration of the demographic situation, the increase in unemployment, etc.) [2; 6].

The method of program-target management is based on the formation of a “tree of goals”, according to which a system of measures for the implementation of goals is determined, which is called a target complex program. For the implementation of the target complex program, a special management system is being built, which conveys the tasks of the target complex program to specific executors and controls the implementation of the program. The organizational structure of the management system of the target complex program is thus determined by the “tree of goals”, the composition of executors and maintenance of the target complex program.

The program-target method is currently an important tool for forming the expenditure part of budgets at all levels in Ukraine. The possibilities of budgetary financing of the social and economic sphere determine the selection of programs presented for approval. A number of such programs are financed on a joint basis due to the state budget, as well as extrabudgetary sources.

In the current conditions, it should be noted the constantly growing need for social and economic forecasts. The place of the theory of forecasting and planning in the system of state provision of social and economic security is determined by the fact that it is a connecting link between economic theory, on the one hand, and social and economic practice, on the other. This branch has a close connection with statistics, from which it receives methods of analysis and necessary information

for calculations. Forecasting and planning of social and economic activity uses the achievements of natural, biological and other sciences, especially mathematics [1; 7].

Thus, forecasting and planning of the economy is a complex multi-stage and complex process, during which a wide range of different socio-economic and scientific-technical problems must be solved, for which it is necessary to use a combination of various methods.

Thus, it is possible to distinguish a number of conditions that provide a qualitative forecast of the level of social and economic security.

First, the state should be considered as an organizational system in which the dominant indicators are the factors of socio-economic development. In this case, the development goals are correlated with the existing resources and possible potential of the country.

Secondly, when forecasting, it is necessary to take into account the patterns of interaction of the factors of social and economic security and their influence on the key indicators characterizing the level of this security.

Thirdly, predictive models of the behavior of the socio-economic system should be obtained on the basis of the revealed regularities. And these models must be simulated in order to predict the response of the socio-economic system to changes in development factors. This, in general, will ensure the effectiveness of forecasting.

Fourthly, forecasting should take into account the multifaceted nature of not only socio-economic growth, but also qualitative changes, that is, socio-economic development [4; 5].

In predictive models of the level of social and economic security, not only quantitative parameters are very important, but also qualitative characteristics of ongoing processes and the conditions of their changes to obtain the necessary results play a key role. At the same time, the choice of models is strongly influenced by the conditions of their information support, which, as a rule, deteriorates as the horizon of forecasting calculations increases.

Thus, in connection with the multifactorial essence of forecasting the level of socio-economic security, which can be described by a large number of factor indicators, accordingly, the use of one of the forecasting methods is not possible. In this case, it is proposed to apply the concept of a comprehensive approach to forecasting strategic indicators of the level of social and economic security, and for this, first of all, it is necessary to identify a general mathematical function that will accurately describe the development of the level of social and economic security as a

general (integral) criterion, which reflects the process of transition from retrospect to perspective.

Main part

In order to make informed decisions for state bodies regarding the provision of social and economic security, it is necessary to systematically monitor the basic indicators of economic and social security, which is, in turn, the basis of forecasting the prospective values of these indicators.

Traditionally, among the key indicators reflecting the level of social and economic security, the following are distinguished:

- Gross Domestic Product;
- inflation index;
- budget deficit;
- unemployment index;
- level of economic growth;
- level and quality of life;
- degree of energy dependence;
- state of integration into the world economy;
- export-import balance;
- demographic status;
- internal and external state debt, etc. [2; 10].

There are alternative points of view regarding the assessment of the current level of social and economic security with its corresponding prospective forecasting. In this context, the following groups of criteria are distinguished:

- the resource potential of the state and the possibilities of its development;
- the ability of the economy to function in the mode of extended reproduction;
- the state of the country's scientific and technical potential;
- the level of stability of the financial system of the state;
- the degree of balance of foreign economic policy;
- optimal state management of economic processes;

- the standard of living of the population;
- the stability of competitive positions of the national economy;
- the presence of legal and economic conditions aimed at reducing the level of criminalization of society [3; 9].

The paper proposes to carry out the middle-term forecasting of some indicators of social and economic security during 2024–2028 on order to determine the prospects for the development of the real sector of the national economy, as well as to identify its impact on the social component of the state’s development. The model is built on the basis of the use of correlation-regression analysis methods and is aimed at forming criteria for stable provision of social and economic security of Ukraine.

The starting condition for building the model is the analysis of retrospective values of indicators of state provision of social and economic security. On the basis of the obtained modeling results, there is a possibility of forming a state policy to ensure social and economic security. The tools of implementation of the specified state policy are the instruments of tax, monetary and direct program regulation of the national economy. The initial data for forecasting are given in Table. 1 [8; 11].

Table 1. Dynamics of changes in indicators of social and economic security of Ukraine during 2015–2023

Year	Producer price index	Inflation index
2015	125.15	143.3
2016	135.8	112.4
2017	116.6	113.7
2018	114.3	109.8
2019	92.5	104.1
2020	114.7	105.0
2021	162.3	110.0
2022	138.3	126.6
2023	116.4	105.1

From Table 1, it can be seen that the producer price index showed an increase in 2016 and 2021. During all other reporting periods, its decrease was observed. As for the inflation index, its steady increase was present

during 2020–2022, which, accordingly, was caused by the COVID-19 pandemic and the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation.

It is traditionally believed that an increase in the producer price index can cause an increase in the values of the inflation indicator. Based on this, it can be noted that changes in the producer price index can be considered as an inflation indicator in the early stages. In addition, the producer price index makes it possible to identify changes in the purchasing power of the national currency.

Regarding the direct inflation index, it should be noted that the optimal value of this indicator corresponds to 80–85%. If the level of the inflation index exceeds the indicated limits, then this indicates the probability of a weakening of currency positions and an increase in inflationary processes, and, accordingly, all of the above may cause an increase in discount rates. If the value of the inflation index is significantly lower than the specified limits, then this also indicates a weak economic position, and this can also cause a weakening of the national currency. In general, an increase in the specified indicator leads to an increase in the national currency rate [4; 12].

Based on the initial data presented in the Table. 1, the paper proposes to forecast the studied indicators of social and economic security of Ukraine for the period 2024–2028. The forecasting results are given in the Table. 2 [8; 11].

Table 2. The results of forecasting changes in indicators of social and economic security of Ukraine during 2024–2028

Year	Producer price index	Inflation index
2024	129.36	104.24
2025	130.44	102.2
2026	131.51	100.16
2027	132.58	98,124
2028	133.65	96,084

It can be seen from Table 2 that in the future, a steady increase in the producer price index and a corresponding decrease in the inflation index are expected.

Specific state policy measures to ensure social and economic security, which are developed based on the results of forecasting, should be aimed

at supporting certain rates of economic growth based on the formation of a highly efficient structure of the national economy, greening of production and consumption processes, which ultimately is the foundation of the national socio-economic development.

In addition, an important component of the state policy for ensuring socio-economic development should be the integration policy of the state, aimed at increasing the efficiency of the national economy on the basis of regional economic cooperation. The use of indicators of the effectiveness of the functioning of the national socio-economic system allows to determine the expediency of structural transformations in the system of the national economy and to adapt the concept of the unification of state mechanisms to ensure social and economic security in accordance with the selected priorities of the socio-economic development of the state [3; 6].

In general, against the background of existing positive trends in ensuring social and economic security in Ukraine, provided theoretical and methodological principles and practical recommendations proposed in the work will significantly increase in the near future.

Conclusions

So, the Russian invasion of Ukraine in 2022 started one of the largest and most destructive wars in the world since World War II. Cost of damages and reached record levels, and the rates of decline in real GDP and industrial production exceed the indicators of most countries during the wars of the second half of the 20th – early 21st centuries. On the other hand, in 2022–2023, Ukraine managed to avoid macro-financial destabilization and to diversify the sources of financing expenses, which will keep the economy from further decline and have a positive impact on the prospects of post-war recovery.

The main measures in the system of preventing threats to social and economic security of post-war Ukraine can be the following:

- consistent implementation of the program of accelerated economic growth, as a necessary condition for increasing the incomes of the population and the state budget and thereby creating macroeconomic conditions for reducing the scale of poverty;

- implementation of an active policy of employment expansion, creation of new jobs, including through stimulation and state support of small businesses and innovative projects;
- gradual but accelerated convergence of the minimum wage with the subsistence minimum, with the achievement of their equality within 3 years, prevention of arrears of wages and other social payments to citizens;
- modernization of education – improvement of its quality, formation of effective mechanisms of social order in the education system;
- health care reform, increasing the availability of quality medical services for all segments of the population;
- improvement of the pension system, ensuring its current financial stability and increasing the real amount of pensions of all categories of citizens;
- expansion of social support of the population with the help of social programs at the state and regional level, with the involvement of the necessary amount of budget funds;
- the reform of the housing sector should be aimed at increasing the efficiency of the construction complex and the housing and communal economy, its gradual transition to the mode of break-even operation by reducing budget subsidies and cross-subsidizing consumers;
- the development of culture, the preservation of the country's cultural potential and heritage, orientation of the population to the values that ensure the successful modernization of Ukrainian society.

Discussion

The creation of initial conditions in the form of stabilization of the socio-economic situation, prevention of further deterioration of the social condition of the population and exacerbation of social problems is absolutely necessary for the implementation of the mentioned measures. The solution of this task alone will contribute to the growth of investment activity, motivation of the population, improvement of the moral climate in society, strengthening of people's trust in the state. And all this together will create prerequisites for a further increase in the rate of economic growth.

At the same time, reducing the level of differentiation of incomes with their general growth would be facilitated by an effective tax policy, which

provides for reduced taxation of the poor and low-income and increased taxation of well-off and wealthy citizens, which at the same time contributes to the real accounting of real incomes and the completeness of tax collection. In addition, it is advisable to develop reducing and increasing coefficients for the rate of taxation of incomes, which depends on their value, allowing to take into account the family burden of the taxpayer, the degree of working capacity and other significant factors.

It is necessary to achieve a more complete collection of taxes with the help of financial monitoring measures, the creation of special commissions to control expenditures and, on this basis, to identify the actual level of income of well-off and wealthy citizens, the establishment of high fines and criminal prosecution for hiding income and non-payment of taxes.

THE PROSPECTS FOR IMPROVING THE LEVEL OF SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Keywords: social and economic security, forecast, national economy, producer price index, inflation index.

Abstract

The author proposes to carry out the middle-term forecasting of some indicators of social and economic security during 2024–2028 on order to determine the prospects for the development of the real sector of the national economy, as well as to identify its impact on the social component of the state's development. The model is built on the basis of the use of correlation-regression analysis methods and is aimed at forming criteria for stable provision of social and economic security of Ukraine. It can be seen that in the future, a steady increase in the producer price index and a corresponding decrease in the inflation index are expected.

The creation of initial conditions in the form of stabilization of the socio-economic situation, prevention of further deterioration of the social condition of the population and exacerbation of social problems is absolutely necessary for improving the level of social and economic security of Ukraine.

References

1. Briguglio L., *Exposure to external shocks and economic resilience of countries: evidence from global indicators*, "Journal of Economic Studies", 2016, vol. 43(6).
2. Cable V., *What is international economic security?*, „International Affairs”, 1995, vol. 71(2).
3. Gordon D., *Socio-Economic Security*. In: van der Maesen, L.J.G., Walker, A. (eds) *Social Quality*. Palgrave Macmillan, London, 2012.
4. Kurek S.T., Pietrzyk K., Płaczek J., *Potrzeba opracowania zintegrowanej strategii kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego Polski*, „Bezpieczeństwo ekonomiczne obrotu gospodarczego”, 2014.
5. Luciani G., *The Economic content of security*, „Journal of Public Policy”, 1988, vol. 8(2).
6. Nehrey M., Zomchak L., Klymenko N., Volovelska I., Pichugina, J., *Problems and Priorities of Strengthening Economic Security Using it Management: Structural Modeling Approach*, "Journal of Information Technology Management", 2022, vol. 14.
7. Martin R., *Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks*, „Journal of Economic Geography”, 2012, 12(1).
8. Ministry of Finance of Ukraine, <https://www.mof.gov.ua/en/> [accessed: 25.05.2024].
9. Shvaiba D., *Social and Economic Security in the System of State Protectedness*. "Bulletin of Science and Practice", 2019, vol. 5. 280–287.
10. Kopasker D., Montagna C., Bender K.A., *Economic insecurity: A socio-economic determinant of mental health*, „SSM Popul Health”, 2018, vol. 15.
11. State Statistics Service of Ukraine, <https://www.ukrstat.gov.ua> [accessed: 25.05.2024].
12. Żukrowska K., *Ekonomia jako sfera bezpieczeństwa państwa*, „Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie”, 2013.